

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HAYVANCILIK İŞLETMELERİNİN EKONOMİK ANALİZİ VE REKABET STRATEJİSİ; TÜRKMENİSTAN MARI İLİ YOLÖTEN İLÇESİ ÖRNEĞİ

Güchgeldi BYASHİMOV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Temmuz-2012
KONYA
Her Hakkı Saklıdır

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAYVANCILIK İŞLETMELERİNİN EKONOMİK ANALİZİ VE REKABET STRATEJİSİ; TÜRKMENİSTAN MARI İLİ YOLÖTEN İLÇESİ ÖRNEĞİ

Güchgeldi BYASHİMOV

Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Kenan PEKER

2012, 92 Sayfa

Jüri
Prof. Dr. Kenan PEKER
Prof. Dr. Birol DAĞ
Doç. Dr. Yusuf ÇELİK

Bu çalışma, Türkmenistan Marı İli Yolöten İlçesinde süt sığırcılığı yapan işletmelerin ekonomik ve rekabet durumunun araştırılması amacıyla yapılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilen 35 işletme ile yapılan anket yöntemi ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler 2010 üretim dönemine aittir.

İncelenen işletmelerde, işletme başına hayvan varlığı 10.40 BBHB olup, işletme başına ortama 31.06 da işletme arazisi tespit edilmiştir. İşletmelerde işletme başına ortalama aktif sermaye 25,150 $ olup, bunun %74.84'ünü çiftlik sermayesi ve %25.16'sını işletme sermayesi oluşturmaktadır. Pasif sermaye içerisindeki öz sermayenin oranı ise %55.63 olarak belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde ortalama brüt kar 2,203 $ olarak hesaplanmıştır.

İncelenen işletmelerin rekabet durumu Porter'in Elmas Modeli kullanılarak incelenmiştir. Analiz doğrultusunda işletmelerin rekabetçilik düzeyi belirlenmiş ve rekabet yapılarının temel özellikleri açıklanmıştır. Sonuç olarak incelenen işletmelerin rekabet gücünün düşük olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Analiz, Elmas Modeli, Rekabet Analizi, Süt Sığırcılığı, Türkmenistan.

ABSTRACT

MS THESIS

DAIRY ENTERPRISES ECONOMICS ANALYSIS AND COMPETITIVENESS STRATEGY; CASE STUDY OF YOLÖTEN TOWN, MARI PROVINCE, IN TURKMENISTAN

Güchgeldi BYASHIMOV

THE GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCE OF SELÇUK UNIVERSITY
THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE IN AGRICULTURAL ECONOMICS

Advisor: Prof. Dr. Kenan PEKER

2012, 92 Pages

Jury
Prof. Dr. Kenan PEKER
Prof. Dr. Birol DAĞ
Assoc. Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

In this study was performed to investigate the economic and competitive situation of the dairy farms in Yoloten town, of Marı province of Turkmenistan. For analysis, 35 dairy farms from Yoloten town have been selected by using random sample. The data obtained from 2010 production period.

According to research results, in the farms there were 10.40 Large Animal Unit and 31.06 da farmland in the average. The land capital and operating capital in active capital were 74.84% and 25.16% respectively. The average gross-margin was 2,203 $ per farm.

The competitive situation of the dairy farms was examined using Porter's Diamond Model. As a result of the analysis have been determined the level of competitiveness power and competition structure of the dairy farms.

Keywords: Competitive analysis, Dairy farms, Diamond Model, Economic analysis, Turkmenistan.

ÖNSÖZ

Bana bu çalışmayı yapma imkânı sağlayan, çalışmamın her safhasında yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam sayın Prof. Dr. Kenan PEKER başta olmak üzere Tarım Ekonomisi Bölümü'nün saygıdeğer hocalarına en içten şükran ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca bu çalışmanın hazırlanması, uygulanması ve sonuçlandırılmasında emeği geçen her kese ve burada tek tek ismini belirtemediğim tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Güchgeldi BYASHİMOV
KONYA-2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖNSÖZ ..... **vi**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

SİMGELER VE KISALTMALAR ..... **ix**

1. GİRİŞ **1**

1.1. Konunun Önemi 1
1.2. Çalışmanın Amacı 2
1.3. Çalışmanın Kapsamı 3

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI **4**

3. MATERYAL VE YÖNTEM **14**

3.1. Materyal 14
3.2. Yöntem 14
3.2.1. Örnekleme aşamasında uygulanan yöntem 14
3.2.2. Verilerin elde edilmesinde uygulanan yöntem 16
3.2.3. İşletmelerin yıllık faaliyet sonuçlarının analizinde uygulanan yöntem 16
3.2.4. Süt üretim maliyetinin bulunmasında uygulanan yöntem 24
3.2.5. İşletmelerin rekabet güçlerinin belirlenmesinde uygulanan yöntem 26

4. SÜT HAYVANCILIĞININ GENEL DURUMU **29**

4.1. Dünyada Süt Hayvancılığı 29
4.2. Türkmenistan'da Süt Hayvancılığı 32

5. ARAŞTIRMA BÖLGESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER **37**

5.1. Araştırma Alanının Coğrafi Konumu 37
5.2. İklim Durumu 37
5.3. Ulaşım Durumu 37
5.4. Nüfus 37
5.5. Tarımsal Yapı 38

6. ARAŞTIRMA BULGULARI **39**

6.1. İncelenen Süt İşletmelerinin Ekonomik Analizi 39
6.1.1. İncelenen işletmelerin tarımsal yapısı 39
6.1.1.1. Arazi varlığı 39
6.1.1.2. Nüfus ve işgücü varlığı 40
6.1.2. İşletmelerin sermaye yapısı 43

6.1.2.1. Aktif sermaye 44
6.1.2.2. Pasif sermaye 52
6.1.3. İşletmelerin yıllık faaliyet sonuçlarının analizi 54
6.1.3.1. Gayrisafi üretim değeri 54
6.1.3.2. Gayrisafi hasıla 55
6.1.3.3. İşletme masrafları 57
6.1.3.4. Saf hasıla 60
6.1.3.5. Brüt kar 61
6.1.3.6. Tarımsal gelir 62
6.1.3.7. Safi kar 62
6.1.3.8. Rantabilite oranları 63
6.1.4. Süt Üretim Maliyeti 65
6.2. İncelenen İşletmelerin Rekabet Analizi 67
6.2.1. İncelenen işletmelerin elmas modeli ile rekabet gücü analizi 67
6.2.1.1. Girdi koşulları (-1/Düşük) 69
6.2.1.2. Talep koşulları (-1/Düşük) 72
6.2.1.3. Firma stratejisi ve rekabet yapısı (-1/Düşük) 73
6.2.1.4. İlgili ve destekleyici kuruluşlar (-1/Düşük) 76
6.2.1.5. Devlet (0/Orta) 77
6.2.2. İşletmelerin rekabet güçlerinin artırılmasına yönelik öneriler 79

7. SONUÇ 83

KAYNAKLAR 87

ÖZGEÇMİŞ 93

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADB:	Asya Kalkınma Bankası
AR-GE:	Araştırma ve Geliştirme
BBHB:	Büyükbaş Hayvan Birimi
BM:	Birleşmiş Milletler
EBRD:	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EİB:	Erkek İş Birimi
EİG:	Erkek İş Günü
FAO:	Tarım ve Gıda Örgütü
GSH:	Gayrisafi Hasıla
GSÜD:	Gayrisafi Üretim Değeri
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IDF:	Uluslararası Süt ve Süt Ürünleri Federasyonu
ÖZR:	Öz Sermaye Rantı
PDKA:	Prodüktif Demirbaş Kıymet Artışı
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SH:	Saf Hasıla
WB:	Dünya Bankası

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi

Günümüz dünyasında insanlarının yeterli beslenmelerinden ziyade dengeli beslenebilmeleri önem arz etmektedir. Çünkü dengesiz beslenmenin insanların sağlıklı bir şekilde gelişmesine engel olduğu bilinmektedir. Dengeli beslenebilmek için gerek bitkisel, gerekse hayvansal kökenli gıda maddelerinin yeterli ve dengeli miktarlarda tüketilmesi gerekmektedir.

İnsan beslenmesinde en değerli ürün grubunu, hayvansal kökenli ürünler (et, süt, yumurta, bal ve bunların işlenmiş ürünleri) oluşturmaktadır. Özellikle süt ve süt ürünleri tüketimi insan yaşamının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesinde büyük önem taşımaktadır. Çok çabuk bozulabilen sütün, modern ve teknoloji düzeyi yüksek tesislerde, kalite ve hijyen koşullarına uygun olarak üretimi ile ekonomik ve verimli şekilde değerlendirilmesi olgusu bu iş kolunu önemli bir sanayi haline getirmektedir.

Süt hayvancılığı, hayvancılık sektörünün en önemli bir faaliyet koludur. Özellikle birçok gelişmekte olan ülkeler açısından hayati önem taşımaktadır. Süt hayvancılığı kırsal kesimde yoksulluğu azaltmakta ve gıda güvenliğinin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Knips, 2005).

Süt hayvancılığı Türkmenistan'ın tarım sektörünün önemli bir faaliyet kolunu teşkil etmektedir. Üretilen sütün büyük kısmını inek sütü oluşturmakta olup, geri kalanını ise koyun ve keçi sütü oluşturmaktadır. Süt üretim koşulları, ülkenin Doğu ve Batı bölgeleri arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Doğu ve Güney bölgelerinde daha elverişli olan üretim koşulları ticari amaçlı süt üretiminin gelişmesine imkan tanımaktadır. Buna karşılık ülkenin Batı bölgesinde küçük üretim şekli egemen durumdadır. Bu üretimin özelliği; geçimlik olması ve üretimde profesyonel yaklaşımın yoksun olmasıdır. Bu özellikler sonucunda beslenme ve hayvan sağlığı alanında sorunlar ortaya çıkmakta, düşük verimlilik yüksek toplama maliyetlerini doğurmakta, bu durum düşük kaliteyi de beraberinde getirmektedir.

Türkmenistan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra hayvancılık faaliyeti ekonomide önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Hayvansal üretim faaliyeti, özellikle son yıllarda değerini daha da arttırmıştır. Ancak, Türkmenistan'da hayvan yetiştiriciliğinin gelişmesini destekleyici, gelişmiş bir sanayiinin mevcut olmaması ve karma yem

açığının büyük boyutlara ulaşması, hayvancılık sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Ülkede ticari amaçlı hayvansal üretimin ve özellikle süt ve süt mamulleri üretiminin gelişmesi ile hem ülke tarımı hem de tarımsal sanayisi gelişecektir. Süt sektörü, kırsal kesimde gerek kırsal hayatın, gerekse sosyo-ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez uğraşlarından biridir. Nüfus artışı, kentleşme ve dengeli beslenme olgusu süt ve süt ürünlerine olan talebi artırmaktadır. Bu nedenle, süt hayvancılığının geliştirilmesi ve süt ürünlerinin üretiminin artırılması günümüzde önemli bir konuyu teşkil etmektedir. Genel anlamda ülke genelinde süt hayvancılığının gelişmesi:

i) Beslenme ve gıda güvenliğinin sağlanmasında,

ii) Kırsal kesimde işsizliğin ve yoksulluğun azaltılmasında,

iii) Ülke ekonomisine gelişmesinde önemli rol oynayacaktır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Tarım sektöründe sermayenin devir hızı diğer sektörlere nazaran düşüktür. Bunun nedeni ise tarımın kendine özgü bazı özelliklerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Tarım sektöründe sermayenin devir hızı hayvansal üretim kolunda biraz daha yüksektir. Gerek çiftçilerin refah düzeylerinin iyileştirilmesi, gerekse toplumun dengeli beslenerek sağlıklı hayat sürdürebilmeleri açısından hayvansal üretim teşvik edilmelidir. Bu açıdan tarımın bir üretim kolu olan ve sermaye devir hızı yüksek olan süt hayvancılığı teşvik edilerek kırsal kesimin yerinde kalkınması sağlanmalıdır.

Bu çalışmanın amaçları şu şekilde ifade edilebilir:

a) Bölgede süt sığırcılığı yapan tarım işletmelerinin sosyo-ekonomik yapılarını ortaya koymak,

b) Süt sığırcılığı yapan tarım işletmelerinin bir bütün olarak yıllık faaliyet sonuçlarını ortaya koymak,

c) Süt sığırcılığı yapan işletmelerde süt üretim maliyetini belirlemek,

d) Bölgede süt sığırcılığı yapan tarım işletmelerinin rekabet güçlerini analiz etmek.

1.3. Çalışmanın Kapsamı

Çalışma sekiz bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde konuya ilişkin genel bir giriş yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, literatür araştırması yer almaktadır. Bu bölümde konu ile ilgili önceden yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise çalışmada kullanılan materyaller ile çalışmanın yapılması sırasında uygulanan yöntemler belirtilmiştir.

Dördüncü bölümde, dünya ve Türkmenistan'da süt hayvancılığının genel durumu hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Bu doğrultuda hayvan varlığı ve süt üretim miktarı hakkında bilgiler sunulmuştur.

Beşinci bölümde araştırma bölgesi tanıtılarak yörenin doğal, ekonomik ve sosyal özellikleri hakkında genel bilgiler verilmektedir.

Altıncı bölümde, araştırma bulguları ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Bu kapsamda işletmelerin arazi mülkiyet ve tasarruf durumları ve sahip oldukları sermaye grupları incelenmiştir. İncelenen işletmelerin yıllık faaliyet sonuçları saptanmış ve süt üretim maliyeti hesaplanmıştır. Bu bölümde incelenen işletmelerin rekabet güçleri ortaya konulmuştur.

Yedinci bölümde ise çalışma genel olarak değerlendirilmiştir.

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

Yurdakul, (1980). Adana Merkez ilçede süt sığırcılığına yer veren 57 tarım işletmesinde yaptığı çalışmada işletmelerin yıllık faaliyet sonuçlarını grup ve faktör analiz yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Araştırmacı bu çalışmasında işletme masraflarının %55.6'sının yem masraflarından, %27'sinin de işçilik masraflarından oluştuğunu tespit etmiştir. Süt işletmelerinde karlılığı etkileyen faktörlerin, süt satış fiyatı, süt maliyeti, hayvan kayıpları ve aile işgücü oranı olduğunu belirlemiştir. Araştırma sonucuna göre grup analizi başarılı işletmelerde sütün kilogram maliyetini 240.5 kuruş ve başarısız işletmelerde ise 470.5 kuruş olduğunu ortaya koymuştur.

İnan, (1987). Tekirdağ ilinde süt sığırcılığı yapan işletmelerin ekonomik yapıları ile bu işletmeler için optimum işletme planlarını saptamıştır. Ekonomik analiz sonucu işletmelerin net karı, mali ve karlılık oranları düşük bulmuştur. Planlama sonuçları işletmelerin %57.4 ile %107.8 arasında artışların gerçekleşebileceği saptanmıştır.

Ayyıldız ve Yavuz, (1988). Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi işletmesindeki süt inekçiliği faaliyetini inceleyerek inek sütü maliyetini hesaplamışlardır. Araştırmada farklı inek ırklarının süt maliyetleri karşılaştırılmıştır. Süt inekçiliği gelirinin %89.6'sının süt satışlarından elde edildiğini tespit etmişlerdir. Masrafların %29.2'sini yem masrafları, %24.7'sini sabit sermaye masrafları, %17.1'ini işçilik masrafları, %10.4'ünü müşterek işletme ve idare masrafları, %6.3'ünü işletme sermayesi faizi ve %12.3'ünü diğer masrafların oluşturduğunu tespit etmişlerdir.

Porter, (1990). "The Competitive Advantage of Nations" isimli çalışmasında yeni bir teorik yapı oluşturmuştur. Elmas Modeli olarak adlandıran çalışmasında, bir ülkedeki işletmelerin rekabetçi üstünlüklerini artırmalarının dört ana faktöre bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu faktörler, girdi koşulları, talep koşulları, ilgili ve destekleyici sektörler ve işletme stratejileri olarak belirlemiştir. Bu dört faktöre ek olarak, elmasın dışında kalan şans ve devlet politikaları de ülke rekabet gücüne etki eden faktörler olarak nitelendirmektedir.

Fidan, (1992). Çorum ilinde süt sığırı yetiştiriciliği ve sığır besiciliği yapan tarım işletmelerinin ekonomik analizini yapmıştır. Bununla beraber süt sığırı yetiştiriciliğinde süt üretim maliyeti ile sığır besiciliği yapan işletmelerinde canlı ağırlık ve canlı ağırlık artışının maliyetlerini hesaplamıştır. Bu çalışmada Çorum ilinin 9

ilçesinden İskilip ve Ortaköy ilçeleri örnek olarak seçmiş, İskilip ilçesinin 88 köyünden 13 köy ve Ortaköy ilçesinin 15 köyünden 2 köy örnek köyler olarak seçmiştir.

Saner, (1993). Çalışmasında Ege yöresinde faaliyet gösteren 109 tarım işletmesini teknik ve ekonomik yönden değerlendirmiştir. Araştırmada süt sığırcılığı faaliyetini yapan işletmeleri beş gruba ayırarak analiz etmiştir. Genel olarak süt sığırcılığı yapan işletmelerin zarar ettiğini ortaya koymuştur. Sadece 15-24 baş hayvana sahip işletmelerin ekonomik oldukları belirlenmiştir.

Fidan, (1996). Yaptığı çalışmada Kütahya Merkez ilçesinde pazar için süt sığırcılığına yer veren tarım işletmelerin mevcut durumdaki sosyo-ekonomik yapılarını incelemiş ve Doğrusal Programlama Yöntemi ile optimal işletme organizasyonlarını tespit etmiştir. Bu çalışmasında incelenen işletmelerde üretilen sütün %91.65'nin pazara arz edildiğini tespit etmiştir.

Peker, (1997). "Erzurum İlindeki Tarım İşletmelerinin Brüt Üretim Değeri Kriterine Göre Tiplendirilmesi ve Planlanması" isimli çalışmasında araştırma yöresi olarak Erzurum ilinin 6 ilçesini seçmiştir. Araştırmada işletmeler, sahip oldukları arazi varlığına göre; 51 dekardan küçük, 51-100 dekar ve 100 dekardan büyük olmak üç gruba ayırarak ve tiplendirerek (bitkisel işletmeleri, hayvancılık işletmeleri, karma tarım işletmeleri) incelemiştir. Araştırmada kullanılan birincil verileri Tabakalı Örnekleme Yöntemi ile 184 tarım işletmesinden anketler ile elde etmiştir. İşletmelerin planlanmasında Doğrusal Planlama Yöntemini kullanmıştır. Araştırma sonucunda işletmeler ortalaması brüt karı 197 milyon TL, rantabilite oranı ise %9.05 olarak tespit etmiştir.

Araki, (1998). Yaptığı çalışmada Japonya'nın Hokkaido bölgesi ile Yeni Zelanda'nın süt sığırcılığı işletmelerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bu iki bölge arasında süt sığırcılığı bakımından ortak yönlerinin (konum, otlak alanların durumu, süt işleme sistemi vb.) olduğu belirtilmektedir. Bununla beraber bazı farklılıkları ortaya koymuştur. Bunlar arazi mülkiyet durumu, mekanizasyon, arazi kullanım durumu ve çiftlik yönetimi, hayvan varlığı, işgücü kullanım düzeyi gibi farklılıkları ortaya koymuştur. Buna göre Japonya'da işletme başına ortalama inek varlığı 74 baş iken, Yeni Zelanda'da bu rakam 199 baş, işgücü kullanım düzeyi Japonya'da daha yoğun iken Yeni Zelanda'da ise daha düşük seviyede olduğunu ortaya koymuştur. Yine Japonya'da süt sığırcılığı işletmelerinde üretim maliyeti yüksek iken Yeni Zelanda'da ise oldukça düşük olduğunu tespit etmiştir.

Shanmugam, (1998). Yaptığı çalışmasında Kanada'nın Quebec Eyaletinde faaliyet gösteren 588 süt işletmelerinin etkinlik ve maliyet analizini yapmıştır. Genel olarak karlılık bakımından büyük ölçekli işletmelerin, maliyet etkinliği bakımından ise küçük ölçekli işletmelerin daha etkin olduklarını ortaya koymuştur. İşletmelerin verimlilik analizinde ise veri zarflama yöntemini kullanmıştır. İncelenen işletmelerin verimlilik oranı %70 olarak tespit etmiştir.

Armağan ve Oktay, (1999). Çalışmalarında Aydın ili Nazilli ilçesinde faaliyet gösteren Orkoop'a süt satan tarım işletmelerinin yapısal özelliklerinin ve tarımsal gelirin planlama yapılarak artırılmasını amaçlamıştır. Bu amaçla Tesadüfi Tabakalama Yöntemi ile belirlenen 79 tarım işletmesi ile yüz yüze yapılan anket verilerini ana materyal olarak kullanmışlardır. Çalışmada incelenen tarım işletmelerine ait yapısal özellikleri, brüt gelir ve net tarımsal gelir hesaplanmıştır.

Davies and Ellis, (2000). Çalışmalarında Porter'in ulusların rekabet üstünlüğünü belirlemek amacıyla geliştirdiği Elmas Modelini ele almışlardır. Bu çalışmada söz konusu modelin bir ulusun rekabet üstünlüğünü belirlemede bazı noktalarda yetersiz olduğunu savunmuşlardır.

Skumun and Chantalakhana, (2000). Çalışmalarında Tayland'da Ratchaburi ilinde Nong Pho süt üreticileri kooperatifine üye küçük ölçekli süt işletmelerinin maliyet ve gelir kalemlerini incelemişlerdir. Bu amaçla 10 süt işletmesi örnek işletme olarak seçilmiştir. Süt üretim maliyetinde en yüksek pay yem giderlerine ait olduğu ve toplam masrafların %58'ni oluşturduğunu belirlemişlerdir. İncelenen işletmelerin zarar ettiklerini tespit etmişler ve üretim maliyetinin düşürülmesi için bazı önerilerde bulunmuşlardır.

Öz, (2002). "Assessing Porter's Framework for National Advantage: The Case of Turkey" konulu çalışmasında Porter'in Elmas Modelini kullanarak Türkiye'nin uluslar arası rekabet gücünü araştırmıştır. Araştırma sonucunda Elmas Modelindeki devlet bileşeninin birçok sektörde önemli derecede etkili olmadığını belirtmiştir.

Türkyılmaz ve Aral, (2002). Yaptıkları çalışmada Aydın ili süt sığırcılık işletmelerinde kaynak kullanımının etkinlik derecesini araştırmışlardır. Bu amaçla 89 adet süt sığırcılık işletmesinin 1996-1998 yıllarına ait verilerden yararlanmışlardır. Verilerin analizinde Cobb-Douglas üretim fonksiyonu modelinden yararlanmışlardır. Toplam üretim masrafları içerisinde en yüksek pay (%62.60) yem masraflarına ait olduğunu tespit etmişlerdir. İncelenen işletmelerde mali rantabilite faktörünü %21.17 olarak tespit etmişlerdir.

Bayramoğlu, (2003). Yaptığı çalışmada Konya ilinde projeye dayalı olarak süt sığırcılığı yapan işletmelerin ekonomik durumu ve Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin süt sığırcılığına katkılarını incelemiştir. Bu amaçla Tabakalı Tesadüfi Örnekleme yöntemi ile 46 işletmeyi incelemiştir. Sonuç olarak süt işletmelerinin ölçeğe göre azalan gelir sağladığını tespit etmiştir.

Bojnec, (2003). Yaptığı çalışmada Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin hayvancılık sektörünün rekabet gücünü incelemiştir. Bu amaçla çalışmasında Porter'in Elmas Modelini kullanarak söz konusu ülkelerin hayvancılık sektörünün rekabet gücünü analiz etmiştir. Araştırma sonucunda incelenen ülkelerin bazı hayvansal ürünlerde (koyun eti, domuz eti üretimi vb.) uluslararası rekabet gücüne sahip olduklarını ortaya koymuştur.

Cassandro, (2003). Yapmış olduğu çalışmada İtalya'da süt üretiminin ve süt piyasasının mevcut durumunu ele almıştır. Buna göre ülkenin süt üretim miktarının 10.5 milyon ton ve değer olarak ise ülkenin GSYH'nın %10'nu oluşturduğunu belirtmiştir. Ülkenin süt işletmelerinin yapılarında önemli derecede değişimin meydana geldiği ve bu değişimin sektörün gelişmesi için önem arz ettiğini belirtmektedir. Hayvan başına süt veriminin AB ülkeleriyle hemen hemen aynı, Orta Doğu ülkelerine göre ise oldukça yüksek olduğu belirtilmektedir.

Juric et al., (2003). Yaptıkları çalışmada Hırvatistan'ının AB üyeliğine giriş sürecinde ki hayvancılık sektörünün rekabet gücünü belirlemeye çalışmışlardır. Geçmişte ülkenin hayvancılık sektörünün özellikle süt hayvancılığının oldukça gelişmiş olduğunu ancak son yıllarda süt hayvancılığının çok gerilediğini belirtmektedir. Bunun nedeni ise süt işletmelerinin küçük aile işletmeleri şeklinde yapılanmış olmalarıdır. Ayrıca genel olarak ülkenin hayvancılık sektörünün uluslararası rekabet gücünün son yıllarda oldukça gerilediğini belirtmişlerdir.

Samuel, (2003). Trinidad ve Tobago'da ki süt işletmelerinin ekonomik analizini yapmıştır. Bu çalışmasında ülkede ki küçük ve büyük ölçekli süt işletmelerinin rekabet düzeyleri istatistiki testler ile araştırmıştır. Sonuç olarak küçük ve büyük ölçekli süt işletmelerinin rekabet düzeylerinin farklı olduğunu tespit etmiştir.

Gray et al., (2004). "Strategic Positioning in Agribusiness: Analysis and Options" isimli çalışmalarında tarım işletmelerinde rekabet üstünlüğünün sağlanması için Porter'in beş kuvvet modelinin etkili bir araç olduğunu belirtmektedirler. Beş kuvvet modeli, bir işletmenin iç kaynakları ve yeteneklerini değerlendirmek için önemli bir araçtır. Bu çalışmada yöneticiler maliyet liderliği, ürün veya hizmet yeniliği ve

müşteri samimiyeti değerlendirdikten sonra bu üç seçenekten stratejik konumu seçebileceklerini belirtmektedir.

İçöz, (2004). Yaptığı çalışmasında Bursa İli Soy Kütüğü Enformasyon Sistemi Projesi (GTZ) kapsamındaki süt sığırcılık işletmelerinde kârlılık ve verimlilikleri analiz edilmiş, işletmelerin kaynak kullanımındaki etkinlikleri ile uygulanan projenin ilde Süt Sığırcılığına katkısını incelemiştir. Araştırma materyalini Bursa İli ve ilçelerindeki GTZ projesi kapsamında yer alan 78 işletmeden anket yoluyla sağlanan 1995-1996-1997 yıllarına ait veriler oluşturmuştur. İşletmeler ölçekleri itibariyle 5-14 baş süt ineğine sahip olan işletmeler küçük ölçekli, 15-24 baş ineğe sahip olanlar orta ölçekli, 25 + üzeri baş ineğe sahip olanlar ise büyük ölçekli işletmeler olarak tanımlamıştır. Verileri mali ve ekonomik rantabilite, rantabilite faktörü, masraf-hasıla oranı, GSH, safi kar ve sosyal gelir rasyoları yardımıyla değerlendirmiştir. İşletmeleri hem ölçeklerine göre, hem de ilçeler bazında incelemiştir.

Burki et al., (2005). Çalışmalarında Pakistan'ın süt sektörünün genel durumunu incelemişlerdir. Ayrıca ülkede taze süt ile UHT süt fiyatlarının geleceğine yönelik öngörü yapılmıştır. Bu amaçla ARIMA modeli kullanılmıştır. Sonuç olarak Pakistan'da toplam süt hayvancılığı işletmeleri içerisinde 1-10 baş ineğe sahip olan işletmelerin oransal miktarı %94, 10 üzeri baş ineğe sahip olanların oranı ise %6'dır. ARIMA modeli ile yapılan öngörü sonucunda ülkede taze ve UHT süt fiyatlarının 2009-2010 döneminde birbirine eşitleneceği belirlenmiştir.

Ngigi, (2005). Çalışmasında doğu Afrika ülkeleri olan Kenya ile Uganda'da süt sektörünün gelişimini incelemiştir. Bu çalışmada Kenya'da süt sektörünün ve özellikle küçük süt sanayi işletmelerinin çok yoğun olduğu vurgulanmaktadır. Uganda'da ise özellikle süt işleme sanayisinde büyük potansiyelin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada her iki ülkede de küçük ölçekli süt işletmelerinin ağırlıklı olduğu belirlenmiştir.

Toolsee et al., (2005). Moritanya'da küçük ve orta ölçekli süt işletmelerinin ekonomik analizini yapmışlardır. Süt işletmeleri küçük ve orta ölçekli işletmeler olmak üzere iki gruba ayrılarak incelenmiştir. Küçük işletmeler >4 baş hayvana sahip işletmeler, orta işletmeler ise 4< baş hayvana sahip işletmeler olarak sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada 42 adet küçük ölçekli ve 24 adet orta ölçekli tarım işletmeleri çalışma kapsamına alınmıştır. Bu çalışmada süt işletmelerine ait net işletme geliri ve süt üretim maliyetleri hesaplanmıştır. Net işletme gelirinin, küçük ölçekli işletmelerde 380-2140 $, orta ölçekli işletmelerde 2250-5600 $ arasında değiştiği tespit edilmiştir. Süt maliyeti

ise küçük ölçekli işletmelerde 0.10 $/l, orta ölçekli işletmelerde de 0.12 $/l olarak bulmuşlardır.

Demircan ve ark., (2006). Yaptıkları çalışmalarında Burdur ilinde faaliyet gösteren süt sığırcılığı işletmelerinin ekonomik analizini yapmışlardır. Bu çalışmada tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilen 132 süt işletmelerinden anket yöntemi ile elde edilen veriler çalışmanın ana materyalini oluşturmuştur. Örnek olarak seçilen işletmeleri üç tabakaya ayırarak incelemişlerdir. İncelenen işletmelerde birim süt maliyeti 0.45 TL olarak tespit etmişlerdir. İşletmeler ortalaması brüt kar ise 5,789.20 TL olarak tespit etmişlerdir. Araştırma sonucunda küçük ölçekli işletmelerin zarar ettikleri, büyük işletmelerin ise daha karlı çalıştıkları ortaya konulmuştur.

Nizam ve Armağan, (2006). "Aydın İlinde Pazara Yönelik Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Verimliliklerinin Belirlenmesi" konulu çalışmalarında süt işletmelerinin verimliliklerini incelemişlerdir. Bu amaçla Tabakalı Tesadüfü Örnekleme yöntemi ile 100 tane süt işletmesini örneğe seçmişlerdir. İncelenen işletmelerin ortalama brüt üretim değerini 52,663 TL olarak tespit etmişlerdir. İncelenen işletmelerde üretilen 1 kg sütün ortalama maliyetini 0.571 TL olarak bulmuşlardır.

Başoğlu, (2007). "Süt Hayvancılığında Maliyetler ve Anket Uygulaması" isimli çalışmasında süt sığırcılığı sektöründe oluşan maliyetler, giderler ve karlılığı orta büyüklükte ve gelişmekte olan işletmeler kapsamında ele almıştır.

Bulu ve ark., (2007). "Türk Gıda Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi" isimli çalışmalarında Porter'in Elmas Model'ini kullanarak Türk gıda sektörünün rekabetçilik düzeyini belirlemişlerdir. Bu çalışmada gıda sektöründe kaliteli hammadde temininin, AR-GE ve ileri teknoloji kullanımının ve mevcut gıda mevzuatının yetersiz olduğu belirlenmiştir.

Neibergs and Holland, (2007). Yapmış oldukları çalışmalarında ABD'nin Washington eyaletinin süt sığırcılığı işletmelerinin girdi-çıktı analizini yapmışlardır. Süt sektörü eyaletin ekonomisine önemli düzeyde katkıda bulunan en önemli bir tarımsal ürerim kolunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada Washington eyaletinin süt sektörünün ekonomik değerini ve önemini belirleyebilmek amacıyla girdi-çıktı metodunu kullanarak analiz etmişlerdir.

Hussen, (2007). Yaptığı çalışmada Etiyopya'nın Mieso ilçesinde faaliyet gösteren süt işletmelerinin süt üretim ve pazarlama sistemini ele almıştır. Bu amaçla ilçeye bağlı beş köyden toplam 120 tarım işletmesini örnek işletme olarak seçmiştir. Araştırma sonucunda işletmelerin ortalama arazi varlığı 1.76 ha, sığır varlığı 5.69 baş,

keçi varlığı 6.03 baş ve deve varlığı 1.83 baş olarak tespit etmiştir. Üretilen sütün neredeyse tamamının yerli piyasaya satıldığı belirlenmiştir.

Aksoy, (2008). Çalışmasında Doğu Anadolu Bölgesi ile AB büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığının yapısal farklılıklarını ortaya koymak ve AB ile rekabet edebilirlikte önemli faktör olan kaliteli ve düşük maliyetli üretimin yapılmamasının nedenlerini araştırmıştır. Bu amaçla Erzurum, Ağrı, Van ve Elazığ illerinde faaliyet gösteren hayvancılık işletmelerinden anket yöntemi ile elde edilen veriler ana materyal olarak kullanmıştır. Bu çalışmada incelenen işletmelerin hayvancılık konusunda ki AB kurallarına uyup uymadıkları Logit Model'ini kullanarak analiz etmiştir.

Çiçek ve Tandoğan, (2008). Çalışmalarında Afyonkarahisar'da süt sığırcılığı işletmelerinin ekonomik analizini yapmışlardır. Bu amaçla örneğe giren işletmeler üç tabaka halinde incelenmiştir. İşletmelerde en yüksek maliyet kalemini yem (%47.82) ve işçilik (%26.97) oluşturmaktadır. İşletmelerde ortalama brüt karı ise 20,619 TL olarak tespit etmişlerdir. İncelenen işletmelerin mali ve ekonomik rantabilite oranları sırasıyla %-3.77 ve %-3.56 olarak bulmuşlardır.

Öztürk ve Karkacıer, (2008). Tokat ili Yeşilyurt ilçesinde faaliyet gösteren süt sığırcılığı işletmelerinin ekonomik analizini yapmışlardır. Çalışmada tam sayım yöntemi kullanılarak 82 işletme örnek kapsamına alınmıştır. Bu çalışmada işletmelerin sosyo-ekonomik yapıları ve yıllık faaliyet sonuçları ortaya konulmuştur.

Shittu et al., (2008). Nijerya'nın Sokoto eyaletinde faaliyet gösteren süt sığırcılığı işletmelerinin mevcut durumunu incelemişlerdir. Bu çalışmada 273 büyük ve küçük tarım işletmelerinin hayvan varlığı, süt üretim miktarları, üretim sistemi, sütün pazarlanması ve tüketimi vb. bulgular elde etmişlerdir. Buna göre incelenen işletmelerin süt ineği varlığı toplam hayvan varlığının %35.41'ini oluşturduğu ve yıllık ortalama inek başına süt veriminin ise 7815-8442 litre olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin %97.44'ünün ürettiği sütü pazarladıkları ve bunun da %57.67'sinin çiftlik avlusunda ve %42.33'ünün ise direk marketlere pazarladıklarını belirlemişlerdir.

Yiğit, (2008). Çalışmasında rekabetçilik kavramını firma, sektör ve ülke seviyesi olmak üzere üç grupta ele almıştır. Bu araştırmada Michael E. Porter tarafından geliştirilmiş olan Elmas Modelini tüm yönleriyle ele alarak incelemiştir.

Curabaz, (2009). Yaptığı çalışmada Adana ilindeki üç bölgede (ova, geçiş ve dağlık bölge) büyükbaş süt sığırı işletmelerinin genel durumunu ortaya konmayı amaçlamıştır. Bu çalışmada her bölgeden 20'şer olmak üzere toplam 60 adet büyükbaş süt sığırı işletmesi belirlenerek işletmelerin aile ve yabancı iş gücü durumları, hayvan

sayıları, günlük gelirleri, işletmelerin tarım arazisi miktarları, büyükbaş hayvan ırkları ve diğer bazı özellikleri saptanmıştır.

Oval and Varnik, (2009). Yapmış oldukları çalışmalarında Estonya'nın süt sektörünün rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Bu amaçla ülkenin 2001-2006 dönemine ait ikincil verileri kullanmışlardır. Araştırmada küçük ölçekli işletmelerin düşük üretkenliğiyle beraber bu işletmelerde arazi ve emek sermayesinin etkin bir şekilde kullanılmamasından dolayı söz konusu sermaye unsurlarının fırsat maliyetinin yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Semenova and Dzenzel, (2009). Çalışmalarında Rusya'nın Amur ilinin süt ve süt ürünleri sektörünün piyasa analizini yapmışlardır. Bu çalışmada 2000-2007 yıllarını kapsayan sektöre ait ikincil veriler kullanılarak sektörün piyasa analizi istatistiki yöntemler ile yapılmıştır. Araştırma sonucunda bölgenin süt ve süt ürünleri sektörünün yeterli düzeyde gelişme göstermediğini ortaya koymuşlardır.

Tokmak, (2009). Yaptığı çalışmada Niğde ilinde süt inekçiliği yapan işletmelerin ekonomik analizi ile sütün pazara arzını incelemiştir. Araştırmasının ana materyalini Basit Tesadüfü Örnekleme yöntemi ile seçilen 100 işletmede anket ile elde ettiği veriler oluşturmuştur. Araştırma sonucuna göre hayvansal üretimin %67.95'inin sütten elde edildiğini tespit etmiştir. İncelenen işletmelerde işletme büyüklüğü arttıkça üretilen sütün pazara satış oranının arttığını ortaya koymuştur.

Tugay ve Bakır, (2009). Çalışmalarında Giresun il merkezinde ve 8 ilçede 373 işletmede anket çalışması yapmışlardır. İşletmelerin %59.8'i küçük, %17.7'si orta ve %22.5'i büyük ölçekli işletmelerden oluştuğu tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerin %73.7'si tek geçim kaynağının süt sığırcılığı olduğunu belirtmişlerdir. İşletmelerin daha çok pazarlama, kredi, veteriner hizmet gibi konularda sorunlarla karşılaştıkları vurgulanmıştır.

Makarov, (2010). Çalışmasında Rusya'nın Kugan ilinde faaliyet gösteren süt sığırcılığı işletmelerinde süt verimliliğini artırma olanaklarını araştırmıştır. Bu araştırmada süt üretiminin iç talebi karşılayamadığını ve sütün önemli miktarda ithal edildiğini belirtmektedir. Süt sığırcılığı yapan işletmelerde verimliliği artırmada etkili olabilecek faktörleri regresyon analizi ile incelemiştir.

Rafikova et al., (2010). Çalışmalarında Başkurdistan Cumhuriyeti'ndeki süt işletmelerinde verimliliği artırmanın sistematik analizini yapmışlardır. Bu çalışmada ülke genelinde süt işletmelerinde süt üretim verimliliğinin gelişmiş ülkelere nazaran oldukça düşük olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak süt işletmelerinde verimliliğin

artırılması için modern üretim sistemine geçilmesiyle birlikte süt piyasasında haksız rekabetin önlenmesi için devlet müdahalesinin gerekliliği ortaya koyulmuştur.

Uddin et al., (2010). Yaptıkları çalışmada Bangladeş'te ekstansif, entansif ve geleneksel üretim sistemi ile süt üretimini yapan işletmelerin ekonomik analizini yapmışlardır. Örneğe giren tarım işletmeleri orta ve büyük ölçekli işletmeler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Araştırma sonucunda ekstansif ve geleneksel üretim sistemi ile süt üreten küçük ölçekli işletmelerde net kar negatif bulunmuştur.

Yeteroğlu, (2010). Çalışmasında Tokat ili Niksar ilçesinde süt sığırcılığı yapan işletmelerin ekonomik analizini ve pazarlama sorunlarını incelemiştir. Bu amaçla tesadüfi tabakalı örnekleme yöntemini kullanarak 80 tarım işletmesinde anket uygulamıştır. Sonuç olarak incelenen işletmelerin alanında ihtisaslaşamadıkları, düşük kaliteli ve yüksek maliyetli üretim yapılarının olduğunu tespit etmiştir.

Bintaş, (2011). Çalışmasında Trakya bölgesinde faaliyet gösteren süt sığırcılığı işletmelerinin yapısal ve ekonomik sorunlarını incelemiştir. Bu amaçla bölgede faaliyet gösteren işletmelerden tesadüfi olarak 180 işletme örnek işletmeyi olarak seçmiştir. Araştırma sonucunda küçük işletmelerin rekabet güçlerini kaybederek sayıca azaldığını, buna karşın orta ölçekli işletmelerin sayısında artış olduğunu tespit etmiştir.

Keskin ve Dellal, (2011). Trakya Bölgesi'nde süt sığırcılığı yapan işletmelerin brüt karını hesaplamayı amaçlamışlardır. Araştırmanın ana materyalini basit tesadüfü örnekleme yöntemi ile seçilmiş 85 işletmeden anket yöntemi ile toplanan birincil veriler oluşturmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, işletmelerde ortalama 10 BBHB hayvan varlığı olduğunu tespit etmişler. İşletme masrafları içerisinde en yüksek payı %86 oran ile yem masrafları oluşturduğunu tespit etmişlerdir.

Kundius et al., (2011). Rusya'nın Altay Bölgesi'nde faaliyet gösteren süt-peynir üreticilerinin mevcut durumunu incelemişlerdir. Buna göre söz konusu bölgede faaliyet gösteren süt-peynir üreticilerinin rekabet güçlerinin artırılabilmesi için sektörde kümelenmenin oluşturulmasına önemli vurgu yapılmaktadır.

Lam, (2011). Yapmış olduğu çalışmasında Güney Vietnam'da faaliyet gösteren süt sığırcılığı işletmelerinin mevcut durumunu incelemiştir. Bu amaçla tesadüfi olarak 120 tarım işletmesini örnek olarak seçmiştir. Araştırmada işletmelerin ortalama 12 baş ineğe sahip olduğunu tespit etmiştir. İncelenen işletmelerin %90.4'nün süt sağımında elle sağım yöntemini, %9.6'sının ise süt sağım makinesini kullandıklarını belirtmektedir. İşletmelerin %66'sının işletme sahibi tarafından yönetildiğini ortaya koymuştur.

Moreki et al., (2011). Yaptıkları çalışmalarında Botsvana ülkesinin süt sektörünün mevcut durumunu ele almışlardır. Yurt içi süt üretiminin yurt içi talebin ancak %17'sini karşılayabildiği ve kişi başına yıllık süt tüketiminin 25 litre gibi oldukça düşük sevide olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırma sonucunda ülkenin süt sektörünün yavaş gelişme gösterdiği ortaya konulmuştur.

Mumba et al., (2011). Yaptıkları çalışmada Zambiya devletinin küçük ölçekli süt sığırı işletmelerinin ekonomik analizini yapmışlardır. Bu amaçla örnek olarak seçilen 150 süt işletmesi ile anket çalışmasını yapmışlardır. Araştırma sonucunda işletmelerde süt satış fiyatının 0.43 $/l ve üretim maliyetinin ise 0.18 $/l olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırma sonucunda küçük ölçekli süt işletmelerin kırsal yoksulun giderilmesinde önemli rol oynadığını belirtmişlerdir.

Özduran, (2011). Yaptığı çalışmasında Zonguldak ili Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği'ne üye 72 ve üye olmayan 121 sığır yetiştiriciliği yapan işletmelerin sosyal ve ekonomik yapısını incelemiştir. Sonuç olarak birliğe üye olan işletmelerin üye olmayan işletmelere nazaran daha iyi şartlarda yetiştiricilik yaptıkları tespit etmiştir.

Banda et al., (2011). Yapmış oldukları çalışmalarında Malawi'de faaliyet gösteren süt işletmelerinin mevcut durumunu incelemişlerdir. Bu amaçla 153 tarım işletmesi tesadüfi olarak seçmişlerdir. İşletmelerde ortalama inek varlığı 1.31 baş olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırma sonucunda işletmelerin üretim düzeyinin oldukça düşük olduğunu ortaya koymuşlardır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Ekonomik analiz ve işletme planlaması çalışmalarında, işletmelerden doğru verilerin elde edilmesi, doğru sonuçlara ulaşmada büyük önem taşımaktadır. Muhasebe kayıtları tutan işletmelerden mali ve fiziki kayıtlar ile sağlanan veriler işletmelerin mali ve fiziki varlıkları hakkında bilgi kaynağı olmaktadır (Aras, 1988).

Ülke genelinde tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğunda mali ve fiziki üretim kayıtları tutulmamaktadır. Muhasebe kayıtlarının olmadığı yerlerde gerekli verilerin anket metodu ile elde edilebileceği en uygun yöntem olarak kabul edilmektedir (Açıl, 1977). Araştırma yöresinde de tarım işletmelerinde muhasebe kayıtları tutulmadığından, işletmelerin sosyo-ekonomik yapıları ve yıllık faaliyet sonuçlarına ilişkin veriler, bu işletmelerle anket yapılarak elde edilmiştir. Bu amaçla daha önce tarımsal işletmelerin ekonomik durumlarının tespiti ile ilgili olarak geliştirilmiş örnek soru formlarından da yararlanılarak araştırmanın anket formları düzenlenmiştir. Anket yapılmak suretiyle toplanan birincil veriler 2010 yılı üretim dönemine aittir.

Aynı zamanda konu ile ilgili kurum ve kuruluşlar ziyaret edilerek uzman kişilerin görüşleri alınmıştır. Çalışmada çeşitli kurum ve kuruluşlardan elde edilen ikincil verilerden de yararlanılmıştır.

3.2. Yöntem

3.2.1. Örnekleme aşamasında uygulanan yöntem

Örnekleme aşamasında, öncelikle araştırma bölgesi olan Marı ili Yolöten ilçesinde ki zirai kurum ve kuruluşlarının verileri değerlendirilmesi ve teknik elemanlarının yardımı ile süt sığırcılığının yoğun olarak yapıldığı köyler tespit edilmiştir. Söz konusu tespit sonucu, süt sığırcılığının yoğun olarak yapıldığı 6 köy belirlenmiştir. Araştırma bölgesinde süt sığırcılığının yoğun olarak yapıldığı köylerde süt sığırcılığı yapan tarım işletmeleri araştırmanın ana kitlesini oluşturmaktadır. Seçilen köylerde bünyelerinde süt sığırcılığına yer veren 170 tarım işletmesi araştırmanın ana çerçevesini oluşturmuştur. Bu çerçeveden 170 işletmenin hepsi ile görüşmede, zaman, maliyet ve eleman açısından sınırlılıklar bulunduğundan belirli örnek üzerinden çalışmanın daha uygun olacağına karar verilmiş ve işletmeler hayvan sayısına göre sınıflandırılmıştır.

Ana çerçeveyi oluşturan işletmeler belirlendikten sonra, bu işletmeler için büyükbaş hayvan sayılarına göre frekans tablosu düzenlenmiştir. Frekans tablosunda işletmelerin dağılımına göre ana çerçeveden örnek çekmede, tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Frekans diyagramından, işletmelerin büyükbaş hayvan varlıklarına göre 1-9 baş, 10-+ baş olmak üzere iki ayrı tabaka oluşturulabileceği ve her tabakanın homojen olacağı anlaşılmıştır. 1-9 baş hayvana sahip işletmeler I. grup, 10 ve üzeri baş hayvana sahip işletmeler II. grup işletmeleri oluşturmuştur.

Bilindiği gibi tabakalı tesadüfi örnekleme yönteminin iki temel amacı vardır. Birincisi, populasyona ait verilerin doğruluğunu artırmak, ikincisi ise populasyonda ki farklı özellikteki işletmelerin iyi biçimde temsil edilmesini sağlamaktır (Güneş ve Arıkan, 1988).

Tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemine göre örnek sayısı aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır (Peker, 1997; Yamane, 1967).

$$n = \frac{(\sum N_h S_h)^2}{N^2 * D^2 + \sum N_h S_h^2}$$

$D^2 = d^2 / z^2$

Formülde;

n : Örnek sayısı,

N : Populasyondaki işletme sayısı,

N_h : h'ıncı tabakadaki işletme sayısı,

S^2_h : h'ıncı tabakanın varyansı,

d : Populasyon ortalamasından izin verilen hata payı,

z : Hata oranına göre standart normal dağılım tablosundaki z değerini ifade etmektedir.

Popülasyonu oluşturan işletmeler tabakalara ayrıldıktan sonra her tabakanın belirleyici unsurları (ortalama, standart sapma, varyans, varyasyon katsayısı, minimum ve maksimum değerleri vb.) hesaplanmıştır. Örnek hacminin belirlenmesinde %5 hata

payı ile %90 güven sınırları içerisinde çalışılmıştır. Örnekleme sonucunda 35 örnek işletme tespit edilmiştir. Belirlenen örnek hacminin tabakalara dağıtılmasında

$$n_h = \frac{N_h S_h}{\sum N_h S_h} * n$$ formülü kullanılmıştır (Peker, 1997; Yamane, 1967).

3.2.2. Verilerin elde edilmesinde uygulanan yöntem

Ekonomik analiz ve işletme planlaması çalışmalarında, işletmelerden doğru verilerin elde edilmesi, doğru sonuçlara ulaşmada büyük önem taşımaktadır. Muhasebe kayıtları tutan işletmelerden mali ve fiziki kayıtlar ile sağlanan veriler işletmelerin mali ve fiziki varlıkları hakkında bilgi kaynağı olmaktadır (Aras, 1988). Ancak ülke genelinde tarım işletmelerinde kayıt tutma alışkanlığı olmadığı için bu işletmelerden veri sağlamada anket ve mülakat yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Zira muhasebe kayıtlarının olmadığı yerlerde gerekli verilerin anket metodu ile elde edilebileceği en uygun yöntem olarak kabul edilmektedir (Açıl, 1977).

Bu araştırmada da amaca uygun verileri elde etmek için anket yöntemi uygulanmıştır. Anket formlarının hazırlanmasında daha önce benzer çalışmalarda uygulanmış olan anketlerden yararlanılmıştır. Anket formları tesadüfi olarak belirlenen tarım işletmelerinin bulundukları köylerde, bizzat araştırıcı tarafından çiftçilerle karşılıklı görüşülerek doldurulmuştur.

3.2.3. İşletmelerin yıllık faaliyet sonuçlarının analizinde uygulanan yöntem

Araştırma kapsamındaki işletmelerden anketlerle derlenen veriler değerlendirilirken, önce anket formlarına işlenmiş bilgiler kontrol edilmiş, sonra bu bilgilerin amaca uygun olarak gruplandırılması ve tablolara dökümü yapılmıştır.

Tarım işletmelerinde nüfus; yaş, cinsiyet ve eğitim durumu itibariyle incelenmiş ve aile işgücü Erkek İş Birimi (EİB)'ne göre tespit edilmiştir. Nüfusu EİB'ye çevirmede, Çizelge 3.1'deki katsayılar kullanılmıştır (Erkuş ve ark., 1995).

Çizelge 3.1. Erkek işgücü biriminin hesaplanmasında kullanılan katsayılar

Yaş Grupları	Katsayılar	
	Erkek	Kadın
0-6	--	--
7-14	0.50	0.50
15-49	1.00	0.75
50-+	0.75	0.50

Mevcut işgücü belirlenirken devamlı hastalık, eğitim, sakatlık ve askerlik gibi nedenlerle işletmede çalışamayan aile bireyleri hesaba katılmamışlardır. İşletmelerin işgücü varlığı, çalışılabilir gün sayısı dikkate alınarak Erkek İş Günü (EİG) cinsinden de belirlenmiştir. Araştırma yöresinde çalışılabilir gün sayısı işletmede devamlı çalışanlar için 300 gün kabul edilmiştir (Erkuş ve ark., 1995).

İşletmelerde çeşitli işlerde çalıştırılan yabancı işgücü, yaş ve cinsiyete göre saptanmıştır. Yabancı işgücüne ödenen ayni ve nakdi ücretin toplamı ekonomik analizde işgücü masraflarının hesaplanmasında dikkate alınmıştır. Müteşebbis ve ailesinin işgücü ücret karşılığının hesaplanmasında ise, bunların işletmede çalıştıkları süre ile yörede aynı işi yapan yabancı işçiye ödenen ortalama ücret üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

İşletmelerin sermaye yapıları, sermayenin fonksiyonlarına göre sınıflandırılması esas alınarak incelenmiştir (Açıl ve Demirci, 1984). Bu amaçla müteşebbislerin üretim amacı ile işletmelerine yatırdıkları sermaye unsurları olan aktif değerleri ve bunların kaynaklarını gösteren pasif sermaye ortaya konulmuştur.

Sermayenin fonksiyonlarına göre sınıflandırılması;

I. AKTİF SERMAYE

A - Çiftlik Sermayesi (Arazi sermayesi)

1. Toprak sermayesi
2. Arazi ıslahı sermayesi (Meliorasyon)
3. Bina sermayesi
4. Bitki Sermayesi (Meyve Ağaçları, Omca, Tarla Demirbaşı)
5. Av ve Balık Sermayesi

B – İşletme Sermayesi(Müstecir sermayesi)

1. Sabit İşletme Sermayesi

a) Hayvan sermayesi (Canlı demirbaş)

b) Alet-Makine sermayesi (Cansız demirbaş)

2.Döner İşletme Sermayesi

a) Malzeme-Mühimmat sermayesi

b) Para sermayesi

II. PASİF SERMAYE

A- Yabancı Sermaye (Borçlar)

1. Arazi karşılığı ipotekli borçlar
2. Banka ve Kooperatif borçları
3. Adi borçlar
4. Cari borçlar (Ödenmemiş fatura vb.)
5. İndi Borçlar (Ortakçılık ve kiracılık dolayısıyla işletmeye yatırılan sermaye)

B - Öz Sermaye

şeklinde oluşmaktadır (Karagölge, 1987).

İşletme varlıklarının kıymetlendirilmesinde, farklı kriterler (çiftçinin beyanı, alım-satım değeri, maliyet bedeli, hasıla değeri) kullanılmıştır. Sermaye unsurlarının kıymet takdirinde yılsonu değerler esas alınmıştır.

Toprak sermayesine kıymet takdir edilirken, araştırma yöresindeki alım-satım değerleri ve çiftçi beyanları esas alınmıştır (Erkuş, 1979). Toprak sermayesi hesaplanırken, işletmeleri aynı bazda değerlendirebilmek için mülk arazi kıymetlerine kiraya ve ortağa tutulan arazinin kıymetleri de ilave edilmiştir. Böylece, kiraya ve ortağa tutulan arazilerin kıymeti, hem aktifte hem de pasifte yer almıştır (Erkuş ve ark., 1995).

Arazi ıslahı ve bina sermayelerinin kıymet takdirinde yeniler için işletme sahiplerinin beyan ettiği maliyet bedeli esas alınmış, eskiler için ise mevcut durum ve yıpranma süreleri de göz önünde tutularak yeniden inşa bedeline göre kıymet takdir edilmiştir (Erkuş ve ark., 1995).

Bitki sermayesinin kıymet takdirinde; yeni tesisler için, çıplak toprak kıymeti hariç olmak üzere tesis masrafları, tarla demirbaşı için maliyet masrafları esas alınmıştır. Meyvelik alanlarda, meyve bahçesinin değerinden çıplak toprak kıymeti düşüldükten sonra kalan değer mevcut ağaç sayısına bölünmek suretiyle bir ağacın kıymeti hesaplanmıştır. Meyvesiz ağaçlar ise yerindeki odun kıymeti üzerinden değerlendirilmiştir (Erkuş, 1979).

Alet makine sermayesi, yeni olanlarda satın alma bedeli, eskiler ise yarayışlılık durumlarına göre alım satım değeri üzerinden kıymetlendirilmiştir. İşletmelerdeki hayvan sermayesi, hayvanların yaş ve verimlilik durumlarına göre yöredeki alım-satım değerleri ve çiftçinin beyanı esas alınarak hesaplanmıştır (Açıl ve Demirci, 1984).

İşletmelerin hayvan varlığının Büyük Baş Hayvan Birimi (BBHB)'ne dönüştürülmesinde Çizelge 3.2'deki katsayılar kullanılmıştır (Açıl ve Demirci 1984; Erkuş ve ark., 1995).

Çizelge 3.2. İşletmelerde bulunan hayvanların BBHB'ne çevrilmesinde kullanılan katsayılar

Hayvan Nev'i	Katsayı	Hayvan Nev'i	Katsayı
At	1.35	Buzağı	0.20
Öküz	1.20	Koyun	0.10
Boğa	1.40	Toklu	0.08
İnek	1.00	Kuzu	0.05
Dana	0.50	Keçi	0.10
Düve	0.70	Oğlak	0.05
Tosun	0.70		

Yapılan değişken masrafların karşılığı olarak üretilen sütün günlük olarak nakde dönüşmesi nedeni ile süt sığırcılığında döner sermaye faizinin hesaplanmasına gerek bulunmamaktadır. Sabit masraf kalemlerinden olan inek, alet-makine ve bina sermayesi

faizinin hesaplanmasında, söz konusu sermaye unsurlarının yıl sonu değerlerinin yarısı üzerinden reel faiz oranı kullanılmıştır (Kıral ve ark., 1999).

İşletmelerdeki para mevcudu ile işletmenin borç ve alacaklarının tespitinde çiftçilerin beyanlarına itibar edilmiştir (Açıl, 1956).

Tarım işletmelerinde yıllık faaliyet sonuçlarının tespiti, Laur muhasebe tekniğine göre yapılmıştır. Buna göre, tarım işletmelerinde üretim kollarının veya şubelerinin ayrı ayrı başarısını değil, bir bütün olarak işletmenin başarısını belirlemek esastır veya önemlidir. Tarım işletmelerinin ekonomik analizlerinde genellikle, Gayrisafi Hasıla, Gayrisafi Üretim Değeri, Saf Hasıla, Tarımsal Gelir, Safi Kar, Rantabilite hesapları yapılarak faaliyet dönemleri değerlendirilmekte ve başarı durumu ortaya konulmaktadır (Karagölge, 1996).

Tarım işletmelerinde gayrisafi üretim değerine (bitkisel üretim + hayvansal üretim + bitkisel ve hayvansal üretimde büyümeye ve çoğalmaya bağlı envanter artışları) işletme dışı tarımsal gelir ve ikametgah kira bedellerinin ilavesiyle Gayri Safi Hasıla (GSH) hesaplanmaktadır (Peker ve Kan, 2010).

Çizelge 3.3. GSH'yı oluşturan unsurlar

GSH=	Bitkisel üretim değeri (1)	Hayvansal üretim değeri (2)	Üretime bağlı envanter artışları (3)	İkametgah kira bedeli (4)	İşletme dışı tarımsal gelir (5)

Gayrisafi üretim değeri, işletmelerin ürettikleri bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerleri ile yıl içerisinde meydana gelen prodüktif demirbaş kıymet artışlarından oluşmaktadır. Prodüktif demirbaş kıymet artışı (PDKA), hayvan hareketlerine neden olan doğum, ölüm, çağ değiştirme, hayvan alımı, satımı, tüketimi gibi faktörler dikkate alınarak hesaplanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki formülden yararlanılmıştır (Kıral ve ark., 1999).

PDKA = (Sene sonu sürü kıymeti + satılan hayvanların değeri + kesilen hayvanların değeri) - (Sene başı sürü kıymeti + satın alınan hayvan değeri)

İşletmelerde tarımsal faaliyetler için yapılan toplam işletme masrafları sabit ve değişken masraflardan oluşmaktadır. Bitkisel ve hayvansal üretim için ayrı ayrı saptanmıştır.

Çizelge 3.4. Bitkisel üretim sabit ve değişen masrafları

BİTKİSEL ÜRETİM	
Değişen Masraflar	**Sabit Masraflar**
-Tohum masrafları -Gübre masrafları -Tarımsal mücadele masrafları -Benzin, yağ, tamir ve bakım gibi değişen alet ve makine masrafları -Götürü yaptırılan işlerin masrafları -Geçici işçilik masrafları -Su ücreti -Ürün sigortası -Pazarlama ve nakil masrafları	-Yönetim gideri -Daimi işçilik gideri (aile işgücü ve yabancı işgücü) -Amortisman gideri (bina ve alet-makine) -Bina tamir bakım masrafından oluşmaktadır

Kaynak: Erkuş ve ark., 1995

Çizelge 3.5. Hayvansal üretim sabit ve değişen masrafları

HAYVANSAL ÜRETİM	
Değişen Masraflar	**Sabit Masraflar**
-Kesif yem masrafı -Kaba yemler (satın alınan) -Geçici işçi ücretleri -Veteriner masrafı -İlaç masrafları -Temizlik ve malzeme (yular, zincir, tuz vs.) masrafları -Suni tohumlama ve aşım masrafları -Pazarlama masrafları -Hayvan sigortası -Diğer cari masraflar	-Yönetim gideri -Daimi işçilik gideri (aile işgücü ve yabancı işgücü) -Amortisman gideri (bina, inek ve alet-makine) -Bina tamir bakım masrafından oluşmaktadır

Kaynak: Erkuş ve ark., 1995

Binaların tamir ve bakım masraflarının hesaplanmasında bina değerinin %1,5'i veya üreticilerin yaptıklarını beyan ettikleri tamir bakım giderlerinin yıla düşen miktarları esas alınmıştır. Alet ve makinelerin yağ, yakıt, tamir ve bakım giderleri ise işletmecilerin fiilen yaptıkları masrafların toplamı olarak alınmıştır.

Sabit sermaye unsurlarına amortisman hesaplamada; betonarme binalarda %2, taş binalarda %3, ahşap veya kerpiç binalarda %4, alet ve makineler için %10 olarak dikkate alınmıştır.

Hayvanlar için amortisman hesabında belirli bir yaşa kadar hayvanlarda değer artışı olduğundan, genç hayvanlarda amortisman ayrılmamıştır. Verim döneminde irat ve iş hayvanları için amortismana tabi değer, hayvanların damızlık değerinden kasaplık değeri çıkartılarak bulunmuş ve ekonomik ömre bölünmüştür (Erkuş ve ark., 1995). Masraf unsurlarının işletme analizinde kolaylık sağlayacak şekilde açıklanması aşağıda verilmiştir (Peker ve Kan, 2010).

Çizelge 3.6. İşletme analizinde masraf unsurlarını oluşturan kalemler

İşletmecilik (a)	Aile işgücü (b)	Yabancı işgücü (c)	Cari girdiler (tohum, gübre, yem ...) (d)	Envanter azalışları ve amortismanlar (e)	Yabancı sermaye faizi (f)	Öz sermaye faizi (g)

İşletmede kullanılan sermayenin (aktif) getirisi için Saf Hasıla hesaplanmaktadır. Aktif sermayenin alternatif maliyeti sıfır kabul edilerek, aktif sermayenin getirisi belirlenmektedir. Bunun için GSH'dan aktif sermayenin faiz karşılığı hariç hesaplanan masraflar çıkarılmaktadır. Dolayısıyla işletmede kullanılan sermayenin sağladığı gelir belirlenmeye çalışılırken Saf Hasıla (SH) hesaplanmaktadır (Peker ve Kan, 2010).

Çizelge 3.7. Saf hasılayı meydana getiren unsurlar

GSH—	İşletmecilik (a)	Aile işgücü (b)	Yabancı işgücü (c)	Cari girdiler (tohum, gübre, yem, vb.) (d)	Envanter azalışları ve amortismanlar (e)	**=Saf Hasıla**

Tarımsal gelir, çiftçi ailenin işçilik, işletmecilik ve öz sermaye karşılığında işletmeden elde ettiği gelirdir. Diğer bir ifade ile tarımsal gelir, çiftçi ailenin tarımsal faaliyete işgücü ve öz sermaye ile katılmaları nedeniyle işletmeden sağladıkları ve üretim kapasitesini azaltmadan tüketebilecekleri değer olup bir tarım işletmesinin faaliyet sonucunu en iyi gösteren bir değerdir (Erkuş ve ark., 1995; Peker ve Kan, 2010).

Çizelge 3.8. Tarımsal geliri oluşturan unsurlar

GSH —	Yabancı işgücü (c)	Cari girdiler (tohum, gübre, yem ...) (d)	Envanter azalışları ve amortismanlar (e)	Yabancı sermaye faizi (f)	= **Tarımsal Gelir**

Öz sermaye karşılığında işletmeden sağlanan gelir için Öz Sermaye Rantı (ÖSR) hesaplanmaktadır. Öz sermaye rantı işletmeci çiftçinin öz sermayesinin gelirini gösteren bir değer olup saf hasıladan yabancı sermayenin faizinin çıkarılması ile bulunur (Karagölge, 1996; Peker ve Kan, 2010).

Çizelge 3.9. Öz sermaye rantını oluşturan unsurlar

GSH—	İşletmecilik (a)	Aile işgücü (b)	Yabancı işgücü (c)	Cari girdiler (tohum, gübre, yem ...) (d)	Envanter azalışları ve amortismanlar (e)	Yabancı sermaye faizi (f)	**=Öz Sermaye Rantı**

Kar veya safi kar, bütün işletmelerde en önemli mali başarı göstergesidir. Bu çalışmada safi kar hesaplanırken çizelgede gösterilen formülden yararlanılmıştır (Peker ve Kan, 2010).

Çizelge 3.10. Safi karı oluşturan unsurlar

GSH—	İşletmecilik (a)	Aile işgücü (b)	Yabancı işgücü (c)	Cari girdiler (tohum, gübre, yem …) (d)	Envanter azalışları ve amortismanlar (e)	Yabancı sermaye faizi (f)	Öz sermaye faizi (g)	**=Safi kar**

İncelenen işletmelerde mali ve ekonomik rantabilitenin bulunmasında aşağıda gösterilen formüller kullanılmıştır (Erkuş ve Demirci, 1996).

$$\text{Mali Rantabilite} = \frac{\text{Safi Kar}}{\text{Öz Sermaye}} \times 100$$

$$\text{Ekonomik Rantabilite} = \frac{\text{Saf Hasıla}}{\text{Aktif Sermaye}} \times 100$$

$$\text{Rantabilite Faktörü} = \frac{\text{Saf Hasıla}}{\text{Gayrisafi Hasıla}} \times 100$$

3.2.4. Süt üretim maliyetinin bulunmasında uygulanan yöntem

Süt maliyetini oluşturan masraf kalemleri çeşitli şekillerde sınıflandırılabilmektedir. Bu çalışmada süt üretim maliyetlerinin tespitinde, ABD'nin The Ohio State Universiti'nde serbest kullanıma açık olan Maliyet tabloları başta olmak üzere benzer çalışmalarda kullanılan çeşitli maliyet sınıflandırma tablolarından yararlanılmıştır. Araştırmada incelenen tarım işletmelerinin özellikleri dikkate alınarak maliyet tablolarında düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre süt üretim maliyetinde masraf unsurları aşağıda izah edilmiştir.

Yem Masrafları: İşletme dışından satın alınan yemler ile işletme içinde bitkisel üretim faaliyetleri sonunda üretilip, süt üretim faaliyetinde kullanılan yemler, yem masrafları olarak hesaplanmaktadır. İşletme dışından temin edilen yem, çiftlik avlusu fiyatları dikkate alınarak yem masraflarına dahil edilmektedir. Ancak, çiftlikte üretilip de çiftlik avlusu fiyatları bilinmeyen yemlerin masrafları hesaplanırken, bu yemlerin Pazar fiyatları esas alınıp, bu fiyattan pazarlama masrafları düşülerek bulunan fiyatları dikkate alınmaktadır.

Tuz, Mineral Masrafları: Satın alınan tuzun, vitaminin ve mineralin satın alma maliyeti esas alınmaktadır.

İşçilik Masrafları: İş gücü masraflarının hesaplanmasında yabancı işgücü ve aile işgücü esas alınmaktadır. Faaliyette kullanılan aile işgücünün, fiili çalışma süresi tespit edilip, bunun için hesaplanacak ücret, yabancı işçilere ödenecek ücret esas alınarak alternatif maliyete göre hesaplanmaktadır. Aile işgücü işletmede daimi bir karakter gösterdiğinden daima işgücü ile birlikte sabit masraflar kısmında ele alınmıştır. Yabancı işçilere ayni yapılan ödemelerde bu ürünlerin çiftlik avlusu fiyatları esas alınarak işgücü masraflarına eklenmektedir.

Veteriner ve İlaç Masrafları: Veterinerin işletmeye getirilmesinde veya hayvanın götürülmesinde veterinere ödenen ücret ile ulaşım masrafları dikkate alınır. Kullanılan ilaçların çiftlik avlusu fiyatı esas alınarak, ilaç masrafları hesaplanmaktadır.

Diğer Masraflar: Süt üretim maliyetinde kullanılan su, elektrik ve aydınlatma, temizlik, pazarlama, alet ve makine değişen masrafları diğer masrafları oluşturmaktadır.

Döner Sermaye Faizi: Yapılan değişken masrafların karşılığı olarak üretilen sütün günlük olarak nakde dönüşmesi nedeni ile süt sığırcılığında döner sermaye faizinin hesaplanmasına gerek bulunmamaktadır.

Genel İdare Giderleri: Tarım işletmelerinde genel idare giderlerinin doğrudan hesaplanması zordur. Bu nedenle genellikle değişen masrafların veya GSÜD'nin belirli bir %'desi esas alınır. Bu oran genellikle %3-5 alınmaktadır (Kıral ve ark, 1999). Bu araştırmada genel idare giderleri değişen masraflar toplamının %5'i alınarak hesaplanmıştır.

Daimi İşgücü Giderleri: Daimi yabancı işgücü ile işletmede çalışan aile işgücüne ödenen ücret miktarıdır (Kıral ve ark, 1999).

Amortisman: Sabit sermaye unsurlarına amortisman hesaplamada; betonarme binalarda %2, taş binalarda %3, ahşap veya kerpiç binalarda %4, alet ve makineler için %10 olarak dikkate alınmıştır. Hayvanlar için amortisman hesabında belirli bir yaşa kadar hayvanlarda değer artışı olduğundan, genç hayvanlarda amortisman ayrılmamıştır. Verim döneminde irat ve iş hayvanları için amortismana tabi değer, hayvanların damızlık değerinden kasaplık değeri çıkartılarak bulunmuş ve ekonomik ömre bölünmüştür (Erkuş ve ark., 1995).

Sabit Sermaye Faizi: Sabit masraf kalemlerinden olan inek, alet-makine ve bina sermayesi faizinin hesaplanmasında, söz konusu sermaye unsurlarının yıl sonu değerlerinin yarısı üzerinden reel faiz oranı kullanılmıştır (Kıral ve ark., 1999; Anonymous, 2008).

Çizelge 3.11. Örnek süt maliyet çizelgesi

Masraf unsurları	Tutar ($)	Oran (%)
Gelirler		
Süt üretim değeri		
PDKA		
Çiftlik gübresi		
Değişen Masraflar		
Yem masrafı		
Tuz ve mineral masrafı		
Veteriner ve ilaç masrafı		
Geçici işçilik masrafı		
Diğer masraflar		
Toplam Değişen Masraflar		
Sabit Masraflar		
Genel idare giderleri		
Daimi işgücü giderleri		
Amortisman giderleri		
Sabit sermaye faiz gideri		
Toplam Sabit Masraflar		
Toplam Masraflar		

Kaynak: Anonymous, 2008a, Kıral ve ark., 1999.

3.2.5. İşletmelerin rekabet güçlerinin belirlenmesinde uygulanan yöntem

Rekabet, çok sayıda rakibin olduğu, fakat bunlardan ne üreticilerin ne de tüketicilerin bir araya gelerek fiyatı belirleyemedikleri, giriş ve çıkışın serbest, bilgi akışının tam, ürünün homojen olduğu bir durumdur (Maddala and Miller, 1989).

Rekabet gücü, bir firmanın rakipleri karşısında ve rekabet ortamında, kaynaklarının kullanımı veya faaliyet alanı sebebiyle elde ettiği üstünlük durumu olarak tanımlanmaktadır (Dinçer, 1998). Porter'e göre rekabet avantajlarını ülkeler değil, sektörü meydana getiren firmalar oluşturur. Uluslar arası rekabette üstünlüğün sağlanması ve korunması, firmaların ulusal sınırlar içindeki başarısının uluslar arası piyasalara aktarılması ile mümkündür (Porter, 1990).

Ekonomik gelişmelerle birlikte rekabet gücünü açıklayan değişik kurumsal yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Günümüzde işletmelerin rekabet güçlerinin belirlenmesinde birçok yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan biri de Porter'in Elmas Modelidir. Bu çalışmada süt sığırcılığı yapan işletmelerin rekabet güçlerinin analizinde Michael E. Porter'in Elmas (Diamond) Modeli kullanılarak söz konusu işletmelerin rekabet güçleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elmas Modeli, günümüzde sektörlerin rekabetçilik düzeylerinin belirlenmesinde önemli bir değerlendirme aracı olarak kullanılmaktadır. Model, temelde firmaların rekabet avantajı geliştirmelerinde etkiye sahip dört faktörü modellemektedir. Modelin köşelerinde (1) girdi koşulları, (2) firma stratejisi ve rekabet yapısı, (3) talep koşulları ve (4) ilgili ve destekleyici endüstrilerin varlığı ile adlandırılan ana değişkenler oluşturmaktadır. Devlet değişkeni ise ayrı bir dışsal değişken olarak göz önüne alınmaktadır. Her bir temel değişkenin altında diğer alt değişkenler yer almaktadır. Bu değişkenler farklı sektörlerin özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Ancak, bazı önemli alt değişkenlerin hemen hemen tüm sektörlerde yer aldığı görülmektedir.

i) Girdi Koşulları Değişkeni

Elmas Model'inin ilk önemli temel değişkenini girdi koşulları oluşturmaktadır. Bu temel değişkenin altında birçok alt değişken yer almaktadır. Örneğin hammadde, teknoloji, insan kaynakları, altyapı vs. gibi alt değişkenler bu temel değişkenin alt kısımlarını oluşturmakta ve ortalama değerini belirlemektedir. Girdi koşullarının bazı alt değişkenleri hemen hemen bütün sektörlerde aynı olmakla birlikte, bazı sektörlerin kendine özel değişkenleri de bulunmaktadır.

ii) Talep Koşulları Değişkeni

Modelin diğer temel bir değişkeni talep koşulları oluşturmaktadır. Özellikle iç talep, dış talep, nitelikli talep, potansiyel pazarlar gibi alt değişkenler talep koşullarını oluşturmaktadır.

iii) İlgili ve Destekleyici Endüstriler Değişkeni

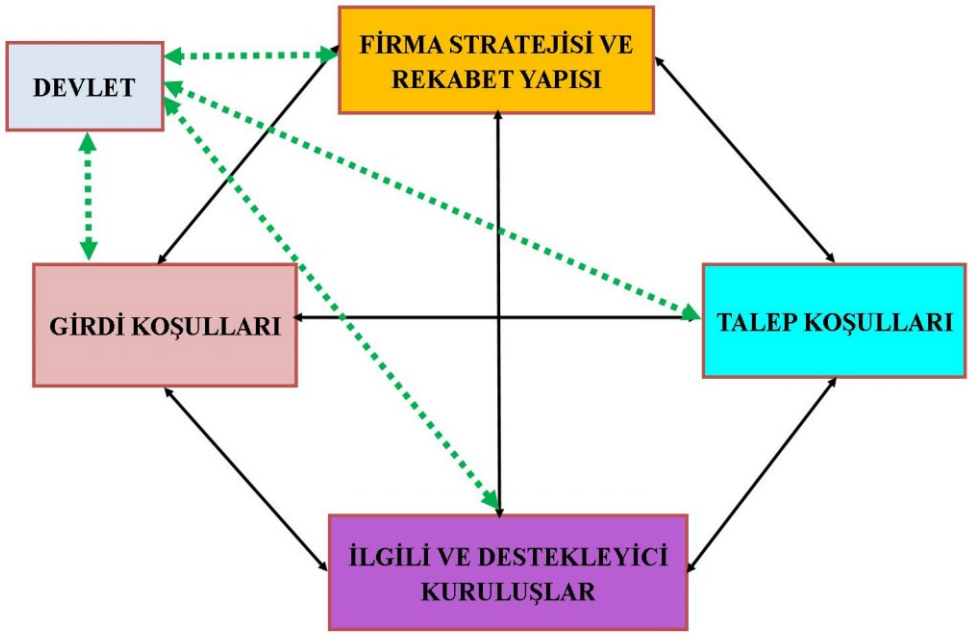
İlgili ve destekleyici endüstriler değişkeni, bilgi üreten kurumların sektördeki varlığı, ilgili sivil toplum kuruluşları, Ar-Ge kurum ve/veya kuruluşları, sektöre yönelik finansal kurumlar, yardımcı sektörler vb. meydana gelmektedir.

iv) Firma Stratejisi ve Rekabet Yapısı Değişkeni

Bölgesel şartlar, sektörde faaliyet gösteren firmaların yapısı, yabancı sermaye, firmaların yenilikçilik kapasiteleri ve/veya çalışmaları vb. firma stratejisi ve rekabet yapısı temel değişkenini oluşturmaktadır.

v) Devlet Değişkeni

Elmas modelinde beşinci boyut olarak da devlet kabul edilmektedir. Kamunun üzerine düşen görevler ise, geliştirilmiş standartlar ile işletmeleri performanslarını yükseltmek için cesaretlendirmek, talep görecek ürünleri önceden tespit edip modellemek olarak öngörülmektedir.

Şekil 3.1. Elmas Modeli (Porter, 1990)

Rekabet avantajını belirleyen Elmas modelinde temel değişkenler tek tek değil, birlikte rekabet avantajlarını belirlemektedir. Modelin dört köşesinde yer alan faktörler sürekli olarak birbirlerini etkilemektedir. Porter'e göre, rekabet avantajlarını ülkeler değil, firmalar yaratır. Bu nedenle firmaların rekabet stratejileri önemlidir. Bir ülkenin uluslararası düzeyde rekabetçi olması, belli bir rekabet üstünlüğü yaratmasına, bu rekabet üstünlüğünün korunmasına ve geliştirilmesine bağlıdır (Porter, 1990).

Yukarıda adı geçen değişkenlerin değerlendirilmesinde kıyaslama tekniği kullanarak karşılaştırma yapılmaktadır. Bu karşılaştırmada ilgili sektörün uluslararası arenadaki durumu (örneğin, nitelikli işgücü, pazar yapısı vs.) bölgedeki konumu ile karşılaştırılmaktadır. Diğer bir deyişle, alt değişkenlerin düzeyleri, dünya klasmanına göre değerlendirilmekte ve düşük (-1), orta (0) veya yüksek (1) değerleri verilmektedir. Değişkenlerin aldığı toplam değer ana değişkeni, ana değişkenlerin aldığı toplam değer ise ilgili sektörün toplam değerini yani rekabetçilik düzeyini belirlemektedir.

4. SÜT HAYVANCILIĞININ GENEL DURUMU

4.1. Dünyada Süt Hayvancılığı

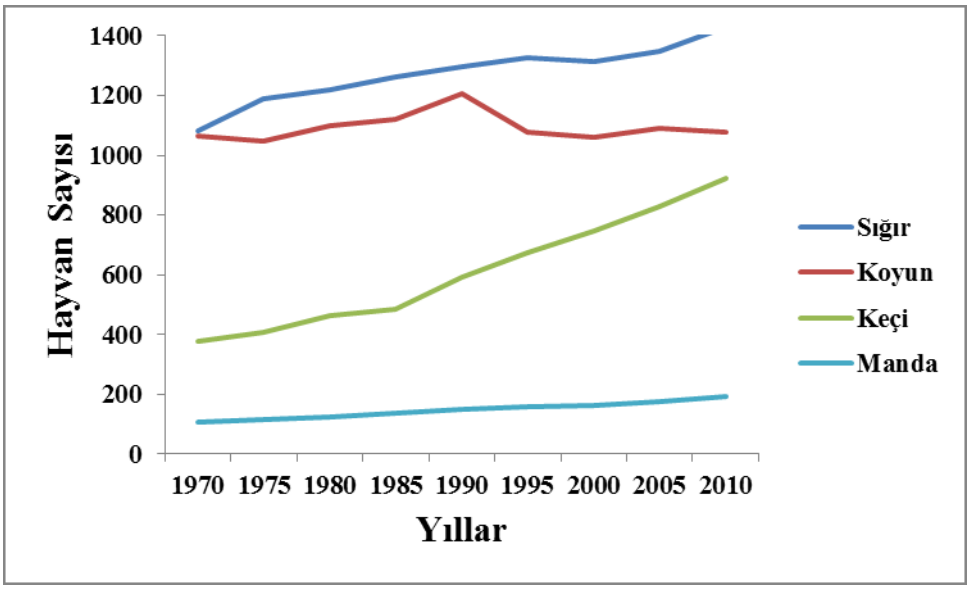
Günümüzde gerek beslenme açısından, gerekse ekonomiye sağladığı katkıdan dolayı dünyada süt üretimi giderek artmaktadır. Bu artış hayvan sayısına ve hayvan başına elde edilen verime bağlıdır. Bugün dünyada daha çok inek sütü üretimi yapılmaktadır. Bu nedenle dünyada süt inekçiliği çok yaygınlaşmış ve gelişmiş durumdadır. Bununla beraber koyun, keçi, manda gibi hayvanlardan da süt üretimi yapılmakta ve tüketilmektedir. Dünyada başlıca hayvan varlığıyla ilgili sayısal veriler Çizelge 4.1'de sunulmuştur.

Çizelge 4.1. Yıllara göre dünya hayvan varlığı (Milyon baş)

Yıllar	Sığır	Koyun	Keçi	Manda
1970	1,081.64	1,063.27	377.69	107.26
1975	1,187.93	1,047.92	405.45	113.03
1980	1,217.02	1,098.67	464.32	121.49
1985	1,260.01	1,118.61	486.08	136.62
1990	1,298.40	1,207.94	591.17	148.18
1995	1,326.10	1,075.58	672.94	158.54
2000	1,314.76	1,058.83	746.85	164.11
2005	1,348.24	1,091.38	826.91	176.38
2010	1,428.63	1,078.94	921.43	194.16

Kaynak: FAO, 2012.

Çizelge 4.1'den anlaşıldığı gibi yıllara göre dünyada hayvanların sayısı genel olarak artış göstermektedir. Beslenme ve sağlık açısından vazgeçilmez ürün olan hayvansal ürünlerin günümüzde tüketimi giderek artmaktadır. Çünkü günümüzde dünya nüfusu çok hızlı bir şekilde artmakta ve dolayısıyla hayvansal ürünlere olan talep de artmaktadır. Bu talebi karşılayabilmek için hayvansal ürünlerin arzının artırılması gerekmektedir. Bu da hayvan sayısının ve özellikle hayvan başına verimin artırılması ile gerçekleştirilebilmektedir. Dünyadaki hayvan varlığının artış seyri Şekil 4.1 üzerinde daha net bir şekilde görülebilmektedir.

Şekil 4.1. Yıllara göre dünya hayvan varlığı

Dünya nüfusunda görülen hızlı artışlar nedeni ile süt ve süt mamullerine olan talebin artması sonucunda dünya genelinde süt üretiminde sürekli artış görülmektedir. Özellikle sağlıklı beslenme konusunda çok duyarlı olan gelişmiş toplumlar hem bitkisel hem de hayvansal kökenli gıdaları dengeli bir şekilde tüketmeye özen göstermeye başlamışlardır. Dengeli beslenme ve bunun sonucu olarak sağlıklı yaşamın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında süt ve süt ürünlerinin önemli bir yeri vardır.

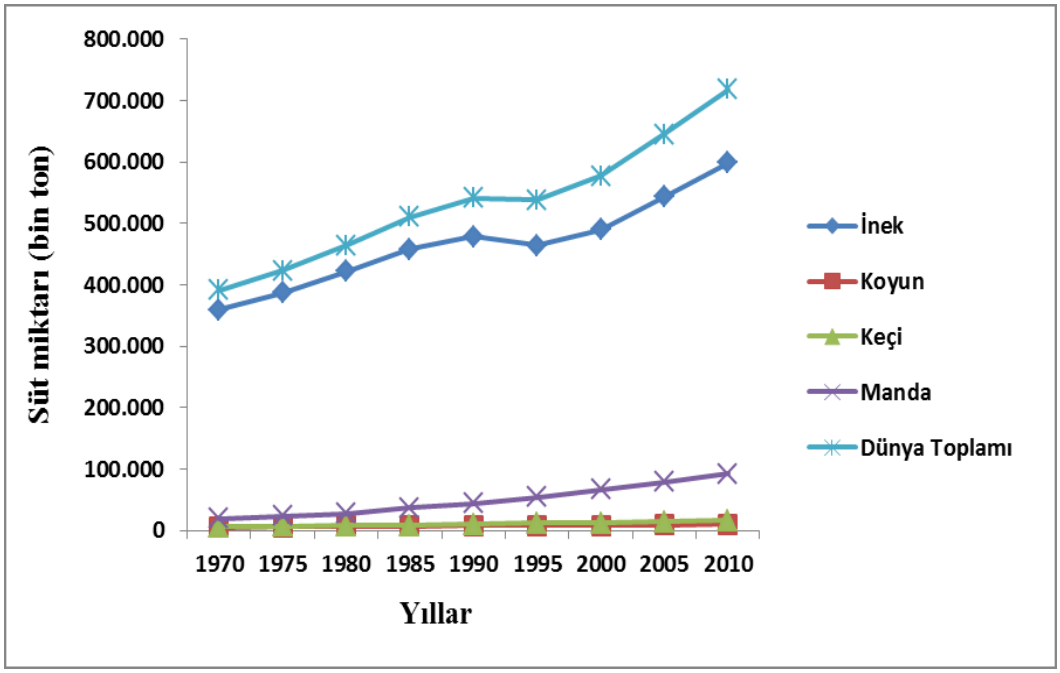
Süt ve süt mamullerine olan talebin sürekli artmasıyla süt üretim miktarında da önemli düzeyde artışlar gerçekleşmiştir. Nitekim FAO'nun verilerine göre dünyada 1970 yılında toplam 392 milyon ton süt üretimi gerçekleşmişken, 2010 yılında dünya toplam süt üretim miktarı 718 milyon tona ulaşmıştır. Buna göre 2010 yılında dünyada toplam süt üretim miktarında 1970 yılına göre %83.98 oranında bir artış sağlanmıştır. Dünyada yıllara göre toplam süt üretim miktarıyla ilgili sayısal veriler Çizelge 4.2'de verilmiştir.

Çizelge 4.2. Dünyada toplam süt üretim miktarı (Milyon ton)

Nevi	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
İnek	359.28	387.73	422.35	458.07	479.03	464.29	490.13	543.07	599.43
Manda	19.60	23.23	27.53	37.01	44.08	54.66	66.50	78.89	92.51
Keçi	6.49	6.72	7.74	8.41	9.98	11.75	12.65	14.53	16.69
Koyun	5.50	5.86	6.82	7.23	7.98	7.95	8.03	8.85	10.04
Dünya Toplamı	391.82	423.64	464.56	510.85	541.20	538.78	577.46	645.50	720.87

Kaynak: FAO, 2012.

Çizelge 4.2'den görüldüğü gibi dünyada en fazla inek sütü üretimi gerçekleştirilmektedir. İnek sütünün üretim miktarı yıllara göre sürekli bir artış göstermiştir. Bunun nedeni ise inek sütünün tüketiciler tarafından daha fazla tercih edilmesi ve dolayısıyla dünya genelinde süt inekçiliği çok geniş bir alan yayılmış durumdadır. Söz konusu veriler aşağıda Şekil 4.2 üzerinde de gösterilmiştir.

Şekil 4.2. Dünyada toplam süt üretim miktarı (Bin ton)

Dünyada toplam süt üretimi ülkeler bazında incelendiğinde ise en başta Hindistan, ABD, AB ülkeleri, Çin, Rusya Federasyonu, Pakistan ve Brezilya gelmektedir. Dünya süt üretiminde AB ülkelerinin payı giderek azalırken Asya ülkelerinde ise süt üretimi giderek artmaktadır. Özellikle Hindistan'da son on beş yıl içerisinde süt üretimi 2 kat, aynı dönemde Çin'de süt üretimi 4 kattan fazla artış göstermiştir. Dünyada süt üretiminde önde gelen bazı seçilmiş ülkeler Çizelge 4.3'de sunulmuştur.

Çizelge 4.3. Dünyada ve seçilmiş ülkelerin yıllara göre süt üretim miktarı (Milyon ton)

Ülkeler/Yıllar	1995	Payı (%)	2000	Payı (%)	2005	Payı (%)	2010	Payı (%)
Dünya	540.02	100.00	578.76	100.00	646.92	100.00	720.87	100.00
AB	155.05	28.71	155.46	26.86	153.97	23.80	152.66	21.18
Hindistan	65.36	12.10	79.66	13.76	95.61	14.78	117.00	16.23
ABD	70.43	13.04	76.02	13.13	80.25	12.41	87.46	12.13
Çin	9.45	1.75	12.37	2.14	32.02	4.95	41.15	5.71
Pakistan	19.00	3.52	25.56	4.42	29.43	4.55	35.49	4.92
Rusya	39.30	7.28	32.27	5.58	31.14	4.81	32.13	4.46
Brezilya	17.12	3.17	20.52	3.55	25.51	3.94	31.81	4.41

Kaynak: FAO, 2012.

FAO'nun verilerine göre 2010 yılında dünyada toplam süt üretiminin %21'i Avrupa Birliği ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı verilere göre dünya toplam süt üretiminin %16.23'ü Hindistan'da, %12.13'ü ABD'de ve %5.71'i ise Çin'de üretilmiştir. Dünya genelinde 2010 yılında 1995 yılına göre süt üretim miktarı %33.49 oranda artış göstermiştir. Aynı dönemde Hindistan'da %79, ABD'de %24.18, Çin'de %335.45, Pakistan'da %86.79 ve Brezilya'da %85.81 oranında artış sağlanmıştır. AB ülkeleri ile Rusya'da ise aynı dönemde süt üretim miktarı sırasıyla %1.54 ve %18.24 oranında gerilemiştir.

4.2. Türkmenistan'da Süt Hayvancılığı

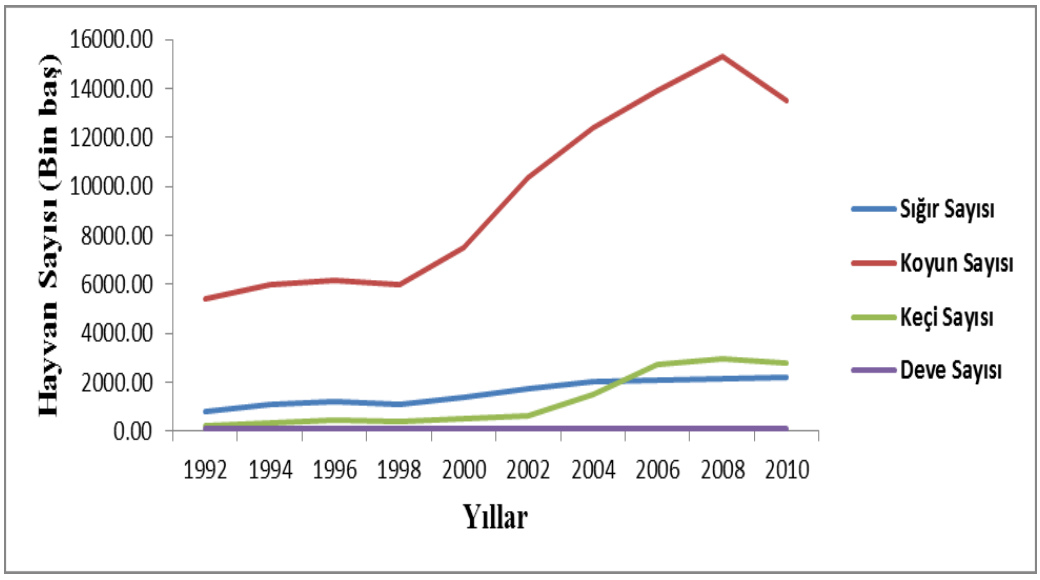
Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Türkmenistan'da tarım sektöründe birçok reformlar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birisi de ülkede hayvansal üretimde verimliliğinin artırılması amacıyla 1994 yılında yeni tarım reformu kabul edilmiştir. Bu reform çerçevesinde kamuya ait çiftlik hayvanları sözleşmeli olarak özel mülkiyete kiraya verilmiştir. Bu uygulamaya göre hayvansal üretimden elde edilen gelirin %50'si devlet bütçesine transfer edilmesi planlanmıştır. Bu uygulama sonucunda kamuya ait çiftlik hayvanları olan sığır, koyun, keçi ve deve özel mülkiyete kira olarak devredilmiştir. Türkmenistan'da yıllara göre hayvan varlığı ile ilgili sayısal veriler Çizelge 4.4'de sunulmuştur.

Çizelge 4.4. Türkmenistan'da yıllar itibariyle hayvan varlığı (Bin baş)

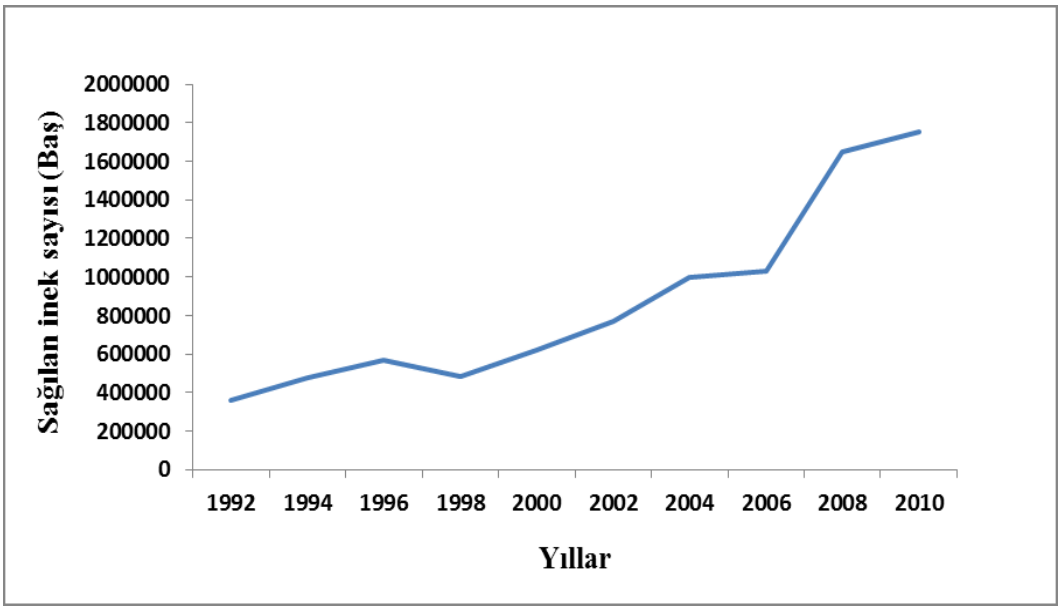
Yıllar	Sığır	Koyun	Keçi	Deve
1992	777.00	5,380.00	220.00	100.00
1994	1,104.00	6,000.00	314.00	100.00
1996	1,199.00	6,150.00	424.00	100.00
1998	1,100.00	6,000.00	400.00	100.00
2000	1,400.00	7,500.00	500.00	100.00
2002	1,750.00	10,350.00	650.00	100.00
2004	2,000.00	12,400.00	1,500.00	100.00
2006	2,065.00	13,900.00	2,698.00	100.00
2008	2,157.70	15,330.80	2,944.10	125.70
2010	2,200.00	13,500.00	2,800.00	120.00

Kaynak: FAO, 2012.

Çizelgeden anlaşılacağı gibi Türkmenistan'da bağımsızlık yıllarından günümüze kadar ki geçen sürede genel olarak hayvan sayısında artışlar yaşanmıştır. Ülkede sığır varlığı 1992-2010 döneminde %183.14 oranda artış göstermiştir. Aynı dönemde koyun, keçi ve deve sayısında da sırasıyla %150.93, %1,172.72 ve %20.00 oranlarda artış gerçekleşmiştir. Ülkenin hayvan sayısı ile sağılan inek sayısında ortaya çıkan değişimlerin yıllara göre gelişme seyri Şekil 4.3 ve 4.4'de gösterilmiştir.

Şekil 4.3. Türkmenistan'da hayvan sayısının yıllara göre gelişme seyri

Şekil 4.4. Türkmenistan'da sağılan inek sayısındaki değişmeler

Türkmenistan'da süt üretimi giderek artış göstermektedir. Bunun ilk nedeni hayvan sayısında yaşanan sürekli artışlardır, ikinci nedeni ise hayvan başına elde edilen verimde görülen sürekli artışlardır. Ancak bu olumlu gelişmelere nazaran ülkenin süt hayvancılık sektörünün dünya ülkeleri ile karşılaştırıldığı zaman oldukça geride olduğu anlaşılabilmektedir. Türkmenistan gerek hayvan sayısı bakımından, gerekse hayvan başına elde edilen verim bakımından dünya ortalamasının altında yer almaktadır. Nitekim dünyada sağılan inek başına düşen ortalama yıllık süt üretim miktarı 2010'da 2309 kg, AB'de 6117 kg iken, bu rakam Türkmenistan'da 1262 kg'dır. Türkmenistan'da süt üretiminin düşük olmasına çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Özellikle yerli ırk hayvanların fazla üretken olmamaları, ülkedeki süt ve süt mamulleri üreten işletmelerin genelde düşük kapasiteli, finansman kaynakları ile pazarlama olanakları yetersiz küçük işletmelerden oluşmasıdır.

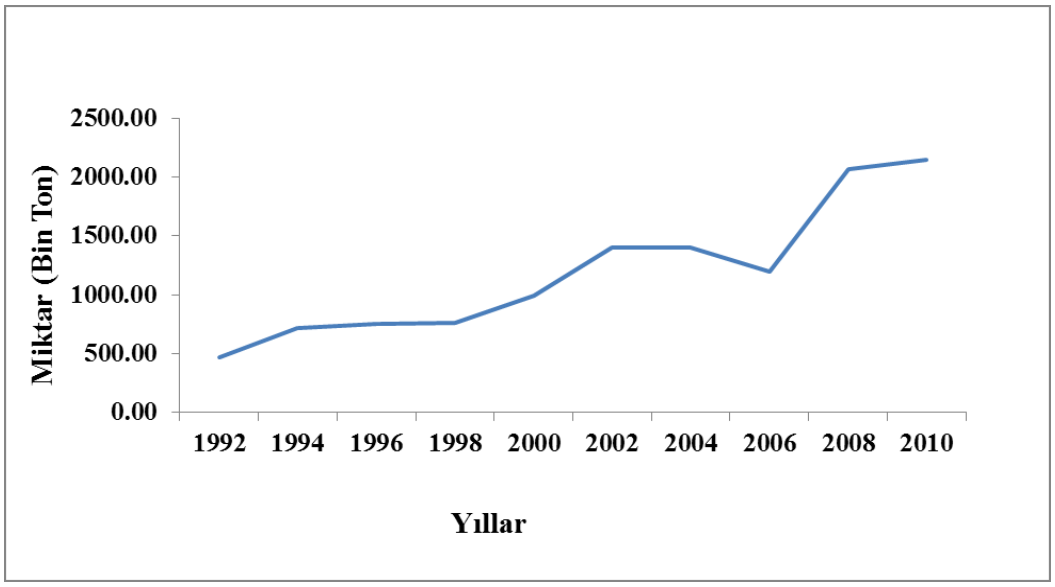
Dünya genelinde hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvan sütlerinin ticari olarak üretimleri söz konusudur. Ancak Türkmenistan'da ticari amaçla sadece inek sütü üretimi yapılmaktadır. Bunun nedeni ise gıda sanayisinde kullanılan sütün neredeyse tamamı inek sütüdür. Bu nedenle koyun, keçi ve deve sütü sadece ailenin tüketim ihtiyacını karşılamak için üretilmektedir. Türkmenistan'da süt üretimi ile ilgili sayısal veriler Çizelge 4.5'de verilmiştir.

Çizelge 4.5. Türkmenistan'da yıllar itibariyle toplam süt üretim miktarı (Bin ton)

Yıllar	İnek sütü üretim miktarı	İnek başına süt verimi (Kg)
1992	471.00	1,308
1994	715.00	1,499
1996	754.80	1,331
1998	765.30	1,578
2000	989.00	1,595
2002	1,398.00	1,816
2004	1,400.00	1,400
2006	1,197.00	1,160
2008	2,065.00	1,250
2010	2,150.00	1,256

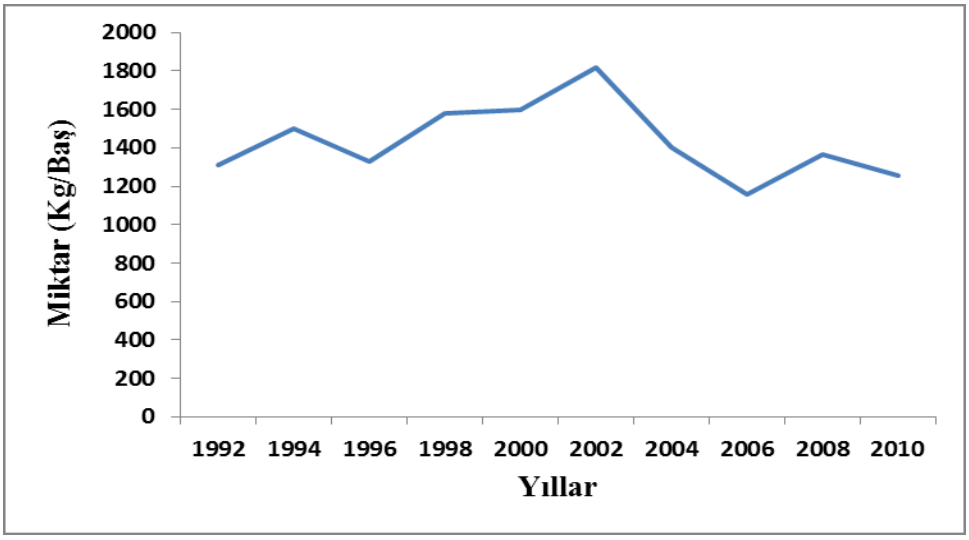
Kaynak: FAO, 2012.

Bu verilere göre Türkmenistan'da yıllara göre toplam inek sütü üretim miktarı 2010 yılında 1992 yılına göre %356.48 oranında artış göstermiştir. Burada süt üretiminin artışında inek sayısında meydana gelen artışın büyük etkisi vardır. Çünkü aynı dönemde ülkede toplam inek sayısı %387.31 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde hayvan başına elde edilen süt veriminde ise %3.98 oranında azalma gerçekleşmiştir. Bu da göstermektedir ki ülke genelinde gerçekleşen süt üretim miktarındaki artışın birim hayvan başına elde edilen verimden ziyade inek sayısının artmasıyla gerçekleşmiş olmasıdır.

Şekil 4.5. Türkmenistan'da toplam süt üretiminin yıllara göre gelişim seyri

Türkmenistan'da süt üretiminin zamana göre gelişim trendini gösteren şekilden de anlaşılacağı gibi ülkede toplam süt üretim miktarı sürekli artış göstermektedir. Ancak son yıllarda süt üretiminde istikrarlı olmayan bir durum söz konusudur. Bunun önemli nedeni ise süt talebinde görülen azalmalardır. Türkmenistan'da inek başına elde edilen süt miktarıyla ilgili sayısal veriler Şekil 4.6'da gösterilmiştir.

Şekil 4.6. Türkmenistan'da yıllara göre inek başına süt verimindeki değişmeler

5. ARAŞTIRMA BÖLGESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

5.1. Araştırma Alanının Coğrafi Konumu

Yolöten ilçesi, idari yönden Marı iline bağlı bir ilçedir. Araştırmanın yürütüldüğü Yolöten ilçesi 37^0 18^1 dakika Kuzey enlemi ile 62^0 21^1 dakika Doğu boylamı bileşkesi üzerinde bulunur. İlçe, kuzeyde Bayramalı, batıda Murgap, Saragt, güneyden Tagtabazar, doğudan Türkmengala, Marı, Sakarçage ilçeleri ile snırlı olup, il merkezine güneyden 61 km uzaklıktadır. İlçe yüzölçümü 12,200 km^2 dir (Anonymous, 2008b).

5.2. İklim Durumu

Yolöten ilçesi karasal iklime sahiptir. Araştırma yöresinin yazları çok sıcak ve kurak, kışları ise sert soğuklar hakimdir. İlçede ortalama yıllık sıcaklık +15.6 ^{0}C derecedir. En soğuk ay Ocak ayı ve en düşük sıcaklık -26 ^{0}C, en sıcak ay ise Temmuz ayı ve en yüksek sıcaklık +46 ^{0}C derecedir. İlçede ortalama yıllık yağış miktarı ise 125-200 mm dolaylarındadır. İlçenin sınırları içerisinden Murgap nehri geçmektedir (Anonymous, 1979).

5.3. Ulaşım Durumu

Araştırma ilçesinden kara yolu ve tren yolu ile diğer bölgelere ulaşmak mümkündür. İlçe sınırlarından Marı-Serhetabat, Yolöten-Bayramaali otoyolları ile Aşkabat-Serhetabat tren yolu geçmektedir. İlçeye bağlı köylerin, ilçe ile ve birbirleri ile bağlantısı asfalt yollar ile sağlanmaktadır (Anonymous, 1979).

.

5.4. Nüfus

İlçenin toplam nüfusu 74,736 kişidir. Bunun 37,700 kişi şehir nüfusu, 37,036 kişisi kırsal nüfustur. İlçe nüfusunun büyük çoğunluğu Türkmenler olmakla beraber Ruslar, Ermeniler, Azeriler, Ukraynalı, Tatarlar ve Beluçlar yaşamaktadır (Anonymous 2008b).

5.5. Tarımsal Yapı

İlçede hem bitkisel hem de hayvansal üretim yapılmaktadır. İlçede tarım arazilerinin büyük kısmı kamu mülkiyetine aittir. Kamu arazileri çiftçilere sözleşmeli üretim şeklinde kiraya verilmektedir. Bu arazilerde genellikle buğday, pamuk, şeker pancarı ve bağ yetiştirilmektedir. Hayvansal üretimde de sözleşmeli üretim şekli uygulanmaktadır. Buna göre üretim masraflarının %50'si devlet tarafından sübvanse edilmektedir. İlçede kullanılabilir toplam tarım arazisi varlığı 1,101 bin hektardır. Ancak üzerinde tarımsal üretim yapılan arazi miktarı 19 bin hektar (%1.73), geri kalanı ise mera ve otlak alanları olarak kullanılmaktadır (Anonymous, 2008b).

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

6.1. İncelenen Süt İşletmelerinin Ekonomik Analizi

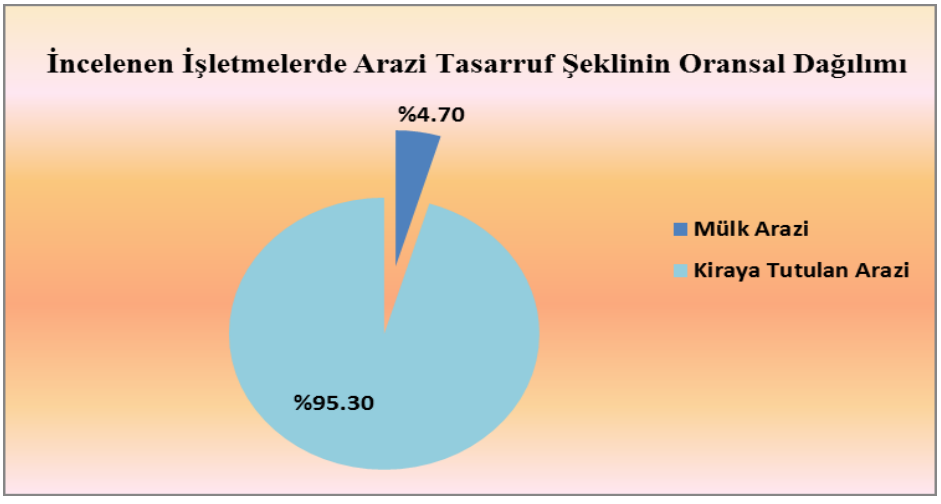
6.1.1. İncelenen işletmelerin tarımsal yapısı

6.1.1.1. Arazi varlığı

Arazi, gerek işletmeye kuruluş yeri sağlaması ve gerekse üretimin bizzat yapıldığı alan olması bakımlarından tarımsal üretimin vazgeçilmez unsurudur. İşletme arazisi olarak, işletmecinin mülk arazisi ile kiraya ve ortağa tutulan arazi toplamından kira ve ortağa verilen arazi çıkarılarak bulunan miktar esas alınır (Erkuş ve ark., 1995). Ancak anket yapılan işletmelerde kira ve ortağa arazi verenlerin tarımla uğraşmadıkları görülmüştür. Bu nedenle işletmeciler tarafından işlenen toplam arazi, işletme arazisi olarak kabul edilmiştir. İncelenen işletmelerde arazi varlığı ve tasarruf biçimi Çizelge 6.1'de verilmiştir.

Çizelge 6.1. İncelenen işletmelerin arazi tasarruf şekilleri

İşletme Grupları	Arazi Tasarruf Şekli				Toplam işletme arazisi	
	Mülk arazi		Kiraya tutulan arazi			
	Da	%	Da	%	Da	%
I. Grup	1.10	3.79	27.90	96.21	29.00	100.00
II. Grup	1.93	5.67	32.10	94.33	34.03	100.00
İşletmeler ortalaması	1.46	4.70	29.60	95.30	31.06	100.00

Şekil 6.1. İncelenen işletmelerde arazi tasarruf şeklinin oransal dağılımı

İncelenen işletmelerde çiftçi ailesi başına düşen ortalama işletme arazisi genişliği işletme büyüklük grupları itibari ile I. grup işletmelerde 29.00 da ve II. grup

işletmelerde ise 34.03 da olup, işletmeler ortalaması 31.06 da'dır. Mülk arazi ve kiraya tutulan arazi varlığından oluşan işletme arazisi içerisinde mülk arazinin oranı %4.70 da, kiraya tutulan arazinin oranı ise %95.30 da'dır. Yapılan çalışmada ortakçılıkla tarımsal faaliyet yapan işletmeye rastlanmamıştır.

İncelenen işletmelerde arazinin parçalılık durumu çizelgede verilmiştir. Çizelge 6.2'den görüldüğü gibi arazinin parçalılık durumu işletme büyüdükçe artmaktadır. Diğer taraftan, ortalama parsel genişliği de işletme genişliği arttıkça büyümektedir. İşletmeler ortalaması, ortalama parsel büyüklüğü 20.57 da, ortalama parsel sayısı ise 1.51 adettir.

Çizelge 6.2. İncelenen işletmelerde ortalama parsel sayısı ve büyüklüğü

	İşletme grupları		
	I. Grup	**II. Grup**	**İşletmeler ortalaması**
İşletme arazisi (da)	29.00	34.03	31.06
Ortalama parsel sayısı (adet)	1.50	1.60	1.51
Ortalama parsel büyüklüğü (da)	19.33	21.27	20.57

Tarla arazisinde buğday, pamuk, yonca ve domates yetiştirilmektedir. İncelenen işletmelerde tarla arazisine uygulanan üretim deseni Çizelge 6.3'de verilmiştir.

Çizelge 6.3. İncelenen işletmelerde üretim deseni

İşletme grupları	**Üretim deseni**								**Toplam**	
	Buğday		Pamuk		Yonca		Domates			
	Da	%	Da	%	Da	%	Da	%	Da	%
I. Grup	15.50	53.45	9.50	32.75	2.00	6.90	2.00	6.90	29.00	100.00
II. Grup	17.83	52.39	11.40	33.50	2.67	7.85	2.13	6.26	34.03	100.00
İşletmeler ortalaması	16.39	52.77	10.33	32.94	2.39	7.69	1.95	6.28	31.06	100.00

İncelenen işletmelerde toplam işletme arazisinin %52.77'sinde buğday, %32.94'ünde pamuk, %7.69'unda yonca, %6.28'inde ise domates yetiştiriciliği yapılmaktadır.

6.1.1.2. Nüfus ve işgücü varlığı

Tarım işletmelerindeki nüfus varlığı, üretim faaliyetinin temel faktörlerinden biri olan işgücünün kaynağını oluşturmaktadır. Nüfusun sosyal ve ekonomik analizlerinin

incelenmesi, işletme analizi açısından büyük önem taşımaktadır (Kılıç, 1997). İncelenen işletmelerin nüfus varlığının cinsiyetlere göre dağılımı Çizelge 6.4'de verilmiştir.

Çizelge 6.4. Nüfusun yaş grupları ve cinsiyete göre dağılımı

İşletme Grupları	**Yaş Grupları**								**Toplam**		
	0-6		7-14		15-49		50-+				
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E+K
I. Grup	0.35	0.30	0.55	0.70	1.35	1.30	0.50	0.25	2.75	2.55	5.30
II. Grup	0.27	0.20	0.53	0.67	1.67	1.87	0.33	0.20	2.80	2.94	5.74
İşletmeler Ortalaması	0.31	0.26	0.54	0.69	1.49	1.54	0.43	0.23	2.77	2.72	5.49
Toplam Nüfusa Oranı %	5.65	4.74	9.84	12.57	27.14	28.05	7.83	4.19	50.46	49.54	100.00
Yaş Gruplarının Toplam Nüfusa Oranı %	10.38		22.40		55.19		12.02		100.00		100.00

İncelenen işletmelerde, işletme başına nüfus varlığı 5.49 kişidir. İşletme gruplarına göre nüfus sayısı değişmekle birlikte, I. grup işletmelerde 5.30, II. grup işletmelerde 5.74 kişidir. İşletmelerde erkek nüfusu (%50.46) kadın nüfusundan (%49.54) fazla olmakla birlikte fark görülmemektedir.

Genel olarak nüfusun %55.19'nu aktif nüfus denilen 15-49 yaş grubu oluşturmaktadır. İncelenen işletmelerde genel olarak nüfusun %10.38'ni 0-6 yaş grubu, %22.40'nı 7-14 arası yaş grubu, %55.19'nu 15-49 arası yaş grubu, %12.02'sini ise 50 ve üzeri yaş grubu oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerde 7 yaş ve üzeri nüfusun %100'ü okuma yazma bilmektedir. Bununla birlikte işletmeler ortalaması nüfusun %14.05'i ilkokul, %14.46'sı ortaokul, %62.93'ü lise ve %8.75'i yüksek okul ve üniversite mezunudur.

Çizelge 6.5. İncelenen işletmelerde 7 ve yukarı yaşlardaki nüfusun eğitim durumu

İşletme Grupları	**Okur-yazarlık oranı (%)**									
	İlkokul		**Ortaokul**		**Lise**		**Yüksek okul-Üniversite**		**Toplam**	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
I. Grup	9.68	5.38	7.53	10.75	29.03	31.18	5.38	1.08	51.62	48.38
II. Grup	8.00	5.40	2.60	8.00	33.40	36.00	6.60	0.00	50.60	49.40
İşletmeler Ortalaması	14.05		14.46		62.93		8.75		100.00	

İşgücü tarımsal üretimin devam ettirilebilmesi için gerekli olan en önemli unsurlardan birisidir. İncelenen işletmelerde, nüfusun yaş grupları dikkate alınarak bir işletmenin erkek işgücü birimi (EİB) cinsinden sahip olduğu işgücü varlığı bulunmuştur. İşletmelerin sahip olduğu aile işgücünün EİB cinsinden dağılımı Çizelge 6.6'da verilmiştir.

Çizelge 6.6. Aile işgücü varlığı (EİB)

İşletme Grupları	Yaş Grupları							
	7-14		15-49		50-+		Toplam	
	EİB	%	EİB	%	EİB	%	EİB	%
I. Grup	0.90	25.64	2.30	65.53	0.31	8.83	3.51	100.00
II. Grup	0.95	22.46	3.20	75.65	0.08	1.89	4.23	100.00
İşletmeler ortalaması	0.93	23.66	2.80	71.25	0.20	5.09	3.93	100.00

İşletme grupları itibari ile baktığımızda I. grup işletmelerde toplam 3.51 EİB aile işgücü varlığı bulunurken, II. grup işletmelerde ise 4.23 EİB aile işgücü varlığı bulunmaktadır. İşletmeler ortalamasına bakıldığında aile işgücü varlığı ortalama 3.93 EİB'dir. Yaş grupları itibari ile bakıldığında, işgücünün %71.25'ini aktif nüfus denilen 15-49 yaş arası grup oluşturmaktadır. Bu durum incelenen işletmelerin işgücü potansiyelinin olduğunu göstermektedir.

Çizelge 6.7'de incelenen işletmelerin aile işgücü varlığı ve yabancı işgücü varlığının EİB cinsinden toplam işgücü içerisindeki dağılımı verilmiştir.

Çizelge 6.7. İncelenen işletmelerde aile ve yabancı işgücü miktarı (EİB)

İşletme Grupları	Aile işgücü		Yabancı işgücü		Toplam	
	EİB	(%)	EİB	(%)	EİB	(%)
I. Grup	3.51	61.47	2.20	38.53	5.71	100.00
II. Grup	4.25	62.04	2.60	37.96	6.85	100.00
İşletmeler ortalaması	3.93	61.79	2.43	38.21	6.36	100.00

İncelenen işletmelerin sahip olduğu toplam işgücü varlığı 6.36 EİB'dir. Bunun %61.79'u aile işgücü varlığı, %38.21'i ise yabancı işgücü varlığıdır. İşletme gruplarına göre, I. grup işletmelerde toplam işgücü varlığı 5.71 EİB, II. grup işletmelerde toplam işgücü varlığı ise 6.85 EİB olarak tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde aile işgücü potansiyelinin kullanım durumu ile ilgili veriler Çizelge 6.8'de sunulmuştur. İşletme başına ortalama işletmede kullanılabilir aile işgücü 1,179 EİG olarak tespit edilmiştir. Bu rakam I. grup işletmelerde 1,053 EİG iken,

II. grup işletmelerde 1,269 EİG olarak belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde işletme başına atıl işgücü oranı %23.75 iken, I. grup işletmelerde %24.97 ve II. grup işletmelerde %22.85 olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 6.8. İncelenen işletmelerde aile işgücü potansiyeli (EİG)

	İşletme Grupları					
	I. Grup		**II. Grup**		**İşletmeler Ortalaması**	
	EİG	(%)	EİG	(%)	EİG	(%)
İşletmede kullanılabilir aile işgücü	1.053	100.00	1.269	100.00	1.179	100.00
İşletmede kullanılan aile işgücü	680	64.58	810	63.83	755	64.04
İşletme dışında kullanılan aile işgücü	110	10.45	169	13.32	144	12.21
Kullanılmayan (atıl) aile işgücü	263	24.97	290	22.85	280	23.75

İncelenen işletmelerde işletme başına toplam işgücü kullanımının %84.93'ünü aile işgücü ve %15.07'ini yabancı işgücü oluşturmaktadır. Bu oran I. grup işletmelerde %86.08'i aile işgücü ve %13.92'si yabancı işgücünden oluşmaktadır. II. grup işletmelerde ise %83.85'i aile işgücü ve %16.15'i yabancı işgücünden oluşmaktadır. Buna ilişkin veriler Çizelge 6.9'da verilmiştir.

Çizelge 6.9. İncelenen işletmelerde toplam işgücü kullanımı (EİG)

	İşletme Grupları					
	I. Grup		**II. Grup**		**İşletmeler Ortalaması**	
	EİG	(%)	EİG	(%)	EİG	(%)
Aile işgücü	680	86.08	810	83.85	755	84.93
Yabancı işgücü	110	13.92	156	16.15	134	15.07
Toplam işgücü	790	100.00	966	100.00	889	100.00

6.1.2. İşletmelerin sermaye yapısı

Üretimde tabiat ve emekten sonra önemli bir üretim faktörlerinden birisi de sermayedir. Her işletmenin kuruluş ve faaliyetini devam ettirebilmesi için belirli bir miktarda sermayeye gereksinimi vardır. Sermaye değişik şekillerde sınıflandırılabiliyorsa da, tarım işletmelerinin analizi yapılırken genellikle, sermayenin fonksiyonlarına göre sınıflandırılması yapılmaktadır (Açıl ve Demirci, 1984; Karagölge, 1987). Bu araştırmada da işletmelerin sermaye yapıları incelenirken sermayenin fonksiyonlarına göre dağılımı esas alınmıştır.

6.1.2.1. Aktif sermaye

Aktif sermaye, çiftlik sermayesi ve işletme sermayesinden oluşmaktadır. Çiftlik sermayesi toprak sermayesi, arazi ıslahı (meliorasyon) sermayesi, bina sermayesi, bitki ve tarla demirbaşı sermayesinden oluşmaktadır. İşletme sermayesi de sabit işletme sermayesi alet-makine sermayesi ve hayvan sermayesinden, döner işletme sermayesi ise malzeme-mühimmat sermayesi ve para sermayesinden oluşmaktadır.

A) Çiftlik sermayesi

Çiftlik sermayesini oluşturan unsurlardan bir tanesi toprak sermayesidir. Toprak sermayesi işletmenin mülk arazisi, ortakçılıkla ve kiracılıkla işlettiği arazinin kıymetlerinin toplamından oluşmaktadır (Açıl ve Demirci, 1984). Çalışmada ortakçılıkla arazi işleyen tarım işletmesine rastlanmamıştır. Araştırma alanındaki işletmelerin toprak sermayesinin tasarruf şekillerine göre dağılımı Çizelge 6.10'da sunulmuştur.

Çizelge 6.10. Toprak sermayesinin tasarruf şekillerine göre dağılımı

Tasarruf şekilleri	**İşletme grupları**					
	I. Grup		**II. Grup**		**İşletmeler ortalaması**	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Mülk arazi	436.00	4.04	760.00	5.61	596.00	5.03
Kiralanan arazi	10,361.00	95.96	12,780.00	94.39	11,260.00	94.97
Toplam işletme arazisi	10,797.00	100.00	13,540.00	100.00	11,856.00	100.00

Çizelge 6.10'da görüleceği gibi işletme başına düşen toprak sermayesi 11,856 $'dır. Bunun %5.03'ü mülk arazi ve %94.97'si kiraya tutulan arazilerin kıymetinden oluşmaktadır. İşletme gruplarına göre toprak sermayesine bakıldığında I. grup işletmelerde toprak sermayesi 10,797 $'dır. Bunun %4.04'ü mülk arazi sermayesi, %95.96'sı kiraya tutulan arazi sermayesinden oluşmaktadır. II. grup işletmelerde toprak sermayesi toplam 13,540 $ iken bunun %5.61'i mülk arazi ve %94.39'u kiraya tutulan arazi sermayesinden oluşmaktadır.

Diğer bir sermaye unsuru arazi ıslahı sermayesidir. Ancak incelenen işletmelerde arazi ıslahı yatırımları kapsamına alınabilecek tesislere (su kuyusu, sondaj, sulama havuzu, çit vb.) rastlanmamıştır.

Çiftlik sermayesini oluşturan diğer bir sermaye unsuru bina sermayesidir. Bina sermayesi, işletmede üretim vasıta ve mallarının korunması ile ailenin barınmasına hizmet etmek suretiyle dolaylı olarak üretime katkıda bulunmaktadır (Rehber, 1978). İncelenen işletmelerde bina sermayesini oluşturan unsurlar Çizelge 6.11'de verilmiştir.

Çizelge 6.11. İncelenen işletmelerde bina sermayesi

	İşletme grupları					
	I. Grup		**II. Grup**		**İşletmeler ortalaması**	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Konut	6,328	90.09	5,633	87.36	6,030	89.00
Ahır	370	5.27	445	6.90	402	5.93
Ambar	162	2.31	187	2.90	172	2.54
Samanlık	104	1.48	149	2.31	123	1.82
Ağıl	38	0.54	13	0.20	27	0.40
Kümes	22	0.31	21	0.33	21	0.31
Toplam	7,024	100.00	6,448	100.00	6,775	100,00

İncelenen işletmelerde işletme başına toplam bina sermayesi 6,775 $'dır. Bunun %89.00'u konut, %5.93'ü ahır, %2.54'ü ambar, %1.82'si samanlık, %0.40'ı ağıl ve %0.31'i kümes sermayesine aittir. İşletme grupları itibari ile bina sermayesinin dağılımına bakıldığında I. grup işletmelerde işletme başına bina sermayesi 7,024 $ iken bunun %90.09'u konut, %5.27'si ahır, %2.31'i ambar, %1.48'i samanlık, %0.54'ü ağıl ve %0.31'i kümes sermayesine aittir. II. grup işletmelerde toplam bina sermayesi 6,448 $'dır. Bunun %87.36'sı konut, %6.90'ı ahır, %2.90'ı ambar, %2.31'i samanlık, %0.20'si ağıl ve %0.33'ü kümes sermayesine aittir.

Çiftlik sermayesi içinde yer alan bitki sermayesi, meyveli ve meyvesiz ağaçların kıymetleri ile gelecek üretim dönemi için tarlaya yapılmış olan harcamaları kapsayan tarla demirbaşı kıymeti toplamından oluşmaktadır (Erkuş, 1979). İncelenen işletmelerde ev önü ve tarla kenarlarında birkaç ağaç olarak rastlanan meyveli ve meyvesiz ağaçlar, değerlendirmeye alınacak kadar önemli olmadığı için dikkate alınmamıştır. Araştırmada yalnızca tarla demirbaşı sermayesi belirlenmiştir. Tarla demirbaşı sermayesi, arazi hangi kültür bitkisine hazırlanmışsa hazırlama masrafı ve eğer ekim yapılmışsa ekilen tohum bedeline, hazırlama masrafı (sürüm, gübreleme, tarımsal ilaç, sulama vb.) ilave edilerek hesaplanmıştır (Erkuş ve ark., 1995). İncelenen işletmelere ait bitki sermayesi varlığı Çizelge 6.12'de verilmiştir. Buna göre incelenen işletmelerde işletme başına toplam bitki sermayesi 190 $'dır. İşletme grupları itibari ile bitki sermayesinin dağılımına bakıldığında I. grup işletmelerde işletme başına bitki sermayesi 170 $ iken, II. grup işletmelerde 220 $'dır.

Çizelge 6.12. İncelenen işletmelerde bitki sermayesi

İşletme grupları	Tarla demirbaşı		Bitki sermayesi toplamı	
	($)	(%)	($)	(%)
I. Grup	170	100.00	170	100.00
II. Grup	220	100.00	220	100.00
İşletmeler ortalaması	190	100.00	190	100.00

İncelenen işletmelerin çiftlik sermayesinin sermaye unsurlarına göre dağılımı Çizelge 6.13'de sunulmuştur.

Çizelge 6.13. İncelenen işletmelerde arazi sermayesinin dağılımı

Sermaye grupları	İşletme grupları					
	I. Grup		II. Grup		İşletmeler ortalaması	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Toprak sermayesi	10,797	60.01	13,540	67.00	11,856	62.99
Bina sermayesi	7,024	39.04	6,448	31.91	6,775	36.00
Bitki sermayesi	170	0.95	220	1.09	190	1.01
Toplam arazi sermayesi	17,991	100.00	20,208	100.00	18,821	100.00

Çizelgeden de görüleceği gibi işletme başına 18,821 $ arazi sermayesi düşmektedir. Bunun içerisinde en yüksek pay %62.99'u toprak sermayesine aittir. Toprak sermayesi işletme grupları itibari ile de birinci sırada yer almaktadır. Arazi sermayesi içerisinde sırayla bina sermayesi (%36.00) ve bitki sermayesi (%1.01) yer almaktadır. İşletme büyüklüklerine bakıldığında I. grup işletmelerde toplam arazi sermayesi 17,991 $, II. grup işletmelerde ise 20,208 $'dır.

B) İşletme sermayesi

Tarımsal üretimde çiftlik sermayesinin aktif ve faydalı bir hale gelebilmesinde işletme sermayesine gereksinim duyulmaktadır (Erkuş, 1979). İşletme sermayesi, hayvan sermayesi, alet-makine sermayesi, malzeme-mühimmat sermayesi ve para sermayesinden oluşmaktadır (Karagölge, 1987).

Hayvan sermayesini, tarım işletmesinde bulunan bütün canlı hayvanlar oluşturmaktadır. Hayvan sermayesi iş ve gelir (irat) hayvanları olarak ikiye ayrılır (Karagölge, 1987). İncelenen işletmelerde hayvan varlığı, esas prodüktif sermayeyi oluşturmaktadır. Çizelge 6.14'de işletme başına ortalama hayvan sayısı ve büyük baş hayvan birimi (BBHB) cinsinden miktarları verilmiştir.

Çizelge 6.14. İncelenen işletmelerde hayvan varlığı

Nevi	**İşletme grupları**								
	I. Grup			**II. Grup**			**İşletmeler ortalaması**		
	Baş	BBHB	(%)	Baş	BBHB	(%)	Baş	BBHB	(%)
Boğa	1.10	1.54	22.00	3.17	4.44	33.79	2.35	3.29	31.63
İnek	3.20	3.20	45.71	5.87	5.87	44.67	4.51	4.51	43.37
Düve	0.95	0.66	9.43	1.27	0.89	6.77	1.11	0.77	7.40
Tosun	0.75	0.53	7.57	1.20	0.84	6.39	1.04	0.73	7.02
Dana	0.35	0.18	2.57	0.73	0.37	2.82	0.51	0.26	2.50
Buzağı	0.30	0.07	1.00	0.73	0.15	1.14	0.51	0.10	0.96
Toplam büyükbaş	6.65	6.18	88.29	12.97	12.56	95.59	10.03	9.66	92.88
Toplam küçükbaş	2.20	0.20	2.86	1.76	0.15	1.14	1.98	0.17	1.64
Kümes hayvanı	5.60	0.02	0.29	6.40	0.03	0.23	6.20	0.03	0.29
Toplam iş hayvanı	1.20	0.60	8.57	0.80	0.40	3.04	1.10	0.54	5.19
Toplam BBHB		7.00	100.00		13.14	100.00		10.40	100.00

İncelenen işletmelerde işletme başına toplam 10.40 BBHB hayvan varlığı tespit edilmiştir. Bunun %92.88'i büyükbaş, %1.64'ü küçükbaş, %0.29'u kümes ve %5.19'u iş hayvan varlığıdır. Toplam büyükbaş hayvan varlığı 9.66 BBHB olup, toplam 10.03 büyükbaş hayvan varlığı tespit edilmiştir. İşletmelerin sahip olduğu büyükbaş hayvan varlığının %43.37'sini inek varlığı oluşturmaktadır. Bunu boğa (%31.63), düve (%7.40), tosun (%7.02), dana (%2.50) ve buzağı (%0.96) takip etmektedir.

İncelenen işletmelerde hayvan varlığı işletme gruplarına göre farklılık göstermektedir. I. grup işletmelerde toplam hayvan varlığı 7.00 BBHB olup, bunun %88.29'u büyükbaş, %2.86'sı küçükbaş, %0.29'u kümes ve %8.57'si iş hayvan varlığıdır. I. grup işletmelerde büyükbaş hayvan varlığı 6.18 BBHB olup, bunun %45.71'ini inek varlığı oluşturmaktadır. En fazla payı inek varlığı alırken bunu boğa (%22.00), düve (%9.43), tosun (%7.57), dana (%2.57) ve buzağı (%1.00) takip etmektedir. II. grup işletmelerde toplam hayvan varlığı 13.14 BBHB olup, bunun %95.59'u büyükbaş, %1.14'ü küçükbaş, %0.23'ü kümes ve %3.04'ü iş hayvanı varlığından oluşmaktadır. Bun işletmelerde büyükbaş hayvan varlığı 12.56 BBHB olup, bunun %44.67'sini inek varlığı oluşturmaktadır. Bunu boğa (%33.79), düve (%6.77), tosun (%6.39), dana (%2.82) ve buzağı (%1.14) takip etmektedir.

İncelenen işletmelere ait büyükbaş hayvan sermayesi Çizelge 6.15'de verilmiştir. İşletme büyüdükçe büyükbaş hayvan sermayesi de artmaktadır. İşletme başına ortalama 4,751 $ büyükbaş hayvan sermayesi düşmektedir. İşletme gruplarının genel ortalaması itibariyle büyükbaş hayvan sermayesinin %47.21'si inekten, %29.61'i boğadan, %10.73'ü düveden, %9.09'u tosundan, %2.15'i danadan ve %1.28'i buzağıdan oluşmaktadır. I. grup işletmelerde büyükbaş hayvan sermayesi 3,193 $ iken

bunun %48.23'nü inek sermayesi oluşturmaktadır. II. grup işletmelerde büyükbaş hayvan sermayesi 6,930 $ olup, bunun %46.57'sini inek sermayesi oluşturmaktadır.

Çizelge 6.15. İncelenen işletmelerde ortalama irat hayvanları sermayesi

İrat hayvanları	İşletme grupları					
	I. Grup		II. Grup		İşletmeler ortalaması	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
İnek	1,540	48.23	3,227	46.57	2,243	47.21
Boğa	815	25.53	2,200	31.75	1,407	29.61
Tosun	368	11.52	513	7.40	428	9.09
Düve	329	10.30	770	11.11	510	10.73
Dana	88	2.76	147	2.12	102	2.15
Buzağı	53	1.66	73	1.05	61	1.28
Toplam büyükbaş	3,193	100.00	6,930	100.00	4,751	100.00

Çizelge 6.16'da ortalama hayvan sermayesi, işletme grupları itibariyle verilmiştir. İşletme başına 5,063 $ hayvan sermayesi düşmektedir. Bunun %93.84'ü büyükbaş, %3.67'si küçükbaş, %0.57'si kanatlı ve %1.07'si iş hayvan sermayesidir. Toplam büyükbaş hayvan sermayesi 4,751 $ olarak tespit edilmiştir. İşletme başına düşen küçükbaş hayvan sermayesi 186 $ olup tamamı koyun sermayesidir. İşletme başına düşen kümes hayvan sermayesi 29 $, iş hayvan sermayesi ise 97 $ olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 6.16. İncelenen işletmelerde ortalama hayvan sermayesi

Hayvan sermayesi	İşletme grupları					
	I. Grup		II. Grup		İşletmeler ortalaması	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Büyükbaş hayvan sermayesi	3,193	90,43	6,930	96.13	4,751	93.84
Küçükbaş hayvan sermayesi	192	5.44	178	2.47	186	3.67
Kümes hayvan sermayesi	28	0.79	31	0.43	29	0.57
İş hayvanı sermayesi	118	3.34	70	0.97	97	1.92
Toplam hayvan sermayesi	3,531	100.00	7,209	100.00	5,063	100.00

İşletmelerde bulunan alet ve makine sermayesi iş başarısını artırarak üretime dolaylı yoldan etki yapmaktadır. İncelenen işletmelerin alet ve makine sermayesi Çizelge 6.17'de sunulmuştur.

Çizelge 6.17. İncelenen işletmelerde ortalama alet-makine sermayesi

İşletme grupları	Motorlu alet-makineler		Traktör ekipmanları ve diğer aletler		Toplam alet-makine sermayesi	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
I. Grup	760	93.71	51	6.29	811	100.00
II. Grup	1,080	92.31	90	7.69	1,170	100.00
İşletmeler ortalaması	891	92.91	68	7.09	959	100.00

İncelenen işletmelerde işletme başına ortalama alet-makine sermayesi 959 $ olup, bunun %92.91'ini motorlu alet ve makineler, %7.09'unu traktör ekipmanları ve diğer aletler oluşturmaktadır. İşletme büyüklüğü arttıkça işletme başına alet ve makine sermayesi de artmaktadır. I. grup işletmelerde alet-makine sermayesi 811 $ iken, II. grup işletmelerde alet-makine sermayesi 1,170 $'dır.

İşletme sermayesini oluşturan diğer bir unsur döner işletme sermayesidir. Döner işletme sermayesi, malzeme sermayesi ve para sermayesinden oluşmaktadır. Araştırma alanında örneğe çıkan işletmelerden hiç birinde anket uygulama tarihi itibariyle ambarda malzeme ve mühimmat varlığına rastlanmamıştır. İncelenen işletmelerde mevcut para sermayesi, işletmelerin ayni ve nakdi alacakları ile işletmede bulunan nakit para miktarından oluşmaktadır (Karagölge., 1996). İncelenen işletmelerin para sermayesi Çizelge 6.18'de sunulmuştur.

Çizelge 6.18. İncelenen işletmelerde para sermayesi

İşletme grupları	Nakit para mevcudu		Alacak mevcudu		Toplam para sermayesi	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
I. Grup	193	70.44	81	29.56	274	100.00
II. Grup	219	64.41	121	35.59	340	100.00
İşletmeler ortalaması	204	66.45	103	33.55	307	100.00

İşletmelerde işletme başına para sermayesi ortalama 307 $ olarak tespit edilmiştir. Bunun %66.45'ini işletmede mevcut nakit para, %33.55'ini işletmenin alacakları oluşturmaktadır. İşletme gruplarına bakıldığında I. grup işletmelerde toplam para sermayesi 274 $ iken, bunun %64.41'ini nakit para, %35.59'unu alacaklar oluşturmaktadır. II. grup işletmelerde toplam para sermayesi 340 $ olup, bunun %66.45'ini nakit para, %33.55'ini alacak mevcudu oluşturmaktadır. İncelenen işletmelerde işletme sermayesini oluşturan unsurların dağılımı Çizelge 6.19'da verilmiştir.

Çizelge 6.19. İncelenen işletmelerin işletme sermayesi

Sermaye grupları		İşletme grupları					
		I. Grup		II. Grup		İşletmeler ortalaması	
		($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Sabit işletme sermayesi	Hayvan sermayesi	3,531	76.50	7,209	82.68	5,063	80.00
	Alet-makine sermayesi	811	17.57	1,170	13.42	959	15.15
	Toplam	4,342	94.06	8,379	96.10	6,022	95.15
Döner işletme sermayesi	Para sermayesi	274	5.94	340	3.90	307	4.85
	Toplam	274	5.94	340	3.90	307	4.85
Toplam işletme sermayesi		4,616	100.00	8,719	100.00	6,329	100.00

İncelenen işletmelerde işletme başına 6,329 $ işletme sermayesi tespit edilmiştir. Bunun %95.15'ini sabit işletme sermayesi ve %4.85'ini döner işletme sermayesi oluşturmaktadır. İşletme başına ortalama 6,022 $ sabit işletme sermayesi düşmektedir. Bunun %80.00'ini hayvan sermayesi ve %15.15'ini alet ve makine sermayesi oluşturmaktadır. Döner işletme sermayesi 307 $ olup, bunun tamamı para sermayesinden oluşmaktadır.

İşletme sermayesi işletme genişliklerinin artması ile artış göstermektedir. I. grup işletmelerde 4,616 $, işletme başına işletme sermayesi tespit edilmiştir. Bunun %94.06'sını sabit işletme sermayesi ve %5.94'ünü döner işletme sermayesi oluşturmaktadır. II. grup işletmelerde işletme başına 8,719 $ işletme sermayesi tespit edilmiştir. Bunun %96.10'unu sabit işletme sermayesi ve %3.90'unu döner işletme sermayesi oluşturmaktadır. İncelenen işletmelerde aktif sermayeyi oluşturan sermaye unsurları Çizelge 6.20'de verilmiştir.

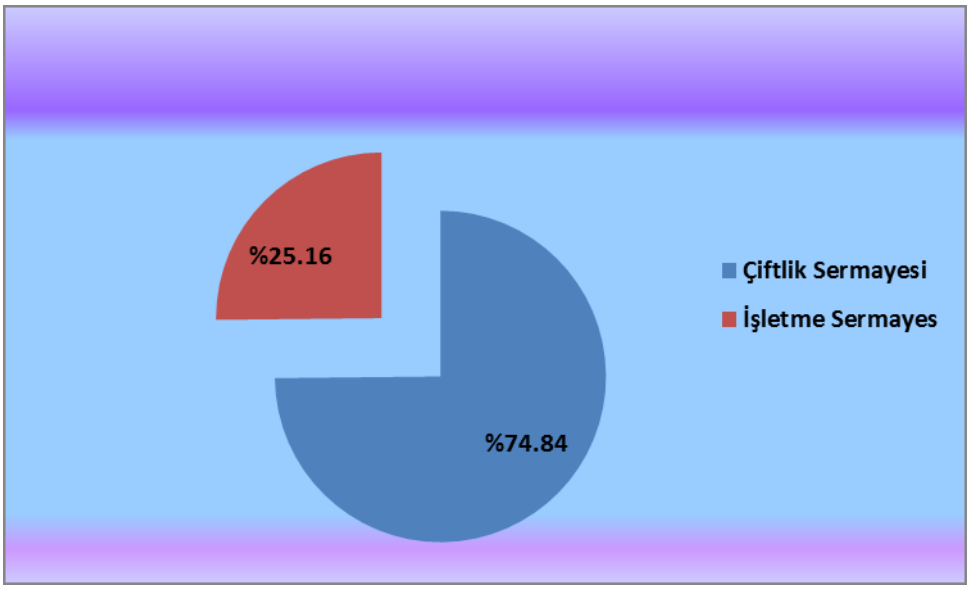
Çizelge 6.20. İncelenen işletmelerde aktif sermayenin dağılımı

Sermaye grupları		İşletme grupları					
		I. Grup		II. Grup		İşletmeler ortalaması	
		($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Çiftlik sermayesi	Toprak	10,797	47.76	13,540	46.81	11,856	47.14
	Bina	7,024	31.07	6,448	22.29	6,775	26.94
	Bitki	170	0.75	220	0.76	190	0.76
Toplam çiftlik sermayesi		17,991	79.58	20,208	69.86	18,821	74.84
Sabit işletme sermayesi	Hayvan	3,531	15.62	7,209	24.92	5,063	20.13
	Alet ve makine	811	3.59	1,170	4.04	959	3.81
	Toplam	4,342	19.21	8,379	28.96	6,022	23.94
Döner işletme sermayesi	Para	274	1.21	340	1.18	307	1.22
	Toplam	274	1.21	340	1.18	307	1.22
Toplam işletme sermayesi		4,616	20.42	8,719	30.14	6,329	25.16
Toplam aktif sermaye		22,607	100.00	28,927	100.00	25,150	100.00
Dekara ($/da)		780		850		810	
BBHB'ne ($)		3,230		2,201		2,418	

İncelenen işletmelerde işletme başına 25,150 $ aktif sermaye tespit edilmiştir. Bunun %74.84'ünü çiftlik sermayesi ve %25.16'sını işletme sermayesi oluşturmaktadır. İşletme genişlikleri arttıkça aktif sermayenin işletme başına düşen miktarı da artmaktadır. I. grup işletmelerde işletme başına aktif sermaye 22,607 $ iken, II. grup işletmelerde 28,927 $'dır.

Aktif sermaye içerisinde en fazla payı toprak sermayesi (%47.14) almaktadır. Bu işletme gruplarına göre değişmemektedir. Bunu bina sermayesi (%26.94), hayvan sermayesi (%20.13), alet-makine sermayesi (%3.81), para sermayesi (%1.22) ve bitki sermayesi (%0.76) izlemektedir.

İncelenen işletmelerde arazinin dekarına düşen aktif sermaye miktarı ortalama 810 $ olarak tespit edilmiştir. Bu değer I. grup işletmelerde 780 $ iken, II. grup işletmelerde 850 $ olarak tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerin aktif sermaye varlığının oransal dağılımı şekilde gösterilmiştir.

Şekil 6.2. İncelenen işletmelerde aktif sermayenin oransal dağılımı

6.1.2.2. Pasif sermaye

İncelenen işletmelerde pasif sermaye, işletmede kullanılan yabancı sermaye ile öz sermayenin toplamından oluşmaktadır. İşletmelerin aktif sermayesi içinde kiraya tutulan arazinin değeri de gösterildiğinden, kiracılık yapan işletmeler bu arazi değeri üzerinden borçlandırılmışlardır. Bu nedenle yabancı sermaye, işletmelerin borçları ile kiraya tuttukları arazi değerleri toplamından oluşmaktadır.

İncelenen işletmelerde yabancı sermaye, işletmelerin şahıslara olan borçları (adi borçlar) ile aktif sermayede toprak sermayesine dahil edilen kiraya tutulan arazi kıymetleri (indi borçlar) toplamından oluşmaktadır. İncelenen işletmelerde işletme borçlarının dağılımı Çizelge 6.21'de verilmiştir.

Çizelge 6.21. İncelenen işletmelerde yabancı sermayenin dağılımı ($)

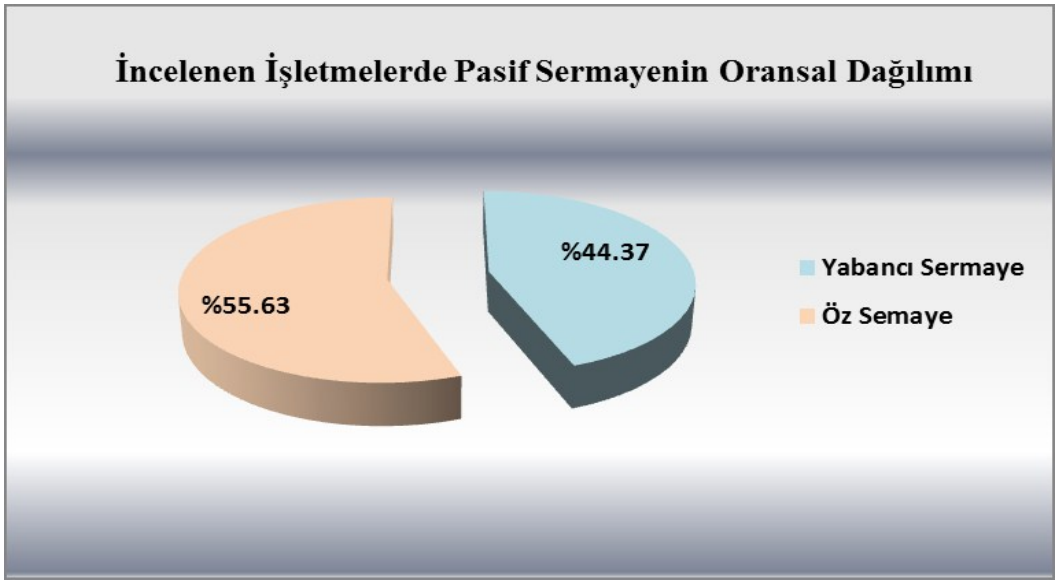
İşletme borçları	**İşletme grupları**		
	I. Grup	**II. Grup**	**İşletmeler ortalaması**
Adi borç	98	127	110
(%)	0.98	0.98	0.98
İndi borçlar	9,900	12,870	11,050
(%)	99.02	99.02	99.02
Toplam yabancı sermaye	9,998	12,997	11,160
(%)	100.00	100.00	100.00

İncelenen işletmelerde işletme başına ortalama 11,160 $ yabancı sermaye tespit edilmiştir. Bunun %0,98'i adi borçlar ve %99.02'si indi borçlardır. I. grup işletmelerde toplam yabancı sermaye 9,998 $ iken, II. grup işletmelerde toplam yabancı sermaye 12,997 $'dır.

İşletmelerdeki öz sermaye, aktif sermayeden yabancı sermayenin düşülmesi ile bulunmuştur. İncelenen işletmelerde işletme başına ortalama 25,150 $ pasif sermaye tespit edilmiştir. Bunun %44.37'si yabancı sermaye ve %55.63'ü öz sermayeden oluşmaktadır. İncelenen işletmelere ait pasif sermayenin dağılımı Çizelge 6.22'de ve Şekil 6.3'de sunulmuştur.

Çizelge 6.22. İncelenen işletmelerde kaynaklara göre pasif sermayenin dağılımı

Sermaye kaynakları	**İşletme grupları**		
	I. Grup	**II. Grup**	**İşletmeler ortalaması**
Yabancı sermaye	9,998	12,997	11,160
(%)	44.23	44.93	44.37
Öz sermaye	12,609	15,930	13,990
(%)	55.77	55.07	55.63
Toplam pasif sermaye	22,607	28,927	25,150
(%)	100.00	100.00	100.00

Şekil 6.3. İncelenen işletmelerde pasif sermayenin oransal dağılımı

6.1.3. İşletmelerin yıllık faaliyet sonuçlarının analizi

6.1.3.1. Gayrisafi üretim değeri

İncelenen işletmelerde bitkisel ve hayvansal üretim değeri ile yıl içinde meydana gelen prodüktif demirbaş kıymet artışı toplanarak, işletmenin gayrisafi üretim değeri bulunmuştur. İncelenen işletmelerde işletme başına ortalama gayrisafi üretim değeri Çizelge 6.23'de gösterilmiştir.

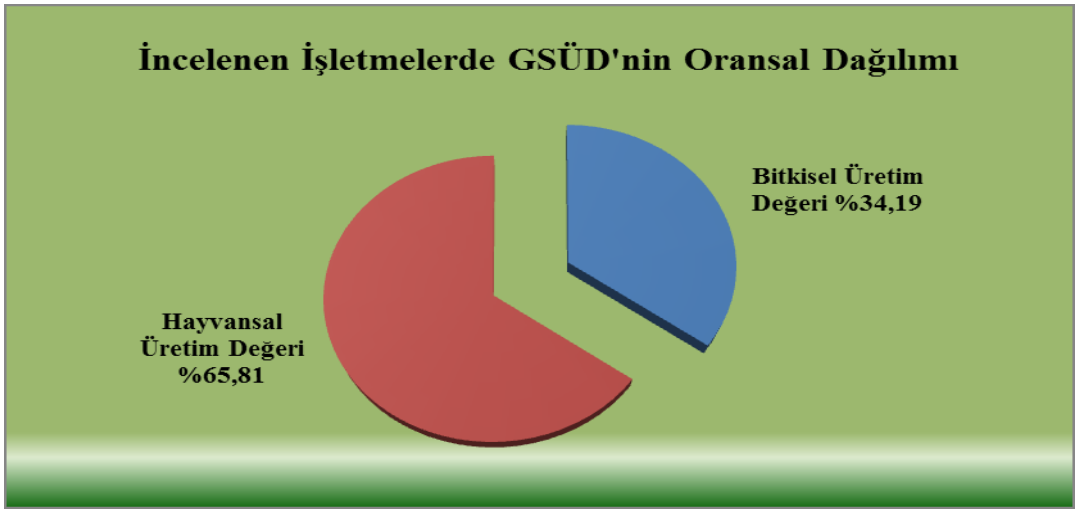
Çizelge 6.23. İncelenen işletmelerde GSÜD dağılımı

Üretim faaliyeti	İşletme grupları		
	I. Grup	II. Grup	İşletmeler ortalaması
	($)	($)	($)
1. Bitkisel üretim			
Hububat	420	680	570
Endüstri bitkileri	590	830	740
Sebze	109	80	97
Yem bitkileri	194	255	230
2. Bitkisel üretimde PDKA	80	110	96
A. Toplam bitkisel üretim	1,393	1,955	1,733
(%)	39.26	31.78	34.19
3. Hayvansal üretim			
Sığır	1,600	3,210	2,440
Koyun	265	430	360
Kümes	120	136	130
4. Hayvansal üretimde PDKA	170	420	310
B. Toplam hayvansal üretim	2,155	4,196	3,240
(%)	60.74	68.22	65.81
C. Toplam GSÜD	3,548	6,151	4,973
(%)	100.00	100.00	100.00
Dekara ($/da)	122	181	160
BBHB'ne ($)	507	468	478

Gayrisafi üretim değeri, ortalama olarak I. grup işletmelerde 3,548 $, II. grup işletmelerde 6,151 $ ve işletmeler ortalaması 4,973 $ olarak tespit edilmiştir. İşletmeler ortalaması gayrisafi üretim değerinin %34.19'u bitkisel üretim ve %65.81'i hayvansal üretim değerinden oluşmaktadır. I. grup işletmelerde toplam gayrisafi üretim değerinin %39.26'sı bitkisel üretim ve %60.74'ü hayvansal üretim değerinden oluşmaktadır. II. grup işletmelerde ise %31.78'i bitkisel üretim ve %68.22'si hayvansal üretim değerinden oluşmaktadır.

İşletme arazisinin dekarına düşen gayrisafi üretim değeri, I. grup işletmelerde 122 $, II. grup işletmelerde 181 $ ve işletmeler ortalaması 160 $ olarak tespit edilmiştir. BBHB'ne düşen gayrisafi üretim değeri, I. grup işletmelerde 507 $, II. grup işletmelerde

468 $ ve işletmeler ortalaması 478 $ olarak bulunmuştur. Aşağıda incelenen işletmelerin GSÜD'nin oransal dağılımı Şekil 6.4'de gösterilmiştir.

Şekil 6.4. İşletmelerde GSÜD'nin oransal dağılımı

6.1.3.2. Gayrisafi hasıla

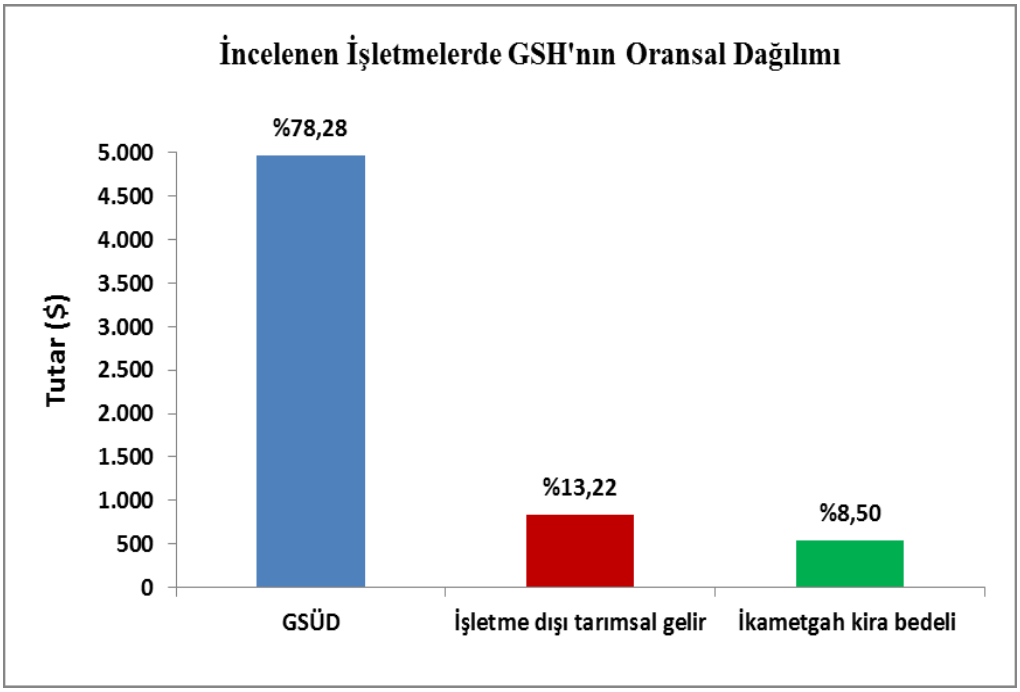
Gayrisafi hasıla, gayrisafi üretim değerine işletme dışından sağlanan tarımsal gelirlerin ve ikamet edilen binaların kira karşılığının eklenmesiyle elde edilmektedir. İşletme dışında tarımda çalışma sonucunda işçilikten elde edilen gelir ile makine kira bedeli olarak sağlanan gelirin hesaplanmasında üreticilerin beyanları esas alınmaktadır (Açıl ve Demirci, 1984).

İncelenen işletmelerde konut kira bedeli olarak, işletmede ikametgah olarak kullanılan binalardan yapı malzemesi kerpiç olanların kıymetinin %10'u, yapı malzemesi taş ve tuğla olanların ise kıymetinin %5'i alınmıştır (Tatlıdil, 1992). İşletme dışından sağlanan tarımsal gelirlerin hesabında çiftçinin beyanı esas alınmıştır. İncelenen işletmelerde gayrisafi hasılanın dağılımı Çizelge 6.24'de verilmiştir.

Çizelge 6.24. İncelenen işletmelerde gayrisafi hasıla

	İşletme grupları					
	I. Grup		II. Grup		İşletmeler ortalaması	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
GSÜD	3,548	72.14	6,151	81.14	4,973	78.28
İşletme dışı tarımsal gelir	780	15.86	920	12.14	840	13.22
İkametgah kira bedeli	590	12.00	510	6.72	540	8.50
GSH	4,918	100.00	7,581	100.00	6,353	100.00
Dekara ($/da)	170		223		205	
BBHB'ne ($)	703		577		611	
Aktif sermayeye oranı (%)	21.75		26.21		25.26	

İncelenen işletmelerde işletme başına gayrisafi hasıla 6,353 $ olarak tespit edilmiştir. Bunun %78.28'ini GSÜD, %13.22'sini işletme dışı tarımsal gelir ve %8.50'sini ikametgah kira bedeli oluşturmaktadır. I. grup işletmelerde 4,918 $, II. grup işletmelerde 7,581 $ gayrisafi hasıla bulunmuştur. İşletme ortalaması olarak işletme arazisinin dekarına düşen GSH 205 $, I. grup işletmelerde 170 $, II. grup işletmelerde 223 $ olarak bulunmuştur. BBHB'ne düşen gayrisafi hasıla, I. grup işletmelerde 703 $, II. grup işletmelerde 577 $ ve işletmeler ortalaması 611 $ olarak bulunmuştur. GSH'nın aktif sermayeye oranı ise I. grup işletmelerde % 21.75, II. grup işletmelerde %26.21 ve işletmeler ortalaması %25.26 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 6.5. İncelenen işletmelerde GSH'nın oransal dağılımı

6.1.3.3. İşletme masrafları

İşletme masrafları, aktif sermayenin faizi hariç, gayrisafi hasılayı elde etmek için yapılan masrafların toplamıdır (Karagölge, 1996). İşletme masrafları değişen işletme masrafları ve sabit işletme masrafları olarak iki grupta incelenmiştir. Değişen masraflar, üretim miktarına bağlı olarak değişen masraflardır. İncelenen işletmelerde hayvansal değişen masraflara ilişkin veriler Çizelge 6.25'de sunulmuştur.

Çizelge 6.25. Hayvansal üretim değişen masrafları

Masraf unsurları	İşletme grupları					
	I. Grup		II. Grup		İşletme ortalaması	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Kesif yem	357.00	33.43	1,097.00	42.49	714.00	37.23
Kaba yem	608.00	56.93	1,325.00	51.32	1,070.00	55.79
Veteriner	20.30	1.90	23.30	0.90	22.00	1.15
İlaç	24.20	2.26	52.10	2.02	40.00	2.08
Tuz ve mineral	6.50	0.61	10.90	0.42	9.00	0.47
Geçici işçilik	31.50	2.95	45.00	1.74	38.00	1.98
Diğer	20.50	1.92	28.70	1.11	25.00	1.30
Toplam	1,068.00	100.00	2,582.00	100.00	1,918	100.00
BBHB'ne ($)	153		197		184	

İncelenen işletmelerde işletme başına hayvansal üretim değişen masrafları 1,918 $ olarak belirlenmiştir. I. grup işletmelerde 1,068 $, II. grup işletmelerde 2,582 $ olarak tespit edilmiştir. Hayvansal üretim değişen masrafları içerisinde en fazla payı yem masrafı almaktadır. İşletme ortalaması olarak BBHB'ne düşen hayvansal üretim değişen masrafları 184 $ olarak belirlenmiştir. I. grup işletmelerde BBHB'ne düşen hayvansal üretim değişen masrafı 153 $, II. grup işletmelerde ise 197 $ olarak belirlenmiştir.

İncelenen işletmelerde bitkisel üretim değişen masrafları çizelgede verilmiştir. Buna göre işletme başına bitkisel üretim değişen masrafları 852 $ olarak tespit edilmiştir. I. grup işletmelerde 593 $ iken, II. grup işletmelerde 1.023 $ olarak belirlenmiştir. İşletme ortalaması olarak dekara düşen bitkisel üretim değişen masraflar 27 $'dır. I. grup işletmelerde 20 $ ve II. grup işletmelerde 30 $ olarak belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde bitkisel üretim değişen masraflarının dağılımı Çizelge 6.26'da gösterilmiştir.

Çizelge 6.26. Bitkisel üretim değişen masrafları

Masraf unsurları	İşletme grupları					
	I. Grup		II. Grup		İşletmeler ortalaması	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Tohum	62.50	10.54	136.00	13.29	102.00	11.97
Gübre	85.40	14.40	125.50	12.27	113.00	13.26
İlaç	10.20	1.72	17.80	1.74	16.00	1.88
Geçici işçilik	220.00	37.10	390.00	38.12	320.00	37.56
Alet makine tamir bakım	160.00	26.98	255.00	24.93	221.00	25.94
Diğer*	54.90	9.25	98.70	9.65	80.00	9.39
Toplam	593.00	100.00	1,023.00	100.00	852.00	100.00
Dekara ($/da)	20		30		27	

*: Sulama, pazarlama, yakıt vb.

İncelenen işletmelerde işletme başına toplam değişen masraflar 2,770 $ olarak tespit edilmiştir. Bunun %69.24'ü hayvansal üretim değişen masrafları ve %30.76'sı bitkisel üretim değişen masraflarıdır. I. grup işletmelerde toplam değişen masraflar 1,661 $ olup, bunun %64.30'u hayvansal üretim değişen masrafları ve %35.70'i bitkisel üretim değişen masraflarıdır. II. grup işletmelerde toplam değişen masraflar 3,605 $ olup, bunun %71.62'si hayvansal üretim değişen masrafları ve %28.38'i bitkisel üretim değişen masraflarıdır. İncelenen işletmelerde toplam değişen masraflarının dağılımı Çizelge 6.27'de verilmiştir.

Çizelge 6.27. İncelenen işletmelerde değişen masraflar

Değişen masraflar	İşletme grupları					
	I. Grup		II. Grup		İşletmeler ortalaması	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Hayvansal üretim değişen masrafları	1,068	64.30	2,582	71.62	1,918	69.24
Bitkisel üretim değişen masrafları	593	35.70	1,023	28.38	852	30.76
Toplam değişen masraflar	1,661	100.00	3,605	100.00	2,770	100.00
Dekara ($/da)	57		106		89	
BBHB'ne ($)	237		274		266	

Üretim hacmine bağlı olarak değişmeyen masraflar sabit işletme masrafları olarak ifade edilmektedir (Erkuş ve ark, 1995). Araştırmada sabit masraflarının hesaplanmasında amortisman masrafları, aile işgücü ücret karşılığı, bina tamir bakım masrafları dahil edilmiştir. İncelenen işletmelerde daimi yabancı işgücüne rastlanmamıştır. İncelenen işletmelerin toplam sabit masrafları Çizelge 6.28'de verilmiştir.

Çizelge 6.28. İncelenen işletmelerde sabit masraflar

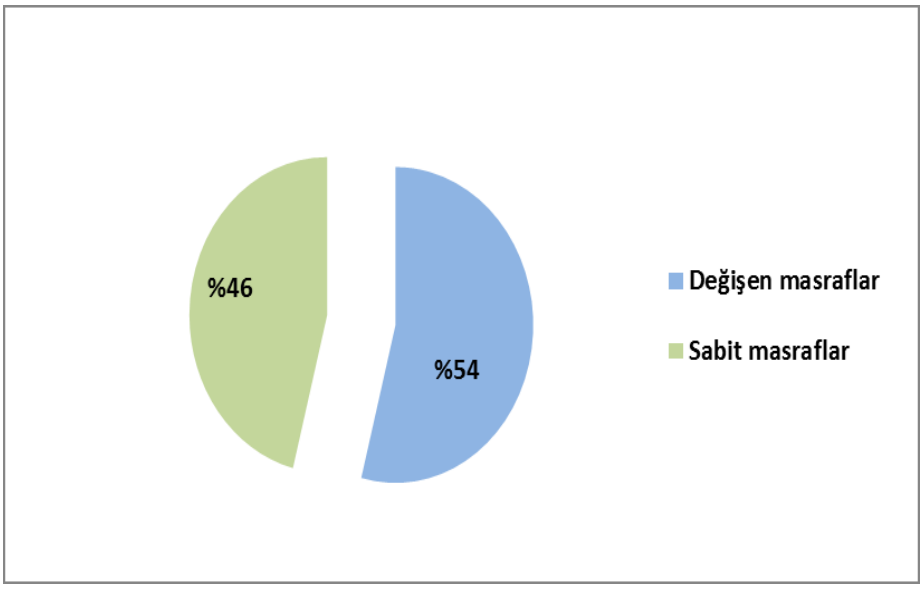
Masraf unsurları	İşletme grupları					
	I. Grup		II. Grup		İşletmeler ortalaması	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Amortisman masrafları	521	24.36	717	27.62	624	26.44
Envanter azalışları	118	5.52	114	4.39	116	4.92
İşletmeci ve ailesinin işgücü ücret karşılığı	1,500	70.12	1,765	67.99	1,620	68.64
Toplam	2,139	100.00	2,596	100.00	2,360	100.00
BBHB'ne ($)	306		196		227	
Dekara ($/da)	74		76		76	

İncelenen işletmelerde işletme başına sabit masraflar 2,360 $ olarak hesaplanmıştır. İşletmelerde BBHB'ne düşen sabit masraflar 227 $ ve dekara düşen sabit masraflar 76 $ hesaplanmıştır. Sabit masraflar işletme genişlikleri arttıkça artış göstermektedir. I. grup işletmelerde işletme başına sabit masraf 2,139 $ olarak hesaplanmıştır. I. grup işletmelerde BBHB'ne düşen sabit masraflar 306 $ ve dekara düşen sabit masraflar 74 $ olarak hesaplanmıştır. II. grup işletmelerde işletme başına sabit masraflar 2,596 $ hesaplanmıştır. Bu işletmelerde BBHB'ne 196 $ ve dekara 76 $ sabit masraf hesaplanmıştır.

İncelenen işletmelerde işletme başına düşen işletme masrafları 5,130 $ olarak hesaplanmıştır. Bu değerin %54'ü değişen masraflardan ve %46'sı sabit masraflardan oluşmaktadır. Ayrıca işletmelerde dekara düşen işletme masrafları 165 $ hesaplanmıştır. I. grup işletmelerde işletme başına işletme masrafları 3,800 $ olup, II. grup işletmelerde 6,201 $ hesaplanmıştır. İncelenen işletmelerin işletme masrafları Çizelge 6.29'da sunulmuştur.

Çizelge 6.29. İncelenen işletmelerde işletme masrafları

	İşletme grupları					
	I. Grup		II. Grup		İşletmeler ortalaması	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Değişen masraflar	1,661	43.71	3,605	58.14	2,770	54.00
Sabit masraflar	2,139	56.29	2,596	41.86	2,360	46.00
İşletme masrafları	3,800	100.00	6,201	100.00	5,130	100.00
Dekara ($/da)	131		182		165	

Şekil 6.6. İncelenen işletmelerde işletme masraflarının oransal dağılımı

6.1.3.4. Saf hasıla

Saf hasıla, tarım işletmelerinde başarıyı belirleyen objektif bir ölçü olarak kabul edilmektedir. Saf hasıla, borçsuz ve kira ile arazi işlemeyen bir işletmede, aktif sermayenin getirdiği faiz olarak kabul edilmektedir (Erkuş ve ark, 1995).

İncelenen işletmelere ait saf hasıla değeri Çizelge 6.30'da sunulmuştur. İşletme başına ortalama 1,223 $ saf hasıla hesaplanmıştır. I. grup işletmelerde 1,118 $ ve II. grup işletmelerde 1,380 $ olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 6.30. İncelenen işletmelerde saf hasıla

	İşletme grupları		
	I. Grup	**II. Grup**	**İşletmeler ortalaması**
	($)	($)	($)
GSH	4,918	7,581	6,353
İşletmecilik	165	271	221
Aile işgücü	1,335	1,494	1,399
Yabancı işgücü	251.50	435	358
Cari girdiler	1,409.50	3,170	2,412
Envanter azalışları ve amortisman	639	831	740
Saf hasıla	1,118	1,380	1,223
BBHB'ne ($)	160	105	118
Dekara ($)	39	41	40
Aktif sermayeye oranı (%)	4.95	4.77	4.86

Saf hasılaya aktif sermayenin getirmiş olduğu faiz olarak bakıldığına göre, genel olarak işletmelerin karlı çalışıp çalışmadıklarına karar verirken, elde edilen saf hasılanın sermayenin normal faiz tutarı ile karşılaştırılması yoluna gidilir. Saf hasılanın normal faiz tutarının altında olması, işletmecinin rantabl çalışmadığını gösterir (Açıl, 1956).

İncelenen işletmelerde saf hasılanın aktif sermayeye oranı işletme başına ortalama %4.86 olarak tespit edilmiştir. Bu oran işletme büyüklük grupları itibari ile I. grup işletmelerde %4.95 ve II. grup işletmelerde %4.77 olarak bulunmuştur. İncelenen işletmelerde saf hasılanın aktif sermayeye oranı, araştırmada kullanılan normal faiz oranının altındadır.

İşletmelerde işletme arazisinin dekarına düşen saf hasıla I. grup işletmelerde 39 $, II. grup işletmelerde 41 $ ve işletme ortalaması 40 $ hesaplanmıştır. İncelenen işletmelerde işletme başına BBHB'ne düşen saf hasıla 118 $ iken, I. grup işletmelerde 160 $ ve II. grup işletmelerde 105 $ olarak bulunmuştur.

6.1.3.5. Brüt kar

Brüt kar, gayrisafi üretim değerinden değişen masrafların çıkarılması ile elde edilmektedir. Brüt kar, işletmede mevcut kıt üretim vasıtalarının kullanımı bakımından, üretim faaliyetlerinin rekabet güçlerinin belirlenmesinde önemli bir başarı ölçüsüdür (Erkuş ve ark, 1995).

İncelenen işletmelerde hesaplanan brüt kar tutarları ve işletme arazisinin dekarına düşen miktarları Çizelge 6.31'de verilmiştir. İşletme başına hesaplanan brüt kar, ortalama olarak I. grup işletmelerde 1,887 $, II. grup işletmelerde 2,546 $ ve tüm işletmeler ortalaması 2,203 $ olarak bulunmuştur.

Çizelge 6.31. İncelenen işletmelerde brüt kar ($)

	İşletme grupları		
	I. Grup	**II. Grup**	**İşletmeler ortalaması**
GSÜD	3,548	6,151	4,973
Değişen masraflar	1,661	3,605	2,770
Brüt kar	1,887	2,546	2,203
Dekara ($/da)	65	75	71
BBHB'ne ($)	270	194	212

İncelenen işletmelerde işletme arazisi dekarına düşen brüt kar I. grup işletmelerde 65 $, II. grup işletmelerde 75 $ ve işletmeler ortalaması 71 $ olarak

bulunmuştur. İşletmelerde BBHB'ne düşen brüt kar I. grup işletmelerde 270 $, II. grup işletmelerde 194 $ ve işletmeler ortalamasında 212 $ hesaplanmıştır.

6.1.3.6. Tarımsal gelir

Tarımsal gelir, çiftçi ailenin işçilik, işletmecilik ve öz sermaye karşılığında işletmeden elde ettiği gelirdir. Diğer bir ifade ile tarımsal gelir, çiftçi ailenin tarımsal faaliyete işgücü ve öz sermaye ile katılmaları nedeniyle işletmeden sağladıkları ve üretim kapasitesini azaltmadan tüketebilecekleri değer olup bir tarım işletmesinin faaliyet sonucunu en iyi gösteren bir değerdir. Tarımsal gelir, özellikle küçük ölçekli aile işletmelerinin başarısını belirlemede kullanılan en iyi bir kriterdir (Karagölge, 1996). İncelenen işletmelere ait tarımsal gelir çizelgede verilmiştir.

Çizelge 6.32. İncelenen işletmelerde tarımsal gelir

	İşletme grupları		
	I. Grup	**II. Grup**	**İşletmeler ortalaması**
	($)	($)	($)
GSH	4,918	7,581	6,353
Yabancı işgücü	251.50	435	358
Cari girdiler	1,409.50	3,170	2,412
Envanter azalışları ve amortisman	639	831	740
Yabancı sermaye faizi	315	398	350
Tarımsal gelir	2,303	2,747	2,493
Dekara ($)	79	81	80

İncelenen işletmelerde tarımsal gelir, ortalama olarak işletme başına 2,493 $, I. grup işletmelerde 2,303 $ ve II. grup işletmelerde 2,747 $ olarak tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde işletme arazisinin dekarına düşen tarımsal gelir I. grup işletmelerde 79 $, II. grup işletmelerde 81 $ ve işletmeler ortalaması 80 $ olarak bulunmuştur.

6.1.3.7. Safi kar

Safi kar, bütün işletmelerde en önemli başarı göstergesidir. Safi kar, gayrisafi hasıla değerinden üretim masraflarının çıkarılması ile elde edilir (Açıl ve Demirci, 1984).

İncelenen işletmelere ait safi kar Çizelge 6.33'de verilmiştir. I. grup işletmelerde safi kar 803 $, II. grup işletmelerde 982 $ ve tüm işletmeler ortalaması 873 $ olarak bulunmuştur. Dekara düşen safi kar I. grup işletmelerde 28 $, II. grup işletmelerde 29 $ ve tüm işletmeler ortalaması 28 $ olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 6.33. İncelenen işletmelerde safi kar

	İşletme grupları		
	I. Grup	**II. Grup**	**İşletmeler ortalaması**
	($)	($)	($)
GSH	4,918	7,581	6,353
İşletmecilik	165	271	221
Aile işgücü	1,335	1,494	1,399
Yabancı işgücü	251.50	435	358
Cari girdiler	1,409.50	3,170	2,412
Envanter azalışları ve amortisman	639	831	740
Yabancı sermaye faizi	315	398	350
Safi kar	803	982	873
Dekara ($)	28	29	28

6.1.3.8. Rantabilite oranları

Çalışmalarında ekonomi prensiplerine uyan işletmelerin asıl amacı kar elde etmeleridir. İşletmelerin kara ulaşmaları başarı durumları hakkında bilgi verirse de, işletme faaliyetlerinin iyilik derecesini göstermeye ölçü olarak bir karakter taşımaz. Bu açıdan yararlı olacak kıstası rantabilite oranları verebilmektedir. Rantabilite (karlılık) işletmenin belirli bir dönemde kazandığı karın, işletmede üretime katılan toplam sermayeye oranı olarak tanımlanmaktadır (Açıl ve Demirci, 1984).

Rantabilite kıymetlerinin değerlendirilmesi, o ülkede geçerli faiz oranı ile rantabilite oranlarının mukayesesi suretiyle yapılmaktadır. İşletmede çalışan sermaye miktarı, bankadan alınabilecek normal faiz oranından veya bir tahvilin getireceği faiz miktarından daha fazla bir rantabilite meydana getirmişse durum iyi, aksi halde müteşebbis boş yere emek ve gayret sarf etmiş demektir (Erkuş ve ark, 1995).

İncelenen işletmelere ait mali rantabilite Çizelge 6.34'de verilmiştir. İşletme ortalamasında %6.24 mali rantabilite hesaplanmıştır. Bu oran, işletmelerde her 100 $'lık öz sermayeye karşılık 6.24 $ kar edildiğini göstermektedir. Bu oran I. grup işletmelerde %6.37 olarak bulunmuş ve her 100 $'lık öz sermayeye karşılık 6.37 $ kar edildiği tespit

edilmiştir. II. grup işletmelerde mali rantabilite oranı %6.16 olarak bulunmuş ve her 100 $'lık öz sermayeye karşılık 6.16 $ kar edildiğini göstermektedir.

Çizelge 6.34. İncelenen işletmelerde mali rantabilite

	İşletme grupları		
	I. Grup	**II. Grup**	**İşletmeler ortalaması**
Safi kar ($)	803	982	873
Öz sermaye ($)	12,609	15,930	13,990
Mali rantabilite (%)	6.37	6.16	6.24

Ekonomik rantabilite toplam yatırım sermayesinin karlılığını vermektedir. İncelenen işletmelerde işletme ortalaması ekonomik rantabilite %4.86 olarak tespit edilmiştir. Bu oran işletme gruplarına göre farklılık göstermektedir. I. grup işletmelerde ekonomik rantabilite %4.95 olarak hesaplanırken, II. grup işletmelerde %4.77 olarak tespit edilmiştir. İncelenen işletmelere ait ekonomik rantabilite oranı Çizelge 6.35'de verilmiştir.

Çizelge 6.35. İncelenen işletmelerde ekonomik rantabilite

	İşletme grupları		
	I. Grup	**II. Grup**	**İşletmeler ortalaması**
Saf hasıla ($)	1,118	1,380	1,223
Aktif sermaye ($)	22,607	28,927	25,150
Ekonomik rantabilite (%)	4.95	4.77	4.86

İncelenen işletmelerin rantabilite faktörü Çizelge 6.36'da sunulmuştur. İncelenen işletmelerde rantabilite faktörü işletmeler ortalamasında %19.25 olarak bulunmuştur. Buna göre işletmenin her 100 $'lık gayrisafi hasılasının 19.25 $'ı saf hasıladır denilebilir. Bu oran I. grup işletmelerde %22.73 ve II. grup işletmelerde %18.20 olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 6.36. İncelenen işletmelerde rantabilite faktörü

	İşletme grupları		
	I. Grup	**II. Grup**	**İşletmeler ortalaması**
Saf hasıla ($)	1,118	1,380	1,223
Gayrisafi hasıla ($)	4,918	7,581	6,353
Rantabilite faktörü (%)	22.73	18.20	19.25

6.1.4. Süt Üretim Maliyeti

İncelenen işletmelerde süt sığırcılığına ait üretim masrafları Çizelge 6.37'de verilmiştir. Üretim masrafları sabit masraflar ve değişen masraflar olmak üzere iki grupta incelenmiştir.

Çizelge 6.37. Süt maliyet çizelgesi

Masraf unsurları	İşletme grupları		
	I. Grup	II. Grup	İşletmeler ortalaması
Gelirler			
Süt üretim değeri	1,320.00	2,790.00	2,110.00
PDKA	110.00	350.00	220.00
Çiftlik gübresi	280.00	420.00	330.00
Toplam gelir	1,710.00	3,560.00	2,660.00
Değişen masraflar			
Yem masrafı	965.00	2,422.00	1,784.00
Tuz ve mineral masrafı	6.50	10.90	9.00
Veteriner ve ilaç masrafı	44.50	75.40	62.00
Geçici işçilik masrafı	31.50	45.00	38.00
Diğer masraflar	20.50	28.70	25.00
Toplam değişen masraflar	1,068.00	2,582.00	1,918.00
Sabit masraflar			
Genel idare giderleri	85.50	178.00	135.50
Daimi işgücü giderleri	170.00	390.00	285.00
Amortisman giderleri	110.00	270.00	210.00
Sabit sermaye faiz gideri	285.00	340.00	320.00
Toplam sabit masraflar	650.50	1,178.00	950.50
Toplam masraflar	1,718.50	3,760.00	2,868.50

İncelenen işletmelerde işletme başına toplam süt sığırcılığı üretim değeri 2,660 $ olarak tespit edilmiştir. Bu değer I. grup işletmelerde 1,710 $ ve II. grup işletmelerde 3,560 $ bulunmuştur. İncelenen işletmelerde brüt süt üretim değerinin %79.32'sini süt üretim değeri, %12.41'ini çiftlik gübresi ve %8.27'sini PDKA oluşturmaktadır. Bununla ilgili veriler çizelgede verilmiştir.

İşletme başına toplam süt üretim masrafları 2,868.50 $ olup, bunun %66.86'sı değişen masraflardan ve %33.14'ü sabit masraflardan oluşmaktadır. Toplam masraflar işletme genişlikleri arttıkça artış göstermektedir. I. grup işletmelerde işletme başına toplam masraflar 1,718.50 $ olup, bu değerin %62.15'ini değişen masraflar ve %37.85'ini sabit masraflar oluşturmaktadır. II. grup işletmelerde işletme başına toplam

masraf 3,760.00 $ olarak hesaplanmıştır. Bu değerin %68.67'sini değişen masraflar ve %31.33'ünü sabit masraflar oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerde birim süt maliyeti, nispi satış değerleri yöntemine göre hesaplanmıştır (Kıral ve ark., 1999). Buna göre her ürünün gayrisafi üretim değerinden aldığı pay hesaplanmıştır. Birim maliyeti hesaplanacak ürünün gayrisafi üretim değeri içerisindeki oranına göre üretim masraflarından aldığı pay tespit edilmiştir. Üretim masraflarının içerisinden aldığı pay üretim değerine bölünerek birim maliyet hesaplanmıştır.

Çizelge 6.38. Üretim masraflarının elde edilen ürünlere göre dağılımı

	İşletme grupları					
	I. Grup		**II. Grup**		**İşletmeler ortalaması**	
	($)	(%)	($)	(%)	($)	(%)
Süt üretimi	1,326.50	77.19	2,946.70	78.37	2,275.30	77.86
PDKA	110.50	6.43	369.60	9.83	356.00	8.12
Çiftlik gübresi	281.50	16.38	443.70	11.80	237.20	14.02
Toplam	1,718.50	100.00	3,760.00	100.00	2,868.50	100.00

İncelenen işletmelerde süt üretim masrafları işletme başına 2,275.30 $ olup, I. grup işletmelerde 1,326.50 $, II. grup işletmelerde ise 2,946.70 $ olarak hesaplanmıştır. Süt üretim miktarı işletme başına 7,370 kg olup, I. grup işletmelerde 3,580 kg ve II. grup işletmelerde ise 10,920 kg olarak belirlenmiştir.

Birim süt maliyeti, süt üretim masraflarının süt üretim miktarlarına bölünmesi sonucu elde edilmiştir. Bu sonuca göre işletme ortalaması birim süt maliyeti 0.31 $, I. grup işletmelerde 0.37 $ ve II. grup işletmelerde 0.27 $ olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 6.39. Birim süt maliyeti

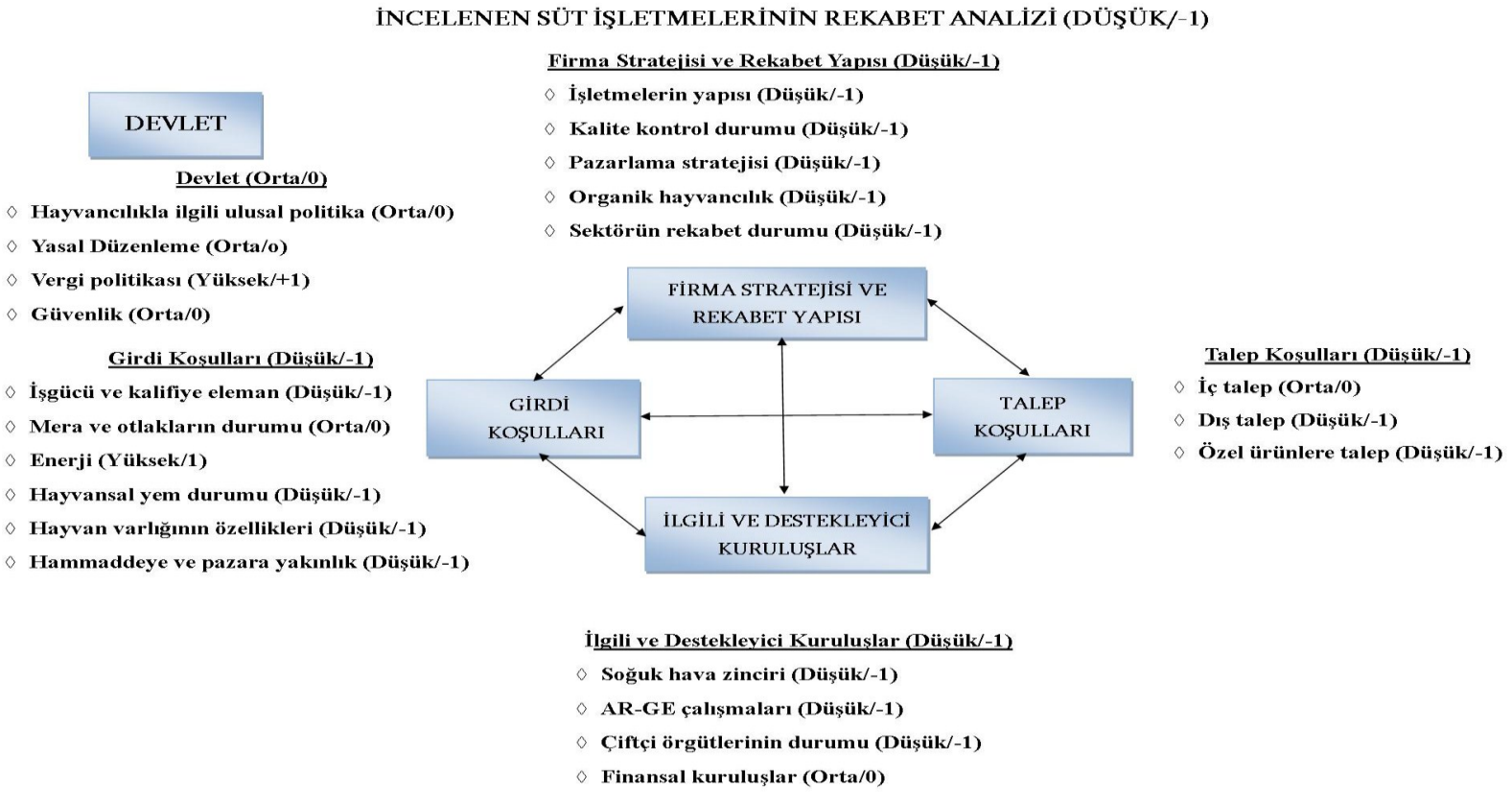
	İşletme grupları		
	I. Grup	**II. Grup**	**İşletmeler ortalaması**
Süt üretim masrafları ($)	1,326.50	2,946.70	2,275.30
Süt üretim miktarı (Kg)	3,580	10,920	7,370
Birim süt maliyeti ($)	0.37	0.27	0.31

6.2. İncelenen İşletmelerin Rekabet Analizi

6.2.1. İncelenen işletmelerin elmas modeli ile rekabet gücü analizi

Bu araştırmada süt işletmelerinin rekabet düzeylerinin belirlenebilmesi amacıyla M. E. Porter tarafından geliştirilen Elmas Modeli kullanılmıştır. Bu modelde rekabet gücünü belirleyen girdi koşulları, talep koşulları, firma stratejisi ve rekabet yapısı, ilgili ve destekleyici kuruluşlar, devlet ana değişkenleri bulunmaktadır. Elmas modelinde, rekabet gücünü belirleyen değişkenler sürekli olarak birbirini etkilemektedirler. Bu sistem, birbirini karşılıklı olarak etkileyen unsurlardan oluşan karmaşık bir yapıya sahiptir. Porter'e göre, geniş ve yaygın avantajların ortaya çıkması sistem içerisinde karşılıklı etkileşimin nitelik ve yoğunluğuna bağlıdır. Rekabet avantajları genellikle, yenilik ve değişimlerin hızına bağlı olarak meydana gelmektedir.

Süt işletmelerinin ekonomik analizi konusundaki çalışmadan yola çıkarak, öncelikle süt işletmelerinin rekabet üstünlüklerini etkileyen Elmas modelinin başlıca alt değişkenleri belirlenmiştir. Daha sonra bu değişkenler, Elmas modeli çerçevesinde tek tek incelenerek söz konusu işletmelerin rekabetçi gücünün değerlendirilmesinde kullanılmıştır. İncelenen işletmelerin rekabetçilik gücünün analizinin sonuçları aşağıdaki şekilde özetlenmektedir.

Şekil 7.1. İncelenen işletmelerin Elmas Modeli

6.2.1.1. Girdi koşulları (-1/Düşük)

İncelenen işletmelerin girdi koşullarını belirleyen alt değişkenler "İşgücü ve Kalifiye Eleman", "Mera ve Otlakların Durumu", "Enerji", "Hayvansal Yem Durumu", "Hayvan Varlığının Özellikleri", "Hammadde ve Pazara Yakınlık" başlıkları altında incelenmiştir.

- İşgücü ve kalifiye eleman (-1/Düşük)

İlçede yüksek orandaki işsizlik nedeniyle işgücü konusunda herhangi bir sıkıntı çekilmemekle birlikte, hayvancılık sektörünü ve süt üretimini profesyonelce yürütebilecek kalifiye eleman ve bilgi sıkıntısı çekilmektedir. Bunun başlıca nedenleri hayvancılık işletmelerinin küçük ölçekli ve genelde diğer hayvancılık ve tarımsal üretimle birlikte yürütülen geleneksel bir aile faaliyeti olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu koşullarda sektör geleneksel bir işletme anlayışına göre, çağdaş yöntem ve teknolojilerdeki gelişmelerden habersiz bir şekilde yürütülmektedir.

İşgücü maliyetleri üretilen ürünün direkt olarak üretim maliyetinin içinde yer almakta ve ürün fiyatını oluşumunda etkili olan unsur haline gelmektedir. İşgücü maliyeti bu açıdan bakıldığında fiyat rekabeti açısından önemli bir etkendir. İncelenen işletmelerde işgücü maliyetleri AB ülkelerine göre çok nispeten ucuz olduğu belirlenmiştir.

- Mera ve otlakların durumu (0/Orta)

Dünyada birçok ülkede süt hayvancılığında kaba yem ihtiyacı doğal veya suni çayır ve mera alanları kullanılarak giderilmektedir. Çünkü süt hayvancılığında değişen maliyetler içerisinde en yüksek maliyet kalemini kaba yem maliyetinin oluşturduğu bilinmektedir. Bu nedenle mera alanlarının hem yeterli miktarda hem de verimli olması süt hayvancılığının gelişmesi açısından önem arz etmektedir.

Türkmenistan'da çayır ve mera alanlarının miktarı FAO 2008 yılı verilerine göre 30.70 milyon hektardır. Hayvan başına düşen mera alanları sığır için 14.23 ha, koyun için 2.00 ha, keçi için 10.43 ha ve deve için 244.23 hektardır. Dünya ortalamasına bakıldığında sırasıyla sığır başına 2.45 ha, koyun başına 3.08 ha, keçi başına 3.89 ha ve deve başına 130.18 hektar mera alanı düşmektedir. AB'de ise sığır başına 0.71 ha, koyun başına 0.62 ha, keçi başına 4.68 hektar mera alanı düşmektedir. Buna göre

Türkmenistan'da mera alanlarının süt hayvancılığının gelişmesi için oldukça yeterli düzeyde olduğu söylenebilir.

Ancak araştırma bölgesinde mera alanlarının verimliliği oldukça düşük sevidedir. Ayrıca kurak iklim nedeniyle mera alanlarından ancak yılın birkaç ayında yararlanılabilmektedir. Bazı yıllarda ise mera alanlarındaki otlar hayvancılık oldukça yetersiz kalmaktadır. Bunun sonucunda verimli ve kaliteli mera ve otlak alanlara yeterince sahip olunmaması, yörede kaliteli ve verimli süt üretiminin yapılmasını zorlaştırmaktadır.

- Enerji (+1/Yüksek)

Üretimde en önemli girdiyi oluşturan kalemlerin birisi de enerjidir. Enerji, üretimde maliyete etki etmektedir. Enerji maliyetlerinin yükselmesi üretimde maliyetlerin aşırı yükselmesine ve işletmenin rekabet gücünün zayıflamasına neden olmaktadır. Ülkede enerji fiyatlarının oldukça düşük olması yerel işletmelere diğer ülke işletmeleri karşısında rekabet avantajı sağlamaktadır. Günümüzde yaygın biçimde enerji kaynağı olarak doğal gaz, petrol ürünleri ve elektrik enerjisi kullanılmaktadır. Aşağıda bazı ülkelerde mazot birim fiyatları verilmiştir.

Süt işletmelerinde akaryakıt ve elektrik enerjisi kullanımı da enerji maliyetlerine yansımaktadır. Dünya genelinde enerji fiyatlarındaki hızlı artışlar süt işletmelerinde enerji maliyetlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Türkmenistan petrol ihraç eden bir ülke konumundadır. Ayrıca elektrik üretiminde de kendi kendine yeterli bir ülkedir. Ülkede akaryakıt fiyatları ile elektrik fiyatları dünya fiyatlarından oldukça düşük seviyede seyretmektedir. Bu da süt işletmelerinin daha düşük fiyattan enerji temin etmelerine olanak sağlamakta ve işletmelerde enerji maliyetlerinin düşük olmasına olumlu yönde etki etmektedir. Aşağıda bazı ülkelerde geçerli olan perakende motorin fiyatları ve elektrik enerjisi fiyatları ile ilgili veriler Çizelge 6.40'da sunulmuştur.

Çizelge 6.40. Seçilmiş ülkelerde enerji fiyatları (2008)

Ülkeler	**Motorin fiyatı ($/l)**	**Elektrik enerjisi fiyatı ($/kWh)**
Norveç	2.20	0.06
Türkiye	2.18	0.16
İngiltere	2.17	0.14
Güney Kore	1.53	0.06
Yeni Zelanda	0.99	0.07
ABD	0.93	0.07
Meksika	0.55	0.12
Türkmenistan	0.25	0.006

Kaynak: Ifri, 2008; IEA, 2009.

- Hayvansal yem durumu (-1/Düşük)

İşletmelerde süt üretiminin gelişmesini engelleyen bir diğer önemli faktörde yeterli ve kaliteli hayvan yemi temininde karşılaşılan zorluklardır. Araştırma yöresinde herhangi bir yem fabrikası bulunmamakta, ancak il genelinde birkaç yem fabrikasının bulunmasına rağmen, hayvan yetiştiriciliğinde yem önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. İşletmelerdeki yem açığının samanla kapatılmaya çalışılması, süt verimini olumsuz yönde etkilemektedir. İlçede hayvan yeminin yeterince üretilememesi ve dışardan yüksek fiyatlarla temin edilmesi, yöredeki süt işletmelerinin girdi maliyetlerini de yükseltmektedir. İncelenen işletmelerin %85'i yem fiyatlarının yüksek olduğunu belirtmiştir.

Hayvancılıkta oldukça önemli bir girdi maliyeti olan yem bitkilerinin ilçede yetersiz düzeyde olması ve dışardan temini, hayvan yetiştiriciliğinin yanı sıra süt ve süt ürünleri sektörünün maliyetlerini de yükseltmektedir. Bunun sonucunda tüketiciler de süt ve süt ürünlerine yüksek fiyat ödemek zorunda kalmaktadırlar.

- Hayvan varlığının özellikleri (-1/Düşük)

Araştırma yöresindeki büyükbaş havyalarının önemli bir bölümünün verimi düşük yerli ırk olması, süt üretkenliğinin artırılmasına ciddi bir engel oluşturmaktadır. AB ülkelerinde ve bazı gelişmiş ülkelerde süt ineklerinde süt verimi oldukça yüksek olup yıllık ortalama 6000 kg iken, dünya ortalaması ise 2300 kg'dır (Anonymous, 2011). Ayrıca ilçede hayvan varlığı ve bunun içindeki kültür ırklarının payının yetersiz olduğu üreticilerce yapılan görüşmelerde sıkça ifade edilmiştir.

Süt veriminin artırılması, ya verimi daha yüksek olan kültür türlerin toplam hayvan varlığı içindeki oranının artırılmasıyla ve/veya modern yem sistemine dayalı geniş ölçekli hayvancılık işletmelerinin kurulmasıyla mümkün olabilir. İncelenen işletmelerde mevcut durumda yüksek verimli inek ırkları ile modern hayvan besleme sistemine dayalı süt işletmeleri bulunmamaktadır.

- Hammaddeye ve pazara yakınlık (-1/Düşük)

İncelenen işletmeler temel hammadde fiyatlarının yüksek olduğunu belirtmektedirler. Bunun nedeni ise üreticilerin birlikte hareket edememelerinden dolayı hammaddelerin çoğunlukla aracılar tarafından ilçe dışından getirilmesi ile fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum sonucunda süt işletmelerinde karlılığı olumsuz yönde etkilemektedir.

Süt sığırcılığı yapan işletmeler sütü, doğrudan süt fabrikasına veya mandıralara yahut direk tüketicilere satmaktadırlar. İncelenen işletmelerde üretilen süt, ülke ortalamasının altında bir fiyattan pazarlanmaktadır. Bu ise süt işletmelerinin diğer bölgelere oranla daha az kar elde etmelerine neden olmaktadır. Araştırma yöresinde hammadde fiyatlarının yüksek oluşu ve süt fiyatlarının düşük olması incelenen işletmelerin rekabet gücünü zayıflatmaktadır.

6.2.1.2. Talep koşulları (-1/Düşük)

Bir işletmenin temel amacı karını artırmaktır. Bu amaçla tüketicilerin üretilen mal veya hizmetlere yönelik talebi ve bunu etkileyen koşullar, önemli bir ölçüde işletmenin gelecekteki pozisyonunu etkileyecektir. İncelenen süt işletmelerinin gelecekteki konumunu etkileyebilecek iç ve dış talep koşulları aşağıda kısaca değerlendirilmektedir.

- İç talep (0/Orta)

Gıda tüketiminde gelir ve alışkanlıklar önemli derecede belirleyicidir. Süt tüketimi de gelir seviyesi ile yakından ilgilidir. Ülke genelinde nüfusun önemli bir bölümünün düşük gelire sahip olması süt ve süt ürünlerine olan talebi düşürmektedir. Şehirleşme oranının artması, tüketim alışkanlıklarının değişmesi tüketici kesimin sağlık

konusunda daha bilinçli hale gelmesi süt ve süt ürünlerine olan iç talebi olumlu yönde etkilemektedir. Mevcut durumda ülkede kişi başına süt tüketimi 140/l ve buna göre süt tüketiminin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Ancak ülke genelinde kişi başına süt tüketimi daha çok kırsal kesimde yüksektir. Şehir nüfusuna bakıldığında ise süt ve süt ürünleri tüketiminin oldukça düşük olduğu görülmektedir.

- Dış talep (-1/Düşük)

Süt ve süt ürünlerine yönelik dünya talebinde gelirdeki artışa paralel olarak geçmiş 24 yıl içinde yıllık %2'lik bir büyüme gerçekleşmiştir (Knips, 2005). Ancak ilçede üretilen süt ve süt ürünlerine yurtdışından talep bulunmamaktadır. Bu konudaki en önemli sorun ülkede süt ve süt ürünlerinin kalite ve standardizasyonun tam olarak uygulanmamasıdır. Ülke genelinde üretilen süt ve süt ürünlerinin düşük kaliteli olmasından dolayı mevcut durumda yurtdışına süt ve süt ürünlerinin ihracatı pek mümkün olamamaktadır.

- Özel ürünlere talep (-1/Düşük)

Organik hayvancılık yapılarak üretilen süt ve süt ürünlerinin katma değeri göreceli olarak daha yüksektir. Bu bağlamda incelenen işletmelerde organik süt ve süt ürünleri üretimi bulunmamaktadır. Bu durum söz konusu işletmelerin uluslar arası düzeyde rekabetçiliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Oysa özellikle AB ülkelerinde organik süt hayvancılığı yaygınlaşmakta ve organik hayvansal ürünlerin üretimi giderek artmaktadır. Organik süt ve süt ürünleri, çevre bilincinin gelişmesine paralel olarak dış piyasalarda daha çok tercih edilmekte ve üreticilere yüksek gelirler kazandırabilmektedir.

6.2.1.3. Firma stratejisi ve rekabet yapısı (-1/Düşük)

İncelenen işletmelerin firma stratejisi ve rekabet yapısını belirleyen alt değişkenler "İşletmelerin Yapısı", "Kalite Kontrol Durumu", "Pazarlama Stratejisi", "Organik Hayvancılık", "Sektörün Rekabet Durumu" başlıkları altında incelenmiştir.

- İşletmelerin yapısı (-1/Düşük)

İlçedeki süt hayvancılık işletmelerinin ağırlıklı olarak kendi öz kaynaklarına dayalı, geleneksel küçük aile işletmeleri olduğu anlaşılmaktadır. İncelenen işletmelerin ortalama büyükbaş hayvan varlığı 10,03 baş olarak tespit edilmiştir. İşletmelerin ortalama inek varlığı ise 4.5 baş olarak tespit edilmiştir. Bu rakam gelişmiş ülkelerin süt işletmeleri ile karşılaştırıldığında oldukça düşük sevide kalmaktadır. Örneğin, AB süt işletmelerinde ortalama inek varlığı 31 baştır. Buna göre incelenen işletmelerin ölçek büyüklüğü gelişmiş ülkelere nazaran oldukça düşük olduğunu görebilmekteyiz.

Ülke genelinde olduğu gibi emek-yoğun bir üretim tarzına dayalı bu işletmelerin kırsal yoksulluğun azaltılmasında önemli işlevleri olsa da, modern süt sığırcılığı anlayışından uzak yüksek maliyetli işletmelerdir. Bu durum ilçedeki hayvancılık sektörünün sermayesini artırmasına, kalitesini ve verimini artırmaya bir engel oluşturmaktadır. Bu işletmelerin çoğu geçimini sağlayabilmek için, aynı zamanda ya diğer hayvancılık veya bitkisel üretim yapmak durumunda kalmaktadır.

İşletmelerin hayvan varlığının ağırlıklı olarak yerli ırklardan oluşması, kültür ırklarından elde edilebilen verimin çok altında kalmalarına yol açmaktadır. Bu verim düşüklüğü yüksek girdi maliyetleri ve kaliteli yem açığıyla birleştiğinde sorunun ciddiyeti daha çok artmaktadır. Diğer taraftan, ilçedeki hayvancılık işletmelerin genelde modern bir işletmecilik anlayışından yoksun olmaları, banka kredilerinin kullanımının azlığı, dışardan işçi alınmaması, pazarlama olanaklarının kısıtlılığı gibi sorunlar işletmelerin büyümelerine engel olmaktadır. Bu yapısal özellikler, işletmelerin ölçeklerini büyütmelerini ve sermaye biriktirmelerini olumsuz yönde etkilemektedir.

- Kalite kontrol durumu (-1/Düşük)

Süt ve süt ürünlerinde kaliteli üretim son derece önem arz etmektedir. Oysa incelenen işletmelerin sağlıklı süt üretim ortamlarına sahip olmadıkları gözlemlenmiştir. Bu da üretilen sütün tüketicilerin sağlığı açısından bir sorun teşkil etmektedir. Sütün işlendiği mandıralarda ise kalite kontrol testleri yapılmamaktadır. Çünkü bu testlerin yapılabilmesi için gerekli laboratuvar donanımlara sahip olmadıkları gözlemlenmiştir.

- Pazarlama stratejisi (-1/Düşük)

Araştırmada yöresinde faaliyet gösteren süt işletmeleri genel olarak küçük ölçekte üretim yapan işletmelerdir. Bununla beraber süt piyasasında kayıt dışı ekonomi çok yaygındır. Ülkede kayıt dışı piyasada, standartlara uygun kaliteli süt üretilmediği gibi bu işletmelerin denetimleri de söz konusu değildir. Sokakta satılan sütler sanayi sütlerine nazaran daha ucuz olduğundan piyasada rekabeti olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, tüketicilerin sağlık ve kalite bilinci yeterli olmamasından dolayı sokak sütü ile sanayi sütü arasındaki farkı anlayamamaktadırlar. Dolayısıyla tüketiciler tercihlerini daha çok fiyata göre yapmaktadırlar.

- Organik hayvancılık (-1/Düşük)

Araştırma yöresinde organik hayvancılık yapan işletme bulunmamaktadır. Yörede organik hayvancılık konusunda bilinçlendirme faaliyetleri de yürütülmemektedir. Oysa organik süt ve süt ürünleri, çevre bilincinin gelişmesine paralel olarak dış piyasalarda daha çok tercih edilmekte ve üreticilere yüksek gelirler kazandırabilmektedir.

- Sektörün rekabet durumu (-1/Düşük)

Sektörde oligopson piyasa yapısı mevcuttur. Bunun nedeni ise ilçede süt üreticilerin çok sayıda olmasına karşın sütü işleyen fabrika ve mandıra sayısının oldukça az sayıda olması sonucunda süt fiyatlarının belirlenmesinde daha çok alıcılar etkili olmaktadır. Bu durum karşısında bazı durumlarda üreticiler ürettikleri sütü daha düşük fiyattan satmaya mecbur kalmaktadır.

Ayrıca, ilçede faaliyet gösteren süt işletmelerinde misyon, vizyon ve stratejik planlama eksikliği bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, işletmeler gelecek konusunda kararsızdır. Ayrıca, işletmelerin çok büyük bir kısmı maliyet stratejilerini tercih etmektedir. Nitekim aynı malı üreten sektördeki işletmeler arasında maliyetler üzerinde rekabet olup dayanışma yoktur. İncelenen işletmelerin farklılaşmaya yönelik stratejileri yeterince gelişmemiştir.

6.2.1.4. İlgili ve destekleyici kuruluşlar (-1/Düşük)

Elmas Modeli bir sektörün rekabetçi gücünü sadece sektörde faaliyet gösteren işletmelerin kendi çabalarına bağlamaz. Aksine sektörce üretilen mal veya hizmetlerin üretim, dağıtım ve pazarlanması aşamalarında ortaya çıkabilecek her türlü olumlu veya olumsuzlukların sektörün rekabetçilik potansiyelini de etkilediği düşüncesine dayanır. Dolayısıyla bir sektörün üretim, dağıtım veya pazarlamasıyla ilgili tüm etmenlerin incelenmesi gerekmektedir. Aşağıda ilçedeki süt işletmeleri ile ilgili diğer sektör ve destekleyici kuruluşların değerlendirilmesi sunulmaktadır.

- Soğuk hava zinciri (-1/Düşük)

İşletmeler ve üreticiler arasındaki entegrasyonun sağlanmasında, taze ve çabuk bozulan süt üretim aşamasından pazarlama sürecine kadar tüketicilere ulaştırılmasında soğuk hava depoları ve zinciri büyük bir önem taşımaktadır. Araştırma yöresinde çiğ sütün toplanması, soğutulması ve sanayi kuruluşlarına akışını sağlayacak soğuk hava zincirinin olmayışı sektörü olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer bir ifade ile ilçede iyi bir süt toplama sisteminin bulunmaması çiğ sütün kalitesini düşürmektedir.

- AR-GE çalışmaları (-1/Düşük)

Araştırma yöresinde Ar-Ge çalışması sayılabilecek sınırlı suni tohumlama ve hayvancılıkla ilgili eğitim programları daha çok zirai kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. İlçede Tarımsal Araştırma Enstitüsü bulunmaktadır. Enstitüde çalışan ziraat mühendisleri yem bitkisi konusunda sınırlı da olsa bir takım çalışmalar yapmakta ve bulgularını paylaşmaktadırlar. Diğer taraftan süt hayvancılığını yapan işletmelerin kendi Ar-Ge çalışmaları hemen hemen hiç bulunmamaktadır.

Yörede araştırma ve yayım hizmetlerini yürütecek kalifiye personel bulunmaması, bilgi birikim ve akışını olumsuz etkilemektedir. Çoğu işletmenin küçük olması, gelirlerinin düşüklüğü ve yeni ürün ve üretim tekniklerine karşı çekingenliği de Ar-Ge faaliyetlerinin gelişmesine bir engel oluşturmaktadır.

- Çiftçi örgütlerinin durumu (-1/Düşük)

Dünya genelinde süt hayvancılığı işletmeleri kooperatif, birlik veya dernek düzeyinde bir araya gelerek örgütlenmektedirler. İşletmelerin bu şekilde örgütlenmelerinin başlıca nedeni diğer işletmeler veya sektörler karşısında rekabet güçlerini artırmak ve hayatta kalmaktır. Artık bu türden örgütlenmeler, işletmelerin piyasaya ayak uydurabilmeleri için çok önem arz etmektedir.

Ülke genelinde olduğu gibi araştırma yöresinde de süt hayvancılığı sektöründe çiftçi örgütlenmeleri oldukça yetersiz kalmaktadır. Mevcutta var olan çiftçi birliklerinin faaliyetlerinin oldukça yetersiz olduğu tespit edilmiştir. İlçede süt hayvancılığına yönelik bir yapılanma bulunmamaktadır. Süt hayvancılığı konusunda örgütlenmenin yetersiz olmasından dolayı süt üreticilerin karşılaştıkları sorunlara etkin çözümler bulunamamaktadır. İlçedeki örgütlenme düzeyinin düşüklüğünün önemli nedenleri ise üreticilerin örgütlenme konusunda yeterince bilgiye sahip olmamaları, işletmeler arası karşılıklı güvenin ve devletin teşviklerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

- Finansal kuruluşlar (0/Orta)

Araştırma yöresinde çiftçilere kredi sağlayan birkaç banka şubesi faaliyet göstermektedir. Bu bankalar çiftçilere düşük faizli kredi kullanım olanaklarını sunmaktadırlar. Ancak bankaların faiz oranları uygun olmakla beraber genellikle bu krediler kısa vadeli işletme kredileri şeklinde kullandırılmaktadır. Bununla beraber uluslar arası finansal kurum kuruluşlar tarafından finansal destekler sağlanmaktadır. Bu kuruluşlara Asya Kalkınma Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Dünya Bankası gibi kuruluşlar örnek verilebilir. İncelenen işletmelerin daha çok iç kaynaklardan yararlandıklarını yabancı finans kurumlarından yararlanamadıkları tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise işletmelerin bu kurumlardan haberdar olmamaları veya pek fazla ilgi göstermemelerinden kaynaklanmaktadır.

6.2.1.5. Devlet (0/Orta)

Tarımsal üretimin doğal koşullara bağımlılığı, piyasa koşullarındaki nispeten fazla riskler, sektörün diğer sektörlere göre iyi yapılanmamış olması ve üreticilerin girdi

ve ürün fiyatları üzerindeki etkisizliği nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde tarım ve hayvancılık sektörlerinin korunması ihtiyacını doğurmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tam rekabetin sağlanamadığı durumlarda devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmazdır. Zira devlet rekabeti teşvik etmek ve aksak rekabetin oluşumunu çeşitli önlemlerle önüne geçmek zorundadır. Bu bakımdan devletin hayvancılık sektörü üzerindeki etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

- Hayvancılıkla ilgili ulusal politika (0/Orta)

Türkmenistan'da süt hayvancılığının yaygınlaştırılması amacıyla çiftçilere gerek büyükbaş ve gerekse küçükbaş hayvanları devlet tarafından gerçek ve tüzel kişilere kiralık olarak verilmektedir. Bununla beraber süt hayvancılığının gelişmesi için devlet bankaları kanalıyla süt hayvancılığına yönelik sermaye destekleri verilmektedir. Bu destekler hem nakdi hem de ayni olarak kullandırılmaktadır.

- Yasal düzenleme (0/Orta)

Firmaların kendi aralarında anlaşarak kartel ve tröst oluşturmaları, piyasada hakim bir pozisyon elde etmek için kendi aralarında tekelleşme girişimlerine karşı koymak amacıyla hükümet tarafından yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Anti-tröst hukuku olarak da adlandırılan rekabet yasalarının temel hedefi rekabetçi piyasalar yaratmak ve böylece ulusal refahı maksimize etmektir. Siyasal iktidarlar tarafından çıkarılan yasalarla düzenlenen rekabet hukuku etkin bir rekabet politikasının en önemli unsurudur (Hoekman and Mavroidis, 2002). Bu nedenle hükümetin hayvancılık sektörüne yönelik yasal düzenlemeleri çok önem arz etmektedir. Mevcut durumda tekelleşmeye yönelik yasal düzenlemeler bulunmakla beraber uygulamada yetersiz kalmaktadır.

- Vergi politikası (+1/Yüksek)

Bilindiği gibi vergi, işletmelerin elde ettikleri kardan devlete ödedikleri paydır. Verginin miktarı işletmelerin rekabet gücüne doğrudan etki etmektedir. Bazı ülkelerde çiftçiler vergiden kısmen veya tamamen muaf tutulmaktadır. Burada temel amaç küçük ölçekli tarım işletmelerinin rekabet güçlerini artırmaktır. Ülke genelinde çiftçiler her

türlü vergiden muaf tutulmaktadır. Bu da süt işletmelerinin düşük maliyetle üretim yaparak maliyet avantajından yararlanmalarına olanak sağlamaktadır.

- Güvenlik (0/Orta)

Güvenlik, özel girişimcilerin üzerinde önemli durdukları konuların birisidir. Çünkü bir bölgede güvenlik sağlanamıyorsa, o bölgede özel sektör yatırımları oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Ülkede özel sektör yatırımları açısında her hangi bir güvenlik sorunu bulunmamaktadır. Bu da özel girişimlerin hızla yayılmasına ve gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Araştırma sonucunda yetiştiricilerin herhangi bir güvenlik sorunu yaşamadıkları tespit edilmiştir. Buna göre araştırma bölgesinde süt hayvancılığına yönelik özel girişimler güvenli bir şekilde yapılabilmektedir.

6.2.2. İşletmelerin rekabet güçlerinin artırılmasına yönelik öneriler

İşletmelerin temel amacı kar elde etmektir. Bu kural süt işletmeleri için de geçerlidir. Yani işletmenin faaliyetlerinin sürdürülebilirliği işletmenin kar edip etmemesine bağlıdır. İşletmelerin karlılığı ise söz konusu işletmede izlenen stratejilere bağlıdır. Bu stratejiler işletmelerin rekabet güçlerine olumlu veya olumsuz yönde etki etmektedir. Burada temel amaç işletmenin iç unsurlarını koordine ederek dışsal faktörlere uyum sağlayarak işletmenin karını artırmaktır. Bu bölümde incelenen işletmelerin rekabet güçlerini artırabilmeleri için bazı stratejiler önerilmiştir. Bunlar aşağıda izah edilmiştir.

a) Maliyet liderliği stratejisi

Rekabet gücünü belirleyen en önemli faktörlerden biri, maliyetlerin düzeyidir. Çünkü maliyetler yoluyla rekabet gücü sağlanamazsa, işletmelerin yaşaması ve zaman içinde kalıcı olması imkansız hale gelecektir. Düşük maliyetli bir konuma sahip olmak, firmaya sektöründe ortalamanın üstünde getiriler sağlar (Porter, 1990).

İşletmede maliyet üstünlüğünü arttırabilecek bazı yöntemler; yem giderlerini aşağıya çekmek, hammaddeyi ve malzemeyi daha düşük maliyetle sağlama, aile işgücünü daha etkin bir şekilde kullanma yollarının araştırılması, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yoğunlaştırılması şeklinde sıralanabilir. Süt işletmelerinde değişen

masraflar içinde en yüksek payı yem giderleri almaktadır. Yem maliyetlerini aşağıya çekmek için özellikle kaba yem işletme içinde yetiştirilerek daha ucuza elde edilebilecektir.

b) Farklılaştırma stratejisi

Farklılaştırma stratejisi ile işletmenin sunduğu ürün ya da hizmeti farklılaştırarak, tüm sektörde benzersiz olarak kabul edilen bir ürün yaratmaktır. Gerçekleştirilebilmesi halinde, farklılaştırma bir sektörde ortalamanın üzerinde getiriler elde etmek açısından uygulanabilir bir stratejidir (Porter, 1990). Süt işletmelerinde özellikle organik süt üretimi yapılarak ürün farklılaştırması yapılabilmektedir. Organik süt üretimi ile müşterilerin beklentileri yerine getirilmiş olur ve daha yüksek fiyat uygulayarak sektör ortalaması üzerinde bir gelir elde edilebilmektedir.

c) Büyüme stratejisi

İşletmelerin sektördeki durumlarını geliştirebilmek ve daha fazla getiri elde edebilmek amacı ile uyguladıkları stratejidir. İşletmeler iç ve dış olmak üzere iki farklı şekilde büyüme gerçekleştirebilirler (Ülgen, 2003).

İç Büyüme; işletmeler rekabet ortamında faaliyetlerini sürdürürken, diğer taraftan büyümeye ve faaliyette bulundukları alanlarda gelişmeye çalışırlar. İşletmeler büyüme stratejileri geliştirirlerken, piyasa tarafından karşılanmayan müşteri gereksinimlerini keşfederek, ihtiyaçları giderme yönünde strateji geliştirmelidirler.

Dış Büyüme; işletme birleşmeleri ve satın almaları ile ortak girişimler ve stratejik ortaklıklar kurularak gerçekleştirilir. Bu stratejilerin uygulanmasındaki amaç; büyümek, durumu korumak ve rekabet üstünlüğünü sağlamaktır.

Bu stratejinin uygulanması ile beraber işletmeler ölçek ekonomisinden yararlanma fırsatını yakalayabilmektedirler. Ölçek ekonomisinin üreticiye sağladığı en önemli fayda birim maliyetlerinin düşürülmesidir. Ölçek ekonomisi sayesinde işletmeler birim başına maliyetleri azaltarak maliyetten tasarruf elde edebilmektedirler (Işın ve Talim, 1998).

d) Kümelenme

Günümüzde üstün rekabet gücüne sahip olmanın ve ekonomik kalkınmanın temelinde kümelenme faktörü bulunmaktadır. Kümelenme ile birlikte rekabetçi sektörler gelişmekte ve güçlenmektedir. Michael Porter'ın ortaya koyduğu kümelenme kavramı; aynı sektörde faaliyet gösteren, aralarında iş birliği ve aynı zamanda rekabet olan firma ve kuruluşların, onlara mal ve hizmet sunan tedarikçilerin, üniversiteler, araştırma kurumları, meslek kuruluşları gibi ilgili kurumsal yapıların aynı coğrafi bölgede yoğunlaşmalarını ifade etmektedir. Bir kümede aynı malı üreten veya birbirini tamamlayıcı nitelikte mal üreten işletmeler Ar-Ge, pazarlama, üretim gibi konularda birbirleri ile iş birliği içindedir ve kümenin üyesi olan bir firma aynı anda birçok firma ile çeşitli konularda iş birliği geliştirebilir (Porter, 1998).

Kümelenmelerin sinerji yaratan en önemli özelliği ise; "cevap verme" yeteneğidir. Başka bir deyişle, kümelenme içerisinde yer alan firmaların piyasalardaki değişime zamanında cevap verme ve uyum sağlama becerisi, kümelenmelerin bir diğer özelliğidir. Yeni bölgesel gelişim modelinde "yerel yenilikçi ortam" özellikle bu cevap verebilme yeteneğine odaklanmaktadır.

Kümelenmenin işletmelere sağlayacağı yararları şu şekilde belirtebiliriz:

i) Ölçek ekonomileri: Uzmanlaşma yoluyla, kümeler işletmelerin ölçek ekonomilerine ulaşmasını sağlayabilir.

ii) Verimlilik ve esneklik: Kümeler, üretim maliyetlerini düşürerek, esnekliği artırarak ve uzmanlaşmış kaynaklara erişimi sağlayarak işletmelerde verimlilik artışının gerçekleştirilmesini kolaylaştırabilir.

iii) Öğrenme ve yenilikçilik: Kümeler yenilikçiliğin gelişebileceği bir çevre ve platform sunabilmektedir. İşletmeler arası çok taraflı ve yoğun etkileşim, teknolojik ve teknolojik olmayan yenilikçiliğin gerçekleşmesini sağlayan başlıca süreçtir (Rosenfeld, 2002).

Genel olarak küme dahilindeki işletmeler küme içinde etkileşimde bulunduğunda, iletişim kurduğunda ve rekabet ettiğinde uzun vadeli rekabetçi avantajlar sağlayabilirler. Özellikle küçük ölçekli işletmelerin paydaşlarla beraber küme oluşturmaları durumunda bu işletmeler faaliyetlerini karlı bir şekilde sürdürebileceklerdir. Bu bağlamda araştırma bölgesinde faaliyette bulunan süt işletmelerinin de tüm sektörün paydaşları ile birlikte bir küme oluşturmaları söz konusu işletmelerin uzun vadede rekabet güçlerinin artmasına olumlu katkı sağlayacaktır.

Çünkü kümelenmenin oluşturulması ile işletmelerin güçlü yönlerinin ve fırsatların artmasına ve zayıf yönleri ile tehditlerin minimize edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Kümelenme sayesinde işletmeler birlikte hareket ederek daha fazla kar elde etme olanağına sahip olmaktadırlar.

e) Kalite ve verimliliği artırma

İşletmelerin gerek iç ve gerekse dış pazarlarda rekabet üstünlüğü sağlayabilmeleri, düşük maliyet ve dolayısıyla uygun fiyat yanında, her şeyden önce kaliteli ürünleri ortaya koyabilmelerine bağlıdır. Kalite, ürünün belirlenmiş standartlara ne kadar uyduğunu gösteren bir ölçüdür.

Üründe tüketicinin kalite gereksinimlerini her aşamada karşılayabilmek için, kalite sisteminin kurulması ve uygulanması gereklidir. Yakın bir gelecekte resmi kuruluşların, büyük alıcıların ve özellikle yurtdışındaki alıcıların ürün alımlarında kalite standartlarına uygunluk belgesini önkoşul olarak arayacaklardır. Bu belgeye sahip işletmelerin, yoğun rekabet ortamında rakiplere göre üstünlük elde edecekleri kaçınılmazdır.

İşletmenin başarısını etkileyen en önemli unsurların birisi de verimliliktir. İşletmelerin verimliliğini etkileyen çok sayıda faktör vardır ve hiçbir faktör diğerlerinden bağımsız değildir. Verimlilik artışı; insan, makine, malzeme ve diğer kaynaklardan daha iyi yararlanıldığı sürece sağlanabilir. Hangi kaynağın verimliliğine önem verileceği işletmeye göre değişir (Elmacı, 2001).

Araştırma sonucuna göre işletmelerin kalite ve verimlilik düzeyi oldukça düşük bulunmuştur. Bu durum işletmelerin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Bu işletmelerin rekabet güçlerinin artırılabilmesi için öncelikle kalite ve verimliliğe önem verilmesi gerekmektedir. İşletmelerde kalite ve verimliliğin artırılabilmesi için işletmelerde yüksek verimli hayvan ırkları, uygun teknoloji ve kalifiyeli işgücü kaynaklarının kullanımı artırılmalıdır.

7. SONUÇ

Bu araştırmada Türkmenistan Marı ili Yolöten ilçesinde süt sığırcılığı yapan tarım işletmelerinin ekonomik ve rekabet analizi yapılmıştır. Bu bölümde araştırmanın sonuçları kısaca özetlenmiştir.

İncelenen işletmelerde işletme başına ortalama 31.06 dekar işletme arazisinin %4.70'i mülk arazi ve %95.30'u kiraya tutulan araziden oluşmaktadır. I. grup işletmelerde işletme arazisi 29 dekar, II. grup işletmelerde 34.03 dekar bulunmuştur.

İncelenen işletmelerde işletme başına nüfus miktarı 5.49 olup, bunun %50.46'sı erkek, %49.54'ü kadın nüfus oluşturmaktadır. İşletmelerde 7 ve daha yukarı yaştaki nüfusun %100'ü okur yazardır.

İncelenen işletmelerde işletme başına aile işgücü varlığı 3.93 EİB ve yabancı işgücü varlığı ise 2.43 EİB'dir. İşletmelerde toplam işgücü potansiyeli 1,179 EİG olarak hesaplanmıştır. İşletmede kullanılan aile işgücü 755 EİG olarak hesaplanmış ve 280 EİG atıl işgücü olduğu tespit edilmiştir. Buna göre işgücünün yaklaşık %23.75'i atıl durumdadır.

İncelenen işletmelerde işletme başına ortalama 10.40 BBHB tespit edilmiştir. Bunun %92.88'i büyükbaş, %1.64'ü küçükbaş, %0.29'u kümes ve %5.19'u iş hayvan varlığıdır. I. grup işletmelerde 7.00 BBHB, II. grup işletmelerde 13.14 BBHB tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde işletme başına düşen aktif sermaye miktarı 25,150 $ olup, bunun %74.84'ünü çiftlik sermayesi ve %25.16'sını işletme sermayesi oluşturmaktadır. İşletmeler ortalamasında öz sermaye 13,990 $ ve yabancı sermaye 11,160 $ olarak tespit edilmiştir. Öz sermaye toplam pasif sermayenin %55.63'ünü oluşturmaktadır.

Gayrisafi üretim değeri, ortalama olarak I. grup işletmelerde 3,548 $, II. grup işletmelerde 6,151 $ ve işletmeler ortalaması 4,973 $ olarak tespit edilmiştir. İşletmeler ortalaması gayrisafi üretim değerinin %34.19'u bitkisel üretim ve %65.81'i hayvansal üretim değerinden oluşmaktadır. I. grup işletmelerde toplam gayrisafi üretim değerinin %39.26'sı bitkisel üretim ve %60.74'ü hayvansal üretim değerinden oluşmaktadır. II. grup işletmelerde ise %31.78'i bitkisel üretim ve %68.22'si hayvansal üretim değerinden oluşmaktadır.

İncelenen işletmelerde işletme başına gayrisafi hasıla 6,353 $ olarak tespit edilmiştir. Bunun %78.28'ini GSÜD, %13.22'sini işletme dışı tarımsal gelir ve

%8.50'sini ikametgah kira bedeli oluşturmaktadır. I. grup işletmelerde 4,918 $, II. grup işletmelerde 7,581 $ gayrisafi hasıla bulunmuştur.

İncelenen işletmelerde işletme başına toplam değişen masraflar 2,770 $ olarak tespit edilmiştir. Bunun %69.24'ü hayvansal üretim değişen masrafları ve %30.76'sı bitkisel üretim değişen masraflarıdır. I. grup işletmelerde toplam değişen masraflar 1,661 $ olup, bunun %64.30'u hayvansal üretim değişen masrafları ve %35.70'i bitkisel üretim değişen masraflarıdır. II. grup işletmelerde toplam değişen masraflar 3,605 $ olup, bunun %71.62'si hayvansal üretim değişen masrafları ve %28.38'i bitkisel üretim değişen masraflarıdır.

İncelenen işletmelerde işletme başına sabit masraflar 2,360 $ olarak hesaplanmıştır. İncelenen işletmelerde işletme başına düşen işletme masrafları 5,130 $ olarak hesaplanmıştır. Bu değerin %54'ü değişen masraflardan ve %46'sı sabit masraflardan oluşmaktadır. I. grup işletmelerde işletme başına işletme masrafları 3,800 $ olup, bu değer II. grup işletmelerde 6,201 $ olarak hesaplanmıştır.

İncelenen işletmelerde işletme başına ortalama 1,223 $ saf hasıla hesaplanmıştır. I. grup işletmelerde 1,118 $ ve II. grup işletmelerde 1,380 $ olarak tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde saf hasılanın aktif sermayeye oranı işletme başına ortalama %4.86 olarak tespit edilmiştir. Bu oran işletme büyüklük grupları itibari ile I. grup işletmelerde %4.95 ve II. grup işletmelerde %4.77 olarak bulunmuştur. İncelenen işletmelerde saf hasılanın aktif sermayeye oranı, araştırmada kullanılan normal faiz oranının altında bulunmuştur.

İşletme başına hesaplanan brüt kar, ortalama olarak I. grup işletmelerde 1,887 $, II. grup işletmelerde 2,546 $ ve tüm işletmeler ortalaması 2,203 $ olarak bulunmuştur.

İncelenen işletmelerde tarımsal gelir, ortalama olarak işletme başına 2,493 $, I. grup işletmelerde 2,303 $ ve II. grup işletmelerde 2,747 $ olarak tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde işletme başına safi kar ortalama 873 $ olarak hesaplanmıştır. Bu değer I. grup işletmelerde 803 $, II. grup işletmelerde 982 $ olarak bulunmuştur.

İşletmeler ortalamasında %6.24 mali rantabilite hesaplanmıştır. Bu oran, işletmelerde her 100 $'lık öz sermayeye karşılık 6.24 $ kar edildiğini göstermektedir. Bu oran I. grup işletmelerde %6.37 ve II. grup işletmelerde %6.16 olarak bulunmuştur.

İncelenen işletmelerde işletme ortalaması ekonomik rantabilite %4.86 olarak tespit edilmiştir. Bu oran işletme gruplarına göre farklılık göstermektedir. I. grup

işletmelerde ekonomik rantabilite %4.95 olarak hesaplanırken, II. grup işletmelerde %4.77 olarak tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde rantabilite faktörü işletmeler ortalamasında %19.25 olarak bulunmuştur. Bu oran I. grup işletmelerde %22.73 ve II. grup işletmelerde %18.20 olarak tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde işletme başına toplam süt sığırcılığı üretim değeri 2,710 $ olarak tespit edilmiştir. Bu değer I. grup işletmelerde 1,710 $ ve II. grup işletmelerde 3,560 $ bulunmuştur.

İşletme başına toplam süt üretim masrafları 2,868.50 $ olup, bunun %66.86'sı değişen masraflardan ve %33.14'ü sabit masraflardan oluşmaktadır. Toplam masraflar işletme genişlikleri arttıkça artış göstermektedir. I. grup işletmelerde işletme başına toplam masraflar 1,718.50 $ olup, bu değer II. grup işletmelerde 3,760.00 $ olarak hesaplanmıştır.

İncelenen işletmelerde süt üretim masrafları işletme başına 2,275.30 $ olup, I. grup işletmelerde 1,326.50 $, II. grup işletmelerde ise 2,946.70 $ olarak hesaplanmıştır. Süt üretim miktarı işletme başına 7,370 kg olup, I. grup işletmelerde 3,580 kg ve II. grup işletmelerde ise 10,920 kg olarak belirlenmiştir.

Birim süt maliyeti, süt üretim masraflarının süt üretim miktarlarına bölünmesi sonucu elde edilmiştir. Bu sonuca göre işletme ortalaması birim süt maliyeti 0.31 $, I. grup işletmelerde 0.37 $ ve II. grup işletmelerde 0.27 $ olarak tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerin Elmas Modeli çerçevesinde yapılan rekabetçilik analizinde söz konusu işletmelerin düşük rekabetçilik özelliği gösterdiği tespit edilmiştir. Sektörün yüksek düzeyde rekabet üstünlüklerine sahip olduğu devlet değişkeni dışında, girdi koşulları, talep koşulları, firma stratejisi ve yapısı, ilgili sektör ve destekleyici kuruluşlar ana değişkenleri bakımından zayıflıklar taşıdığı tespit edilmiştir.

İşletmelerin hayvan varlığının yerli ırklardan oluşması ve kültür ırklarının yok denecek kadar az olması, hayvan başına süt veriminin çok düşük olmasına neden olmaktadır. Ayrıca yöredeki mera alanlarının düşük verimli olması süt sığırcılığı yapan işletmelerde kalitesiz hayvansal yemlerin kullanılmasına neden olmaktadır.

İncelenen süt hayvancılık işletmelerinin genelde küçük ölçekli geleneksel aile işletmeleri olmaları, hem üretim maliyetlerini artırmakta hem de üretimin kalitesini iyileştirmeye yönelik girişimleri sınırlandırmaktadır. Bu sorunun çözümü ancak verimi artıran geniş ölçekte modern üretim yapan işletmelere geçiş ile mümkün olabilir. Bu

alandaki girişimlerin ilçe bazında kamu kuruluşları tarafından çeşitli desteklerle özendirilmesi yararlı olacaktır.

Çiftçi örgütlenme düzeyinin düşük olması, meslekle ilgili bilgi birikimi ve bunun yayılması üzerinde de olumsuz bir etki yapmaktadır. Yetersiz örgütlenme ve kooperatifleşme düzeyi, ilde dağıtım ve pazarlama sistemi ile ilgili sorunların daha çok artmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla üretici birliklerinin yaygınlaşması, girdilerin temininde maliyetlerin düşürülmesi, üretimin daha iyi organize olması ve pazarlama sisteminin gelişmesine yardımcı olacaktır.

Taze sütün toplanabileceği toplama merkezlerinin bulunmaması, soğuk zincir ve soğuk hava depolarına sahip dağıtım ve ulaşım sisteminin bulunmaması, üretilen sütün çok az bir bölümünün pazara ulaşmasına ve katma değer kazandıran işleme sürecinden geçmeden tüketilmesine neden olmaktadır. Bu sorunun giderilmesinde yine üreticilerin örgütlenerek kamu kuruluşları ve lojistik hizmetler sunan işletmeler ile işbirliğine girerek birlikte hareket etmelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Süt üretiminin, devlet denetimi dışında sağlık ve hijyenik koşullara uymayan ortamlarda yapılması kalitesiz ve sağlıksız sütün tüketilmesine neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonominin kontrol edilememesi nedeniyle yörede haksız rekabetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum karşısında işletmelerin rekabet güçleri zayıflamaktadır. Haksız rekabet yaratan kayıt dışı sektörün azaltılması veya tamamıyla ortadan kaldırılması için, kamu kuruluşlarının denetimlerini artırması ve tüketicileri bu yönde bilinçlendirmelerini gerektirmektedir.

İşletmelerin rekabet güçlerinin artırılması için yerli ve yabancı sermaye ile ortak üretim, AR-GE, pazarlama konularında işbirliği yapılmalıdır. Devletin sektördeki işletmelerin rekabet avantajı sağlamaları için finansman, pazarlama, AR-GE, danışmanlık hizmetleri için destek ve teşviklerini artırması gerekmektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre ülke genelinde süt hayvancılığının gelişmesi için kısa ve uzun vadede gerekli plan ve programların hayata geçirilmesi hayatı önem arz etmektedir. Bu doğrultuda üreticilerin gerçek sorunlarının giderilmesi için ilgili paydaşlar arasında işbirliği oluşturulmalıdır. Eylem planları sektörün paydaşları dikkate alınmadan uygulanırsa başarısız sonuç elde edilir. Bu nedenle öncelikle sektörün ilgili paydaşları belirlenmeleri ve paydaşlar arası işbirliği ağı oluşturulmalıdır. Bununla beraber süt hayvancılığı açısından sorunlar ele alındığı zaman gerek üreticilerin, gerekse tüketicilerin gerçek sorunları belirlenmeli ve bunlara yönelik stratejiler uygulanmalıdır.

KAYNAKLAR

Açıl, A. F., 1956, Samsun ili tütün işletmelerinde rantabilite, *Ankara Üniversitesi Basımevi. S:19,* Ankara.

Açıl, A. F., 1977, Tarımsal ürün maliyetlerinin hesaplanması ve memleketimiz tarımsal ürün maliyetlerindeki gelişmeler, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:665,* 2. Baskı, Ankara.

Açıl, A. F. ve Demirci, R., 1984, Tarım ekonomisi dersleri, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:880,* Ankara.

Aksoy, A., 2008, Doğu Anadolu hayvancılığının Avrupa Birliğine uyumu ve rekabet edebilirliğinin analizi, Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,* Erzurum.

Aksöz, İ., 1972, Zirai ekonomiye giriş-zirai işletmecilik-genel kısım 2. Baskı, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No:15, Atatürk Üniversitesi Basımevi,* Erzurum.

Anonymous., 1979, Türkmen Sovyet Ansiklopedisi, Aşkabat.

Anonymous., 1995, Türkmenistan SCB'nin tarımsal yapısı, *Devlet İstatistik Enstitüsü 155-201,* Aşkabat.

Anonymous., 2008a, The Ohio State University, http://www.osu.ed.

Anonymous., 2008b, Harry's world atlas, http://harrysworldatlas.blogspot.com

Anonymous., 2009, Key world energy statistics, International Energy Agency.

Anonymous., 2011, Food and Agriculture Organization, http://www.fao.org.

Aras, A., 1988, Tarım muhasebesi ders kitabı, *Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları No:486,* İzmir.

Araki, K., 1998, A comparison of the structure and practice of dairy farming in New Zealand and Japan, *Agribusiness and Economics Research Unit Research Report No: 237*, New Zealand.

Ayyıldız, T. ve Yavuz, F., 1988, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi ziraat işletmesinde inek sütü maliyetleri, *Doğa, Tarım ve Ormancılık Dergisi, Sayı:3*, Ankara.

Banda, L. J., Gondwe, T. N., Gausi, W., Masangano, C., Fatch, P., Wellard, K., Banda, J. W. and Kaunda, E.W., 2011, Challenges and opportunities of smallholder dairy production systems: a case study of selected districts in Malawi, *Livestock Research for Rural Development 23 (11)*.

Bakır, G., 2002, Van ilindeki özel süt sığırcılığı işletmelerinin yapısal durumu, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 12 (2),* Van.

Başoğlu, C., 2007, Süt hayvancılığında maliyetler ve anket uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* İzmir.

Bayramoğlu, Z., 2003, Konya ilinde süt sığırcılığı projesi (100x2) kapsamında yer alan işletmelerin ekonomik analizi, Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,* Konya.

Bintaş, H., 2011, Trakya bölgesindeki süt sığırcılığı işletmelerinin yapısal ve ekonomik sorunları üzerine bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, *Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,* Tekirdağ.

Bojnec, S., 2003, Three concepts of competitiveness measures of livestock production in Central and Eastern Europe, *Agriculturae Conspectus Scientificus 68 (3).*

Burki, A. A., Khan, M. A. and Bari, F., 2005, The state of Pakistan's dairy sector: an assessment, *CMER Working Paper No: 05-34*, Pakistan.

Curabaz, A., 2009, Adana ilinde büyükbaş süt hayvancılık işletmelerinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Adana.

Çiçek, A. ve Erkan, O., 1996, Tarım ekonomisinde araştırma ve örnekleme yöntemleri, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 12. Ders Kitapları Serisi No:6,* Tokat.

Çiçek, H. ve Tandoğan, M., 2008, Afyonkarahisar ilinde süt sığırcılığı faaliyetinin ekonomik analizi, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 21 (2),* Antalya.

Davies, H. and Ellis, P. D., 2000, Porter's competitive advantage of nations: time for a final judgment?, *Journal of Management Studies 37 (8).*

Dinçer, Ö., 1998, Stratejik yönetim ve işletme politikası, Beta Yayınları 5. Baskı, İstanbul.

Dellal, Ş., 2011, Türkiye ve AB sığırcılığının işletme ölçeği açısından karşılaştırılması, *Tüsedad Dergisi Sayı:9,* İstanbul.

Demircan, V., Binici, T., Köknaroğlu, H. ve Aktaş, A. R., 2006, Economic analysis of different dairy farm sizes in Burdur province in Turkey, *Czech Journal Animal Science 51 (1)*.

Elmacı, O., 2001, Toplam kalite yönetimi, Kütahya.

Erkuş, A., 1979, Ankara ili yeni mahalle ilçesinde kontrollü kredi uygulaması yapılan tarım işletmelerinin planlanması üzerine bir araştırma, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No:709, Bilimsel Araştırma ve incelemeler:415,* Ankara.

Erkuş, A., Bülbül, M., Kıral, T., Demirci, R. ve Açıl, A. F., 1995, Tarım ekonomisi ders kitabı, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları,* Ankara.

Erkuş, A. ve Demirci, R., 1996, Tarımsal işletmecilik ve planlama, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No:1435,* Ankara.

Erkuş, A. ve Özkan, U., 2003, Bayburt ilinde sığır besiciliğine yer veren tarım işletmelerinin ekonomik analizi. *Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayın No: 103,* Ankara.

Fidan, H., 1992, Çorum ilinde sığır yetiştiriciliği yapan tarım işletmelerinin ekonomik analizi ve hayvansal ürünlerin maliyet unsurlarının araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,* Ankara.

Fidan, H., 1996, Kütahya merkez ilçede bünyesinde pazara yönelik süt sığırcılığına yer veren tarım işletmelerinin ekonomik analizi ve planlaması, Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,* Ankara.

Gülcan, C., 2006, Süt sanayiinde üretici-firma ilişkisi: Trakya bölgesi örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,* Tekirdağ.

Güneş, T. ve Arıkan, R., 1988, Tarım ekonomisi istatistiği, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:1049,* Ankara.

Hoekman, B. and Mavroidis, P. C., 2002, Economic development, competition policy and the World Trade Organization, *The World Bank Policy Research Working Paper No:2917.*

Hussen, K., 2007, Characterization of milk production system and opportunity for market orientation: a case study of Mieso district, Oromia region, Ethiopia, M.Sc Thesis, *School of Graduate Studies Haramaya University*, Haramaya.

İnan, İ. H., 1987, Tekirdağ ili süt sığırcılığı işletmelerinde optimum işletme planlarının saptanması üzerinde bir araştırma, *TÜBİTAK VHAG Projesi No: VHAG-644,* Tekirdağ.

İşcan, U., Özder, M ve Önal, A. R., 2010, Tekirdağ damızlık sığır yetiştiricileri birliğine üye işletmelerin gelişim süreci ve bugünkü durumu, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi 7 (2),* Tekirdağ.

Ivanov, B., 2007, Problems and opportunities for the milk sector in Bulgaria, *Bulgarian Journal of Agricultural Science 13*, Bulgaria.

Işın, Ş. ve Talim, M., 1993, Tarımda ölçek ekonomisi, *Tarım Ekonomisi Dergisi 3 (49-57).*

Juric, I., Mikulic, D., Dikic, M., Curik, I., Kolega, A. and Knjaz, V., 2003, Competitiveness of the livestock production in Croaita in the process joining EU, *Agriculturae Conspectus Scientificus 68(2).*

Kabukçu, M. A. ve Oğuz, C., 1998, Tarım ekonomisi ders kitabı, *Damla Ofset,* Konya.

Karagölge, C., 1987, Tarım ekonomisi, *Atatürk Üniversitesi Yayınları No:642*, Erzurum.

Karagölge, C., 1996, Tarımsal işletmecilik, tarım işletmelerinin analizi ve planlanması, Atatürk Üniversitesi Yayın No:827, Ziraat Fakültesi Yayın No:326, Ders Kitapları Serisi No:7, *Ziraat Fakültesi Ofset Tesisi,* Erzurum.

Keskin, G. ve Dellal, İ., 2011, Trakya bölgesinde süt sığırcılığı üretim faaliyetinde brüt kar analizi, *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 17 (2),* Kars.

Kıral, T., Kasnakoğlu, H., Tatlıdil, F., Fidan, H. ve Gündoğmuş, E., 1999, Tarımsal ürünler için maliyet hesaplama metodolojisi ve veri tabanı rehberi, *Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü,* Ankara.

Knips, V., 2005, Developing countries and the global dairy sector: Part I Global view, *PPLPI Working Paper No;30*, *Pro-poor Livestock Policy Initiative, FAO,* Rome, Italy.

Maddala, G. S. and Miller, E., 1989, Microeconomics theory and application, McGraw-Hill Inc.

Makarov, A. S., 2010, Süt sığırcılığında verimliliği artırma olanakları, *Agrarian Bulletin of Urals 11 (77),* Ekaterinburg.

Moreki, J. C., Koloka, O., Nthoyiwa, L., Moloi, I. P. and Palai, G., 2011, A critical review of the performance of the dairy industry in Botswana, *Livestock Research for Rural Development 22 (3).*

Mumba, C., Samui, K. L., Psndey, G. S., Hangombe, B. M., Simuunza, M., Tembo, G. and Muliokela, S. W., 2011, Economic analysis of the viability of smallholder dairy farming in Zambia, *Livestock Research for Rural Development 23 (6)*

Nizam, S. ve Armağan, G., 2006, Aydın ilinde pazara yönelik süt sığırcılığı işletmelerinin verimliliklerinin belirlenmesi, *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 3 (2),* Aydın.

Öz, Ö., 2002, Assessing Porter's framework for national advantage: the case of Turkey, *Journal of Business Research 55,* Amsterdam.

Özden, C., 2007, Türkiye ve Avrupa Birliğinde süt hayvancılığının mevcut durumu ile Avrupa Birliği üyelik sürecinin Polonya hayvancılığına olan etkilerinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Adana.

Peker, K., 1997, Erzurum ilindeki tarım işletmelerinin brüt üretim değeri kriterine göre tiplendirilmesi ve planlanması, Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,* Erzurum.

Peker, K., 2009, Tarım sektörünün Elazığ ekonomisinde yeri ve gelişme imkanları, *Elazığ İlinin Ekonomik Gelişmesi Semineri, İAV Yayınları No;202,* İstanbul.

Peker, K. ve Kan, A., 2010, Konya'da yetiştirilen tarla ürünlerinde rekabet üstünlüklerinin tespiti, *TEAE Yayın No: 180,* Ankara.

Porter, M. E., 1985, Competitive advantage: creating and sustaining superior performance, *The Free Press*, New York.

Porter, M. E., 1990, The competitive advantage of nations, *Harvard Business Review, No:2*. Boston.

Porter, M. E., 1998, Clusters and the new economics of competition, *Harvard Business Review*, Boston.

Rakotoarisoa, M ve Gulati, A., 2006, Competitiveness and trade potential of India's dairy industry, *Food Policy 31,* Amsterdam.

Rehber, E., 1993, Tarımsal işletmecilik ve planlama, *Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları No:84*, Bursa.

Rehber, E. ve Çetin, B., 1998, Tarım ekonomisi, *Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları No:134,* Bursa.

Rosenfeld, S. A., 2002, Creating smart systems a guide to cluster strategies in less favoured regions, *European Union Regional Innovation Strategies.*

Samuel, L. E., 1998, The dairy industry of Trinidad and Tobago: an economic analysis, Master Thesis, *The University of Georgia*, Georgia.

Saner, G., 1993, İzmir yöresinde pazara yönelik süt sığırcılığı işletmelerinin ekonomik açıdan değerlendirilmesi üzerine bir araştırma, Doktora Tezi, *Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,* İzmir.

Sato, K., Bartlett, P. C., Erskine, R. J. ve Kaneene, J. B., 2005, A comparison of production and management berween Wisconsin organic and conventional dairy herds, *Livesstock Production Science 93,* Amsterdam.

Semenova, V. N. ve Dzenzel, G. A., 2009, Economic problems of the analysis of milk and dairy production market of Amur, *Problemı Realizasii Agrarnoy Reformı v Amurskoy Oblasti, İzdatelstvo DalGAU,* Blagoveshensk.

Shanmugam, R., 1998, Efficiency and productivity of Quebec dairy farms, Thesis Master of Science, *McGill University Faculty of Graduate Studies and Research,* Canada.

Shittu, A., Junaidu, A. U., Chafe, U. M., Magaji, A. A., Faleke, O. O., Salihu, M. D., Jibril, A. and Mahmud, M. A., 2008, A survey on current milk production and pricing in Sokoto state, Nigeria, *Sokoto Journal of Veterinary Sciences 7 (1)*.

Şahin, K., Gül, A., Koç, B. ve Dağıstan, E., 2001, Adana ilinde entansif süt sığırcılığı üretim ekonomisi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi, 11 (2),* Van.

Şahin, K., 2001, Kayseri ilinde süt sığırcılığı yapan işletmelerin yapısal özellikleri ve pazarlama sorunları, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi, 11 (1),* Van.

Tatlıdil, F. F., 1992, Konya ili sulu ve kuru koşullarda tarım işletmelerinde işgücü, döner sermaye ve traktör güçlerine göre optimal işletme büyüklüğünün tespiti, Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,* Ankara.

Tokmak, T., 2009, Niğde ilinde süt sığırcılığı işletmelerinin ekonomik analizi ve sütün pazara arzı, Yüksek Lisans Tezi, *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Niğde.

Tugay, A. ve Bakır, G., 2009, Giresun yöresindeki süt sığırcılığı işletmelerinin yapısal özellikleri, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 40 (1),* Erzurum.

Türkyılmaz, M. K. ve Aral, S., 2002, Aydın ili süt sığırcılık işletmelerinde kaynak kullanımında etkinlik derecesi ile örgütlenme ve pazarlama sorunları, *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 8 (1),* Kars.

Uddin, M. M., Sultana, M. N., Ndambi, O. A., Hemme, T ve Peters, J. K., 2010, A farm economic analysis in different dairy production systems in Bangladesh, *Livestock Research for Rural Development 22 (7)*.

Ülgen, H., 2003, İşletmelerde stratejik yönetim, İstanbul.

Yamane, T., 1967, Elementary sampling theory. *Prentice-Hall Inc.Englewood Cliffs,* New Jersey.

Yiğit, S., 2008, Ülke rekabetçiliğinde Porter'in elmas modeli, Yüksek Lisans Tezi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Tokat.

Yılmaz, İ., Dağıstan, E., Koç, B. ve Özel, R., 2003, Hatay ilinde projeli ve projesiz süt sığırcılığı yapan işletmelerin süt sığırcılığı üretim faaliyetlerinin ve faktör verimliliklerinin analizi, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 16 (2),* Antalya.

Yurdakul, O., 1980, Adana merkez ilçesi tarım işletmelerinde süt sığırcılığının ekonomik analizi, *Çukurova Üniversitesi Ziraat Yıllığı,* Adana.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Güchgeldi BYASHIMOV
Uyruğu : Türkmen
Doğum Yeri ve Tarihi : Türkmenistan-17.09.1986
Telefon : -
Faks : -
e-mail : -

EĞİTİM

Derece		**Adı, İlçe, İl**	**Bitirme Yılı**
Lise	:	12. Lisesi, Yolöten ilçesi, Türkmenistan	2002
Üniversite	:	S.Ü. Ziraat Fakültesi	2010
Yüksek Lisans	:	S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı	2012
Doktora	:		

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	**Kurum**	**Görevi**

UZMANLIK ALANI

YABANCI DİLLER

BELİRTMEK İSTEĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER

YAYINLAR